

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تجزیه و تحلیل

روند واردات و صادرات محصولات اساسی کشاورزی

و نقش آن در ضریب خودکفایی

سیده سارا آل نبی املشی

غیر قابل استناد (زمستان ۱۳۹۳)

فهرست برگه

تجزیه و تحلیل روند واردات و صادرات محصولات اساسی کشاورزی و نقش آن در ضریب خودکفایی / مجری: سیده سارا آل نبی املشی. - تهران: وزارت جهاد کشاورزی، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، ۱۳۹۴.

۷۴ ص. جدول، نمودار.

نمایه‌ها:

آبزیان / برنج / تخم مرغ / خودکفایی / دانه های روغنی / سیب زمینی / شکر / شیر / صادرات / فرآورده های کشاورزی / گوشت سفید / گوشت قرمز / واردات.

مشخصات:

عنوان: تجزیه و تحلیل روند واردات و صادرات محصولات اساسی کشاورزی و نقش آن در ضریب خودکفایی

مجری: مهندس سیده سارا آل نبی املشی

همکار: دکتر افشین امجدی

ناظر علمی: مهندس اسماعیل نصر اصفهانی

کد پژوهش: R-۹۳-۱-۱۴

کارشناس هماهنگی: اکرم بهاری

مسئول انتشار: فرهاد بلادر

مدیر گروه پژوهشی امنیت غذایی و خودکفایی: دکتر افشین امجدی

ناشر: مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی - مدیریت خدمات پژوهشی

سال / شماره انتشار: ۱۳۲۰-۱۳۹۴

قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

نشانی: خیابان کریمخان زند - انتهای آبان جنوبی - خیابان رودسر - پلاک ۵

تلفن: ۴۲۹۱۶۰۰۰ - ۸۸۸۹۲۳۹۶ مستقیم

نمابر: ۸۸۸۹۶۶۶۰ - ۸۸۸۹۲۴۰۱

<http://www.agri-peri.ir>

E.mail: aperi@agri-peri.ir

پیشگفتار

بخش کشاورزی به عنوان یک بخش پویای اقتصادی نقش اساسی در زمینه امنیت غذایی دارد از جمله می توان از سهم بخش کشاورزی در اقتصاد کشور، تامین غذا برای جامعه، ایجاد اشتغال و عمران روستایی و بالاخره صادرات غیر نفتی نام برد.

افزایش روز افزون جمعیت جهان و به تبع آن افزایش نیاز به مواد غذایی و امکان دسترسی به آن موجب گردیده که مساله امنیت غذایی از اهمیت بسزایی برخوردار باشد بطوریکه دستیابی به عرضه با ثبات مواد غذایی و تامین امنیت غذایی جامعه از جمله اولویت های راهبردی هر کشور است. براساس تعریف امنیت غذایی که توسط بانک جهانی در کنفرانس رم ارائه گردیده است سه عنصر «موجود بودن غذا»، «دسترسی به غذا» و «پایداری در دریافت غذا» پایه های اصلی امنیت غذایی را تشکیل می دهند. عنصر موجود بودن غذا تنها به میزان مواد غذایی در مرزهای ملی که در گذشته عنصر اصلی امنیت غذایی بود، تکیه ندارد و امروزه شامل تولید (عرضه داخلی) و واردات مواد غذایی می باشد.

مفهوم «دسترسی به غذا» نیز دسترسی فیزیکی و اقتصادی به منابع جهت تامین اقلام غذایی مورد نیاز جامعه است و به معنای «پایداری در دریافت غذا»، ثبات و پایداری دریافت ارزش های غذایی مورد نیاز جامعه می باشد.

دو گروه عوامل بر امنیت غذایی تاثیر می گذارند. یک گروه عواملی که با تولید، مصرف و تجارت غذا سرو کار دارند و گروه دیگر عوامل اجتماعی و اقلیمی از قبیل جنگ ها، کشمکش ها، انقلاب ها، خشکسالی، طوفان و... است. متغیرهای گروه اول به عنوان نمایه ها و شاخص های امنیت غذایی و به منظور سنجش وضعیت امنیت غذایی مورد استفاده قرار می گیرند. متغیرهای گروه دوم تابع شرایط سیاسی-اجتماعی و آب و هوایی است.

در ایران نیز همانند سایر کشورها تامین غذا و امنیت از جمله مهم ترین اولویت های استراتژیک توسعه محسوب می شود. بخش کشاورزی به عنوان تولیدکننده مواد غذایی در برنامه های توسعه ملی دارای موقعیت ویژه ای می باشد. امنیت غذایی از محور های اصلی توسعه ملی است که در سال های اخیر ضرورت و اولویت های تازه ای را در سطح سیاستگذاری به خود اختصاص داده است. توجه به ابعاد مختلف امنیت غذایی و افزایش خودکفایی در کلیه برنامه های توسعه ای کشور (برنامه های عمرانی پیش از انقلاب و پنج برنامه توسعه اقتصادی بعد از انقلاب) حاکی از اهمیت این موضوع است.

از مهمترین اهداف و راهبردهای بخش کشاورزی در زمینه امنیت غذایی می توان به افزایش ضریب امنیت غذایی کشور با تکیه بر تولید از منابع داخلی و تاکید بر خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشور، افزایش رشد کمی و ارتقای کیفی تولیدات کشاورزی به منظور تامین سبد غذایی مطلوب در راستای توسعه پایدار، هدفمند کردن یارانه ها به منظور دستیابی به سبد غذایی مطلوب و... اشاره داشت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	خلاصه مدیریتی
۲	مقدمه
۲	خلاصه یافته ها
۴	توصیه سیاستی
۵	فصل اول – کلیات
۵-۱	۱-۱ مقدمه
۵-۱	۲-۱ بیان مسأله
۷-۱	۳-۱ ضرورت تحقیق
۷-۱	۴-۱ سوال تحقیق
۷-۱	۵-۱ اهداف تحقیق
۷-۱	۶-۱ فرضیه(ها):
۸	فصل دوم – مبانی نظری و پیشینه تحقیق
۸-۲	۱-۲ مبانی نظری
۱۰-۲	۲-۲ تعریف کلید واژه ها
۱۰-۲	۱-۲-۲ خودکفایی
۱۰-۲	۲-۲-۲ ضریب خودکفایی
۱۱-۲	۳-۲ محصولات کشاورزی
۱۱-۲	۴-۲ واردات
۱۱-۲	صادرات
۱۲-۲	۳-۲ پیشینه تحقیق
۱۵	فصل سوم: روش تحقیق
۱۵-۳	۱-۳ مقدمه
۱۵-۳	۲-۳ نوع پژوهش
۱۵-۳	۳-۳ روش و ماهیت پژوهش
۱۶-۳	۴-۳ روش تجزیه و تحلیل دادهها
۱۶-۳	۵-۳ محاسبه ضریب خودکفایی
۱۷	فصل چهارم: تجزیه و تحلیل نتایج
۱۷-۴	۱-۴ مقدمه
۱۷-۴	۲-۴ تجزیه و تحلیل توصیفی داده ها
۱۷-۴	۳-۴ بررسی رفتار متغیرهای اصلی
۱۷-۴	۱-۳-۴ واردات
۱۷-۴	۲-۳-۴ صادرات
۱۸-۴	۳-۳-۴ ضریب خودکفایی
۱۸-۴	۴-۳-۴ محصولات اساسی
۱۸-۴	۱-۴-۳-۴ گندم
۲۲-۴	۲-۴-۳-۴ برنج

صفحه	عنوان
۲۶	۳-۴-۳-۴ سیب زمینی
۲۸	صادرات
۳۰	۴-۴-۳-۴ شکر
۳۴	۵-۴-۳-۴ دانه های روغنی
۴۰	۶-۴-۳-۴ گوشت قرمز
۴۴	۷-۴-۳-۴ گوشت سفید
۵۰	۸-۴-۳-۴ تخم مرغ
۵۳	۹-۴-۳-۴ شیر و فراورده های آن
۵۸	۱۰-۴-۳-۴ آبزیان
۶۴	نتیجه گیری
۶۴	پیشنهادات
۶۵	منابع

فهرست جداول

صفحه

عنوان

۱۹	جدول ۱-۴- مقدار تولید گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۰	جدول ۲-۴- مقدار واردات گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۱	جدول ۳-۴- مقدار صادرات گندم به تفکیک کشورهای واردکننده در سال ۱۳۸۶
۲۱	جدول ۴-۴- مقدار صادرات گندم به تفکیک کشورهای واردکننده در سال ۱۳۸۹ (تن)
۲۲	جدول ۵-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ (درصد)
۲۳	جدول ۶-۴- مقدار تولید برنج سفید طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۴	جدول ۷-۴- مقدار واردات برنج طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۵	جدول ۸-۴- مقدار صادرات برنج سفید طی سال های ۹۱-۱۳۸۳
۲۵	جدول ۹-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی برنج سفید طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ (درصد)
۲۷	جدول ۱۰-۴- مقدار تولید سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۸	جدول ۱۱-۴- مقدار واردات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۹	جدول ۱۳-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ (درصد)
۳۱	جدول ۱۴-۴- مقدار تولید شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۲	جدول ۱۵-۴- مقدار واردات شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۳	جدول ۱۶-۴- ضریب خودکفایی شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ (درصد)
۳۶	جدول ۱۷-۴- مقدار تولید دانه کلزا، سویا و سایر دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ (هزار تن)
۳۶	جدول ۱۸-۴- ضریب تبدیل دانه های روغنی به روغن خام و کنجاله (درصد)
۳۷	جدول ۱۹-۴- مقدار واردات دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۹	جدول ۲۰-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)
۴۱	جدول ۲۱-۴- مقدار تولید گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۲	جدول ۲۲-۴- مقدار واردات نهاده های دامی (علوفه) طی سال های (۹۲-۸۳) هزار تن
۴۲	جدول ۲۳-۴- مقدار واردات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۳	جدول ۲۴-۴- مقدار صادرات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۴	جدول ۲۵-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)
۴۶	جدول ۲۶-۴- مقدار تولید گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۷	جدول ۲۷-۴- مقدار واردات گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۸	جدول ۲۸-۴- مقدار صادرات گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۹	جدول ۲۹-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)
۵۰	جدول ۳۰-۴- مقدار تولید تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۱	جدول ۳۱-۴- مقدار واردات تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۲	جدول ۳۲-۴- مقدار صادرات تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۳	جدول ۳۳-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)
۵۵	جدول ۳۴-۴- مقدار تولید شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۶	جدول ۳۵-۴- مقدار واردات شیر و فراورده های آن طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۷	جدول ۳۶-۴- مقدار واردات کره پاستوریزه طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۷	جدول ۳۷-۴- مقدار صادرات شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۷	جدول ۳۸-۴- مقدار صادرات کره پاستوریزه طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۸	جدول ۳۸-۴- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)

صفحه	عنوان
۶۰	جدول ۴-۳۹- مقدار تولید آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳.....
۶۰	جدول ۴-۴۰- مقدار واردات آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳.....
۶۱	جدول ۴-۴۱- مقدار صادرات آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳.....
۶۲	جدول ۴-۴۲- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد).....

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۱۹	نمودار ۱-۴- روند تولید گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۰	نمودار ۲-۴- روند واردات گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۲	نمودار ۳-۴- مقدار تولید، واردات، صادرات و درصد ضریب خودکفایی گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۳	نمودار ۴-۴- روند تولید برنج سفید طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۴	نمودار ۵-۴- روند واردات برنج طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۵	نمودار ۶-۴- روند صادرات برنج سفید طی سال های ۹۱-۱۳۸۳
۲۶	نمودار ۷-۴- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی برنج سفید طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۷	نمودار ۸-۴- روند تولید سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۸	نمودار ۹-۴- روند واردات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۸	نمودار ۱۰-۴- روند صادرات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۲۹	نمودار ۱۰-۴- روند صادرات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۰	نمودار ۱۱-۴- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۱	نمودار ۱۲-۴- روند تولید شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۲	نمودار ۱۳-۴- روند واردات شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۳	نمودار ۱۴-۴- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۶	نمودار ۱۵-۴- روند تولید دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۷	نمودار ۱۶-۴- روند واردات دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۳۹	نمودار ۱۷-۴- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۱	نمودار ۱۸-۴- روند تولید گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۲	نمودار ۱۹-۴- روند واردات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۳	نمودار ۲۰-۴- مقدار صادرات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۴	نمودار ۲۱-۴- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۷	نمودار ۲۲-۴- روند تولید گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۸	نمودار ۲۳-۴- روند واردات گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۴۹	نمودار ۲۴-۴- روند صادرات گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۰	نمودار ۲۵-۴- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۱	نمودار ۲۶-۴- روند تولید تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۱	نمودار ۲۷-۴- مقدار واردات تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۲	نمودار ۲۸-۴- مقدار واردات تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۳	نمودار ۲۹-۴- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۵	نمودار ۳۰-۴- روند تولید شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۶	نمودار ۳۱-۴- روند واردات شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۵۸	نمودار ۳۲-۴- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۶۰	نمودار ۳۳-۴- روند تولید آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۶۱	نمودار ۳۴-۴- روند واردات آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۶۲	نمودار ۳۵-۴- روند واردات آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳
۶۳	نمودار ۳۶-۴- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

چکیده

محدودیت کشت و تولید محصولات کشاورزی به دلایل مختلف سبب شده است که در جهت تأمین تقاضا، مقدار مورد نیاز از طریق واردات جبران گردد. در ایران نیز همچون اکثر کشورها با توجه به محدودیت های مختلف، برخی از کمبودهای بازار داخلی کالاهای اساسی از محل واردات تأمین می گردد. هر چه مقدار واردات محصولات کشاورزی بیشتر باشد اثراتی سوء بر ضریب خودکفایی محصولات اساسی و وابستگی کشور به بازار های جهانی دارد. می توان به واردات بی رویه در سال ۸۵ که اثرات بسیار جبران ناپذیری را بر صنعت قند و شکر گذاشته که بعد از گذشت چندین سال هنوز آثار آن بر این صنعت نمایان است. در این مطالعه با بررسی روند تولید، واردات و صادرات کالاهای اساسی کشاورزی (گندم، برنج، سیب زمینی، شکر، دانه های روغنی، گوشت قرمز، گوشت سفید، تخم مرغ، شیر، آبزیان) و محاسبه ضریب خودکفایی آنها، به تاثیر این متغیرها بر ضریب خودکفایی در طی یک دوره ده ساله (۹۲-۱۳۸۳) پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می دهد که کشور با توجه به ظرفیت های بالقوه ایی که در تولید محصولات زراعی دارد می تواند در بیشتر این محصولات ضریب خودکفایی را افزایش دهد. در خصوص محصولات دامی نیز با توجه به ظرفیت های موجود و خودکفایی در این محصولات می توان با سیاست گذاری و سرمایه گذاری مناسب امکان صادرات این محصولات را فراهم نمود.

کلیدواژه ها:

ضریب خودکفایی، واردات، صادرات، محصولات اساسی کشاورزی

خلاصه مدیریتی

مقدمه

تامین امنیت غذایی به عنوان یکی از وظایف مهم بخش کشاورزی، نه تنها مستلزم عرضه کافی مواد غذایی در سطح کلان است بلکه ناظر بر توزیع عادلانه غذا به منظور دستیابی همگان به این مهم نیز است. اگر چه امنیت غذایی مقوله ای چند بعدی است ولی بدون تردید بخش کشاورزی بیشترین سهم را در این خصوص داراست، چرا که یکی از سه رکن اساسی امنیت غذایی یعنی موجود بودن غذا به طور مستقیم به چگونگی عملکرد این بخش ارتباط دارد.

عوامل موثر بر امنیت غذایی را می توان در یک طبقه بندی کلی به دو بخش تقسیم کرد: الف) عوامل مرتبط با تولید (عرضه)، مصرف (تقاضا) و تجارت غذا ب) عواملی که بصورت غیر مستقیم و از طریق تاثیر گذاری بر عوامل اصلی، امنیت غذایی را تحت تاثیر قرار می دهد مانند جنگ، انقلاب، خشکسالی، توفان و سیل و یا عوامل فرهنگی ای همچون الگوی مصرفی جامعه. خودکفایی بارزترین شاخص برای سنجش امنیت غذایی محسوب می شود. منظور از خود کفایی تامین غذا توسط عرضه داخلی یا حداقل وابستگی به تجارت خارجی است. در برخی کشورها این امر به عنوان یک هدف سیاسی دنبال می شود زیرا ممکن است به دلیل حوادثی مثل جنگ یا تحریم اقتصادی، شرایط واردات مواد غذایی وجود نداشته باشد. لازمه حصول به خودکفایی استفاده بهینه از ذخایر و منابع موجود در کشور است که برای این امر برخورداری از منابع طبیعی کافی و فناوری مناسب در تولید ضروری است.

وضعیت امنیت غذایی در کشور نشان می دهد که تهدیدها و فرصتهایی در رابطه با امنیت غذایی کشور در هر سه مولفه موجودی غذا، دسترسی به غذا و استفاده از غذا وجود دارند. بررسی در سالهای مورد مطالعه (۹۲-۱۳۸۳) حاکی از آن است که در چند سال اول دوره مورد مطالعه در بیشتر محصولات، ضریب خودکفایی شرایط مناسبی داشته ولی در سال های اخیر به دلیل واردات بی رویه محصولات، ضریب خودکفایی با کاهش چشمگیری مواجه بوده است.

خلاصه یافته ها

بررسی روند تولید، واردات و صادرات محصولات اساسی و محاسبه ضریب خودکفایی این محصولات

حاکی از آن است که:

- با توجه به اهمیت محصول گندم در سبد غذایی خانوار اهمیت دستیابی به خودکفایی این محصول راهبردی روز به روز افزایش می یابد. بیشترین درصد ضریب خودکفایی گندم در سال ۸۴ با میزان

- ۹۹.۳ درصد و کمترین آن مربوط به سال ۸۷ با میزان ۵۴.۲ درصد می باشد. بیشترین سهم واردات مربوط به سال ۸۷ و کمترین سهم آن مربوط به سال ۸۴ می باشد.
- اگرچه اهمیت خودکفایی در محصول برنج همواره مطرح بوده اما این مساله به اندازه گندم مورد توجه قرارنگرفته است. بیشترین درصد ضریب خودکفایی برنج مربوط به سال های ۸۴ و ۸۶ به میزان ۶۳ و ۶۲ درصد می باشد. کمترین میزان ضریب خودکفایی مربوط به سال ۹۲ به میزان ۴۲.۹ درصد است.
 - سیب زمینی به عنوان یک محصول کشاورزی اشتغالزا و تامین کننده امنیت غذایی در دنیا شناخته شده است. ضریب خود کفایی این محصول، بجز سال ۸۶ که کمترین میزان تولید را دارا بوده، در طی دوره مطالعه بیشتر از صد درصد است. لذا با توجه به ضریب خودکفایی سیب زمینی می توان اذعان داشت که در تولید محصول سیب زمینی، کشور به خودکفایی رسیده است.
 - سهم تولید شکر در خودکفایی این محصول به دلیل تغییر سیاست های حمایت از تولید داخلی و سیاست های تجارت بسیار متغیر بوده است. با افزایش تولید شکر و حصول تولیدات واحدهای جدید نیشکری احداث شده در خوزستان در دو سال آخر برنامه سوم، خودکفایی در این محصول از ۸۰ درصد نیز فراتر رفت. متأسفانه در سال ۸۵ با افزایش بی رویه واردات و کاهش تولید، ضریب خودکفایی از ۸۵ درصد در سال ۸۳ به ۶۳ درصد در سال ۸۴ و ۳۳ درصد در سال ۸۵ رسیده است. استمرار و سیر صعودی واردات شکر طی سالهای ۸۹ لغایت ۹۲ موجب کاهش خودکفایی تا حدود ۴۰ درصد در این محصول گردیده است.
 - با وجود اهمیتی که تولید دانه های روغنی در تأمین امنیت غذایی دارد اقدام موثری در زمینه خودکفایی صورت نگرفته است. با توجه به طرح جامع ده ساله خودکفایی در تولید دانه های روغنی، تولید آن نه تنها افزایشی نداشته بلکه اقدامات به عمل آمده تاکنون هرگز پاسخگوی تأمین نیاز کشور نبوده و تلاش هایی هم که در این راستا باید متوجه افزایش تولید می شد معطوف به تأمین روغن از طریق واردات شده است. در حال حاضر ۹۵ درصد این محصول چه به صورت دانه های روغنی، چه به صورت روغن خام از خارج وارد می شود.
 - ضریب خودکفایی گوشت قرمز با توجه به شرایط فعلی تولید و مصرف آن در ایران بسیار بالا است بطوریکه می توان بیان داشت که در تولید گوشت قرمز خودکفا شده ایم. با توجه به نقش پراهمیت علوفه وارداتی در تولید، اگر میزان و قیمت علوفه وارداتی تغییر یابد، تولید گوشت قرمز و به تبع آن ضریب خودکفایی نیز متاثر از این تغییر خواهد بود.
 - میانگین ضریب خودکفایی در گوشت مرغ ۱۰۰ درصد است. آمارهای موجود حاکی از عدم تولید واحدهای تولیدکننده گوشت مرغ با ظرفیت واقعی خود است. در صورت تولید با تمام ظرفیت

واحدهای تولیدی نه تنها ثبات خودکفایی ممکن می گردد بلکه امکان صادرات رقم قابل توجهی نیز فراهم خواهد شد. همانند سایر محصولات دامی تولید گوشت مرغ نیز وابستگی شدید به واردات خوراک طیور دارد. هرگونه تغییر در مقدار واردات و قیمت وارداتی آن، در تولید و به تبع آن در ضریب خودکفایی تاثیر خواهد داشت.

- ضریب خودکفایی برای محصول تخم مرغ در سالهای مورد مطالعه، بجز سال های ۹۰ و ۹۱ به دلیل بیماری انفولانزای مرغی، ۱۰۰ درصد می باشد. این نشان دهنده آن است که کشور در این محصول به خودکفایی رسیده است. همانند سایر محصولات دامی تولید تخم مرغ نیز وابستگی شدید به واردات خوراک طیور دارد. هرگونه تغییر در مقدار واردات و قیمت وارداتی آن، در تولید و به تبع آن در ضریب خودکفایی تاثیر خواهد داشت.
- در شرایط حاضر امکان بسترسازی مناسب برای استفاده از ظرفیت های موجود کشور برای نیل به خودکفایی در عرصه تولید محصولات لبنی وجود دارد. ایران در دو دهه اخیر در تولید پنیر به خودکفایی رسیده است و دارای پتاسیل های بسیار بالا در تولید و خودکفایی شیر خشک می باشند اما همواره بخشی از نیاز خود به کره دامی را از طریق واردات تامین می نماید.
- با وجود اینکه ضریب خودکفایی در بخش آبزیان نزدیک به صد و گاها از این رقم هم فراتر رفته است ولی متأسفانه مصرف سرانه ماهی در کشور بسیار پایین و نزدیک به نصف مصرف سرانه جهان می باشد. بالا بودن ضریب خودکفایی حاکی از این است که مقدار تولید آبزیان در کشور کفاف نیاز داخل را دارد ولیکن الگوی مصرف در جامعه صحیح نمی باشد. در سال ۹۲ سرانه مصرف آبزیان به ۸.۵ کیلوگرم رسید که علیرغم افزایش تولید هنوز هم مصرف سرانه آبزیان در کشور از نصف متوسط جهانی کمتر است.

توصیه سیاستی

با توجه به اینکه در سالهای گذشته بحث خودکفایی در برخی از محصولات اساسی در قالب طرح جامع مطرح بوده ولی به دلایلی این طرح ها اجرا نشده اند. توجه و بازنگری این طرح ها می تواند گامی موثر در افزایش تولید، افزایش ضریب خودکفایی محصولات اساسی، کاهش وابستگی به واردات و در نهایت تقویت امنیت غذایی و رشد اقتصادی بخش داشته باشد.

فصل اول: کلیات

۱-۱ مقدمه

کالاهای کشاورزی از مهمترین منابع تامین نیازهای تغذیه ای انسان ها می باشند. با توجه به عدم امکان تولید و کشت برخی محصولات کشاورزی در کشورها این کالاها از طریق تجارت در بازارهای جهانی در مناطق مختلف دنیا توزیع می گردند.

از دیرباز کلمات واردات و صادرات با یکدیگر همراه بوده اند و به همین دلیل نمی توان کشوری را یافت که صرفاً واردکننده یا صادرکننده باشد. آنچه در این میان مهم است تراز بازرگانی است. به عبارت دیگر کشوری که صادراتش بیشتر از وارداتش باشد تراز بازرگانی اش مثبت و برعکس آن، منفی است. در همین راستا مباحث خودکفایی و خوداتکایی قابل طرح است.

ضریب خودکفایی یکی از مولفه های امنیت غذایی می باشد. خودکفایی تامین غذا از محل تولید داخلی و با حداقل وابستگی به واردات است. واردات نیز از دیگر مولفه های امنیت غذایی محسوب می گردد. چگونگی ارتباط بین این دو مولفه بر امنیت غذایی می تواند تاثیر مثبت یا منفی داشته باشد. بطوریکه واردات برنامه ریزی شده که برای کنترل بازار و تأمین ذخایر راهبردی باشد باعث افزایش خودکفایی و تقویت امنیت غذایی می شود و از طرف دیگر، واردات بی رویه و بدون برنامه ریزی که باعث ضربات جبران ناپذیر به تولید داخلی و اشتغال می شود، دارای آثار منفی بر امنیت غذایی است (قریب، ۱۳۹۱). کاهش ضریب خودکفایی و امنیت غذایی در کالاهای اساسی در طی سال های اخیر حاکی از افزایش بی رویه واردات است.

۲-۱ بیان مسأله:

افزایش روز افزون جمعیت جهان و به تبع آن افزایش نیاز به مواد غذایی و امکان دسترسی به آن موجب گردیده که مسأله امنیت غذایی از اهمیت بسزایی برخوردار باشد. طبق تعریف سازمان خواروبار جهانی (FAO)^۱، امنیت غذایی عبارت است از دسترسی فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی تمام افراد در تمام اوقات به غذای سالم و کافی برای تامین نیازهای تغذیه ای و ترجیحات غذایی آنان برای یک زندگی فعال و سالم. عرضه مواد غذایی هم از طریق تولید داخلی و هم از محل واردات انجام می شود. آنچه که مهم است سهم تامین امنیت غذایی از محل تولید داخلی است که به ضریب خودکفایی تولیدات کشاورزی بستگی دارد. تامین امنیت غذایی از محل تولیدات داخلی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. حجم بالای حمایت از بخش کشاورزی

1. Food and Agricultural Organization of the United Nations

و استفاده از ابزارهای حمایتی در کشورهای مختلف تأکیدی بر این موضوع است. در تایید این موضوع می‌توان به رفتار برخی کشورها در تامین امنیت غذایی از محل تولید داخلی اشاره داشت. در این کشورها به خودکفایی در تامین امنیت غذایی اکتفا نشده و میزان تولیدات کشاورزی از نیاز داخلی بسیار بیشتر است. (بختیاری و همکاران، ۱۳۸۲؛ قریب، ۱۳۹۱)

کشور ایران به لحاظ واقع شدن در موقعیت حساس جغرافیایی همواره در معرض تهدیدات سیاسی، اقتصادی و نظامی قرار دارد. استقلال کشور از اهداف محوری انقلاب اسلامی است. دستیابی به این مهم بدون توجه به تامین مواد غذایی امری محال است و با عنایت به اینکه بخش کشاورزی تامین کننده مواد غذایی کشور است لذا توجه به این بخش در حقیقت استقلال و امنیت و عزت سیاسی کشور را تضمین می‌نماید. (بخشی و همکاران، ۱۳۸۷؛ جولایی، ۱۳۸۷)

تحریم‌های بین‌المللی، شرایط اقلیمی خاص در حاکمیت، سبب شده سیاستگذاری‌ها در ایران همواره به سمت خودکفایی در محصولات اساسی باشد که امنیت غذایی یکی از جنبه‌های تاثیر پذیر از این امر بوده است. جمهوری اسلامی ایران در سال‌های پس از انقلاب همواره به مقوله خودکفایی در محصولات اساسی کشاورزی و همچنین بالابردن ضریب امنیت غذایی تأکید کرده است. به رغم این تأکیدات، ارزیابی‌های به عمل آمده در خصوص وضعیت امنیت غذایی در ایران گویای این است که ضریب امنیت غذایی در طی سال‌های متمادی دارای فراز و نشیب مختلفی بوده است. (قریب، ۱۳۹۱) براساس آمارهای موجود در برخی از محصولات، هنوز نیاز شدیدی به واردات وجود دارد.

برای ارزیابی وضعیت امنیت غذایی، شاخص‌های مختلفی وجود دارد. یکی از اصلی‌ترین شاخص‌ها محاسبه ضریب خودکفایی محصولات کشاورزی است. خودکفایی در زمینه محصولات کشاورزی در قانون اساسی و برنامه‌های توسعه‌ای کشور همواره مورد توجه و تاکید فراوان بوده است، زیرا بیانگر وضعیت امنیت غذایی پایدار در کشور است. خودکفایی مبتنی بر استفاده بهینه از منابع طبیعی کشور به همراه سیاست‌های کشاورزی ضمن ارتقاء سطح زندگی کشاورزان، توسعه بخش را نیز به ارمغان می‌آورد. همچنین سبب بهبود تراز بازرگانی کشور، افزایش فرصت‌های شغلی و توسعه سرمایه گذاری می‌گردد. (عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸)

یکی از مؤلفه‌های تاثیر گذار در امنیت غذایی، وضعیت تراز تجاری محصولات اساسی کشاورزی می‌باشد. از آن جایی که ضریب خودکفایی محصولات اساسی در سال‌های گذشته با یک روند نزولی همراه بوده لذا تاثیر این کاهش در وضعیت تراز تجاری کل نیز انعکاس منفی داشته است، زیرا به دلیل افزایش بیش از حد حجم واردات نسبت به حجم صادرات، تراز تجاری کل منفی گردیده که نوعی تهدید برای امنیت غذایی محسوب می‌شود. (کشاورز، ۱۳۸۷، صادقی و همکاران، ۱۳۸۹، قریب، ۱۳۹۱)

۳-۱ ضرورت تحقیق:

از آنجاییکه امنیت غذایی یکی از ارکان امنیت ملی می باشد لذا دانستن مقدار تولید و میزان وابستگی به واردات محصولات استراتژیک و همچنین درصد خودکفایی این محصولات می تواند در جهت دستیابی به امنیت غذایی و اتخاذ سیاست های کلان ملی سیاستگذاران را یاری نماید. در این مطالعه تلاش می گردد که با بررسی روند تولید، صادرات و واردات محصولات اساسی (گندم، برنج، سیب زمینی، شکر، دانه های روغنی، گوشت قرمز، گوشت سفید، تخم مرغ، شیر و آبیان) طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ ضریب خودکفایی این محصولات در طی دوره محاسبه می گردد.

۴-۱ سوال تحقیق:

۱. روند واردات و صادرات محصولات اساسی چگونه است؟
۲. نقش متغیرهای واردات و صادرات بر ضریب خودکفایی چگونه است؟

۵-۱ اهداف تحقیق:**• هدف اصلی:**

تحلیل واردات و صادرات محصولات اساسی بر ضریب خودکفایی

• اهداف فرعی:

۱. تحلیل واردات محصولات اساسی
۲. تحلیل صادرات محصولات اساسی
۳. تحلیل ضریب خودکفایی

۶-۱ فرضیه(ها):

این تحقیق فرضیه ندارد.

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱-۲ مبانی نظری:

مبانی نظری و دیدگاه های جهانی در مورد امنیت غذایی در سی سال اخیر تحولات چشمگیری داشته است. آخرین تعریف از امنیت غذایی در سال ۱۹۸۶ توسط بانک جهانی ارائه شد و در سال های بعد مورد پذیرش جهانی قرار گرفت (کنفرانس بین المللی تغذیه، ۱۹۹۲، نشت سران در زمینه غذا، ۱۹۹۶). براساس این تعریف امنیت غذایی در هر جامعه هنگامی تامین می شود که خطر عدم دسترسی به غذای کافی برای تمام مردم در همه اوقات پایین باشد (قاسمی، ۱۳۸۲).

مفهوم امنیت غذایی بسیار گسترده است و به وسیله ی تعامل دامنه ای از عوامل زیست شناختی، اقتصادی، اجتماعی، کشاورزی و فیزیکی تعیین میشود. امنیت غذایی مستلزم عرضه ی کافی مواد غذایی در سطح کلان و توزیع عادلانه به منظور دستیابی همه به آن می باشد و مؤلفه های مشخص آن عبارت از موجودی مواد غذایی، دسترسی به مواد غذایی و استفاده از مواد غذایی می باشد.

امنیت غذایی در حقیقت سنگ بنای یک جامعه ی توسعه یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی اعضای آن است. براساس توصیه های سازمان خواربار جهانی، بر ضرورت اتخاذ سیاستهای ملی امنیت غذایی توسط دولتها به منظور تضمین کیفیت و سلامتی غذای قابل عرضه به شهروندان از طریق برقراری معیارهای ملی ایمنی تأکید شده است (فتحی، ۱۳۸۲).

بانک جهانی امنیت غذایی را به صورت «دسترسی همه مردم در تمام اوقات به غذای کافی برای داشتن یک زندگی سالم» تعریف کرد که این تعریف در کنفرانس رم مورد تاکید قرار گرفت. این تعریف به سه عنصر «موجود بودن غذا»، «دسترسی به غذا» و «پایداری در دریافت غذا» استوار است. عنصر موجود بودن غذا تنها به میزان مواد غذایی در مرزهای ملی که در گذشته عنصر اصلی امنیت غذایی بود، تکیه ندارد و امروزه شامل تولید (عرضه داخلی) و واردات مواد غذایی می باشد. مفهوم «دسترسی به غذا» نیز دسترسی فیزیکی و اقتصادی به منابع جهت تامین اقلام غذایی مورد نیاز جامعه است و به معنای «پایداری در دریافت غذا»، ثبات و پایداری دریافت ارزش های غذایی مورد نیاز جامعه می باشد.

دوچپه بانک آلمان در تحقیقی که انجام داده به این نتیجه رسیده است که رشد پایدار در بخش کشاورزی نقش موثری در حفظ امنیت غذایی جهان خواهد داشت.

بحث امنیت غذایی در ادبیات اقتصادی به طرف تقاضا مربوط می شود (Sen, 1979) و تعاریف اصلی آن بر

اساس « مصرف کافی از غذا » پایه گذاری شده است (World Bank ,1986; Summer, 2000; Barret ,2002).

دانشمندان علم اقتصاد تعاریف گوناگونی برای امنیت غذایی ارائه کرده اند که از آن جمله می توان به تعریف ذیل اشاره کرد:

امنیت غذایی می تواند به عنوان وضعیتی تعریف شود که در آن همه خانواده ها هم از نظر فیزیکی و هم از نظر اقتصادی به مقدار کافی غذا برای همه اعضا در دسترس داشته باشند و در خطر از دست دادن سطح دسترسی خود نیز نباشند (Ohga, 1998).

امنیت غذایی مقوله‌ای است که هر دو طبقه پایه ای هرم مازلو^۱ را در بر می گیرد چون از یک طرف غذا را مورد توجه قرار داده و از طرف دیگر به مساله امنیت می پردازد. از این روست که امروزه بحث امنیت غذایی به یکی از مهمترین مباحث همه کشورهای جهان اعم از ثروتمند و فقیر تبدیل شده است. حتی ثروتمندترین کشورهای جهان نظیر امریکا نیز نگران امنیت غذایی خود هستند و بارزترین فعالیت امریکا در این زمینه تشکیل انجمن های امنیت غذایی بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر در این کشور است که بطور نمونه می توان فعالان سایت www.foodsecurity.com را نام برد.

یکی از شاخص هایی که امنیت غذایی با آن سنجیده می شود ضریب خودکفایی می باشد. تامین نیاز اساسی محصولات کشاورزی از منابع تولید داخلی را خودکفایی در امر کشاورزی گویند. یکی از شاخص های مورد استفاده در امنیت غذایی محاسبه ضریب خودکفایی محصولات است که نسبت تولید به مجموع تولید و واردات منهای صادرات، که همان میزان مصرف است، می باشد. هرچه ضریب خودکفایی محصول بالاتر باشد بیانگر آن است که تولید داخل برطرف کننده نیازهای وارداتی است لذا وابستگی به واردات کاهش می یابد. جهت محاسبه ضریب خودکفایی از روش ذیل استفاده شده است:

$$۱۰۰ * (\text{صادرات} - (\text{تولید داخلی} + \text{واردات}) / \text{تولید داخلی}) = \text{ضریب خودکفایی}$$

$$\text{مصرف} = (\text{تولید داخلی} + \text{واردات}) - \text{صادرات}$$

در این روش فرض شده که موجودی انبار در سال های مختلف یکسان است محاسبه ضریب خودکفایی با این روش، نسبی می باشد. چنانچه آمار موجودی انبار و ضایعات محصولات در دسترس باشد ضریب خودکفایی به صورت دقیق تر برآورد خواهد شد. لذا با توجه به رابطه بین واردات، صادرات و تولید با ضریب خودکفایی، تغییرات این متغیرها بر ضریب خودکفایی اثر خواهد داشت.

۱. تئوری هرم سلسله مراتب نیازهای انسانی، آبراهام مازلو، ۱۹۴۳

۲-۲ تعریف کلید واژه ها:

۲-۲-۱ خودکفایی:

برای خود کفایی می توان تعاریف مختلفی ارائه نمود. از یک نگاه، خودکفایی معادل است با تولید در داخل همه محصولات استراتژیک به اندازه مصرف کشور و در نگاهی دیگر، تعادل صادرات و واردات، نشانگر خودکفایی است (پرویزیان و همکاران، ۱۳۸۳). خودکفایی در زمینه محصولات کشاورزی در قانون اساسی و برنامه‌های توسعه‌ای کشور همواره مورد توجه و تاکید فراوان بوده است، زیرا بیانگر وضعیت امنیت غذایی پایدار در کشور است. خودکفایی مبتنی بر استفاده بهینه از منابع طبیعی کشور به همراه سیاست‌های کشاورزی ضمن ارتقاء سطح زندگی کشاورزان، توسعه بخش را نیز به ارمغان می‌آورد. همچنین سبب بهبود تراز بازرگانی کشور، افزایش فرصت‌های شغلی و توسعه سرمایه گذاری می‌گردد (عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸). برخلاف نظر برخی محققان خودکفایی با خوداتکایی متفاوت می‌باشد. تامین نیاز اساسی محصولات کشاورزی از منابع تولید داخلی و یا به عبارتی دیگر تولید هر محصول به اندازه تأمین کل مصرف داخلی کشور را خودکفایی می‌گویند. این در حالی است که خوداتکایی عبارت است از تولید هر محصول به مقدار درصدی از کل مصرف داخلی که این درصد بسته به نوع محصول و سیاست‌های مسئولان کشور، برای هر محصول متفاوت است. (جولایی و همکاران، ۱۳۸۷)

۲-۲-۲ ضریب خودکفایی:

یکی از شاخص‌های مهم سنجش امنیت غذایی در سطح کلان ضریب خودکفایی محصولات غذایی یا به عبارتی دیگر درجه تأمین نیازهای غذایی اساسی کشور از منابع تولید داخلی می‌باشد. اگرچه خودکفایی کشور در زمینه محصولات اساسی غذایی لزوماً به منزله امنیت غذایی پایدار (از منظر دسترسی به مواد غذایی) نمی‌باشد، ولی افزایش عرضه مواد غذایی و تقویت ضریب خودکفایی کشور به گسترش دسترسی به مواد غذایی، کاهش قیمت مواد غذایی و در نهایت دستیابی گروه‌های محروم و اقشار آسیب‌پذیر و کم‌درآمدتر روستایی به مواد غذایی بسیار موثر است. در واقع ضریب خودکفایی بیانگر میزان استقلال نسبی کشور در تولید محصولات کشاورزی است. ضریب خودکفایی شاخصی است که درصد تولید داخلی را نسبت به مصرف محاسبه می‌کند. این شاخص از طریق رابطه زیر محاسبه می‌شود: (پرویزیان و همکاران، ۱۳۸۷، عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸)

$$۱۰۰ * (\text{صادرات} - (\text{تولید داخلی} + \text{واردات}) / \text{تولید داخلی}) = \text{ضریب خودکفایی}$$

۲-۲-۳ محصولات کشاورزی:

براساس ماده ۳۱ قانون افزایش بهره‌وری محصولات کشاورزی به سه دسته زیر تقسیم می‌گردد:

الف - محصولات راهبردی: محصولاتی که مستقیماً در امنیت غذایی نقش دارد و به این واسطه ضرورتاً باید در داخل کشور تولید شود.

ب - محصولات ویژه: محصولاتی که بیشترین ارزش تولید را به ازاء نهاده‌های مصرف شده ایجاد می‌نماید و یا حلقه‌های بزرگتری در زنجیره ارزش ایجاد و می‌تواند محور رشد بخش کشاورزی باشد و یا با توجه به مزیت‌های صادراتی، حداقل ده درصد (۱۰٪) سهم بازار دنیا را در اختیار خود دارد.

پ - محصولات خاص منطقه‌ای: محصولاتی که تولید آنها در کشور ممکن است همراه با مزیت نباشد ولی به واسطه شرایط خاص منطقه‌ای، تولید آنها اجتناب‌ناپذیر است و باید در جهت ایجاد مزیت برای آن محصولات اقدام نمود.

ترکیب نوع محصولات در طبقه‌بندی فوق‌الذکر طی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور توسط وزارت جهاد کشاورزی تعیین و ابلاغ می‌گردد.

در این تحقیق محصولات اساسی گندم، برنج، سیب‌زمینی، شکر، دانه‌های روغنی، گوشت قرمز، گوشت سفید، تخم مرغ، شیر و آبزیان مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۲-۴ واردات:

به معنی ورود کالا (یا خدمات) از یک کشور به قلمرو گمرکی یک کشور دیگر است که بابت آن ارز کشور مبدأ، یا کشور مقصد یا کشور ثالث بین فروشنده و خریدار تبادل گردد. در بازرگانی خارجی واردات بر پنج نوع است که عبارتند از واردات قطعی، واردات موقت، کالای مرجوعی، ترانزیت داخلی و ترانزیت خارجی (سازمان گمرک ج.ا.ا. ایران)

۲-۲-۴ صادرات:

صادرات در لغت به معنای انتقال کالا یا ارسال و فرستادن کالا از جایی به جای دیگر چه در داخل کشور و یا از داخل به خارج کشور، که در این گزارش منظور از صادرات خروج کالا از قلمرو گمرکی کشور موردنظر است. صادرات از نظر خروج کالا از کشور به دو دسته تقسیم می‌شود: صادرات قطعی و صادرات موقت. (سازمان گمرک ج.ا.ا. ایران)

۲-۳ پیشینه تحقیق:

مطالعات زیادی در خصوص میزان واردات، صادرات و امنیت غذایی در سطح ملی و بین‌المللی، به تفکیک، انجام شده است. برخی از مطالعات انجام شده به شرح زیر می باشد:

بشیر و همکاران (۲۰۱۲) به بررسی سطح امنیت غذایی در سطح ملی و خانوار در ایالت پنجاب پاکستان پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که سطح امنیت غذایی در سطح ملی همتراز با سطح امنیت غذایی در سطح بین‌المللی است ولی در سطح خانوارها امنیت غذایی مناسب وجود ندارد. در گام دوم به بررسی عوامل موثر بر امنیت غذایی همانند درآمد ماهیانه دارایی‌های دامی خانوار اندازه خانوار پرداختند که نتایج نشان می‌دهد متغیرهای مورد مطالعه اثر مثبت بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی دارند.

آلیاس و همکاران (۲۰۱۱) اثر کود و یارانه های نقدی و همچنین تغییر کاربری اراضی و حاصلخیزی خاک را بر سطح خودکفایی برنج در مالزی مورد بررسی قرار دادند. برای تجزیه و تحلیل علت و بازخورد این متغیرها بر تولید برنج از یک مدل سیستمی دینامیکی استفاده شده است. مطالعه نشان می‌دهد که مالزی بدون در نظر گرفتن یک سیستم تحقیق و توسعه (R&D) مناسب در توجه به محدودیت‌های تولید بخصوص بهره‌وری پایین نسبت به سطح مطلوب و تهدید تغییرات اقلیمی نمی‌تواند به هدف خودکفایی در محصول برنج برسد. مضافاً اینکه مصرف برنج با افزایش جمعیت نیز در حال افزایش است.

بابا تونده و کوئیم (۲۰۱۰) اثر درآمدهای خارج از مزرعه روی امنیت و مواد غذایی را در نیجریه بررسی کرده است. نتایج نشان می‌دهد که این گونه درآمد ها اثر مثبت هم روی امنیت غذایی و هم روی کیفیت مقدار مواد غذایی می‌گذارد.

امامی و همکاران (۱۳۹۲) در یک دوره ده ساله، با استفاده از آمار و ارقام رسمی کشور، میزان تولیدات، واردات و صادرات محصولات اساسی زراعی در ایران را بررسی و سپس ضریب خودکفایی برای این محصولات محاسبه شد. از طرفی با بررسی سطح زیر کشت و عملکرد محصولات زراعی در این دوره، تاثیر سیاستهای خودکفایی در بخش کشاورزی بر تولیدات کشور سنجیده شد. نتایج تحقیق نشان داد سیاست خودکفایی سبب تغییر الگوی کشت در ایران شده است زیرا با تمرکز بر روی تولید محصولات خاص، این امر کاهش تولید محصولات دیگری را در پی داشته است. این امر نهایتاً در سال‌های آتی، ابعاد پنهانی از گرسنگی را در ایران، موجب خواهد شد.

مهرابی بشر آبادی و موسوی محمدی (۱۳۸۹) با در نظر گرفتن نتایج هزینه درآمد خانوارهای شهری طی دوره ۸۵-۱۳۶۲ امنیت غذایی این خانوارها با استفاده از شاخص کلی امنیت غذایی خانوار برآورد شده است. میزان حمایت از بخش کشاورزی با استفاده از شاخص معیار کلی حمایت و به تفکیک قیمتی و نهاده

ای محاسبه شده است. با استفاده از روش تصحیح خطای برداری اثر هر یک از سیاست های حمایتی کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای شهری بررسی شده است. نتایج نشان داد در حالی که در کوتاه مدت هر دو نوع حمایت از بخش کشاورزی و در بلندمدت حمایت قیمتی، اثر منفی بر امنیت غذایی خانوارهای شهری می گذارد؛ در بلندمدت حمایت نهاده ای دارای اثر مثبت بر امنیت غذایی این خانوارها است.

مهرابی بشر آبادی و موسوی محمدی (۱۳۸۸) با استفاده از شاخص شدت تجاری و شاخص کلی امنیت غذایی خانوار در دوره زمانی ۸۵-۱۳۶۲، به بررسی اثر آزادسازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی با به کارگیری روش تصحیح خطای برداری می پردازد. نتایج نشان می دهد که این اثر به میزان اندک است که در کوتاه مدت منفی، و در بلندمدت مثبت می باشد.

کشاورز (۱۳۸۷) میزان واردات و صادرات محصولات اساسی کشاورزی طی سال های ۸۱ لغایت ۸۶ را تجزیه و تحلیل و با مقادیر تولیدات داخلی و بهره وری کشاورزی تطبیق و تغییرات آن را مورد بررسی قرار داد. محصولات اساسی کشاورزی مورد مطالعه شامل: گندم، ذرت، برنج، جو، شکر، روغن، کنجاله، سیب زمینی خوراکی، حبوبات، انواع میوه های تازه، پنبه است. نتایج این تحقیق حاکی از آن است میزان واردات و صادرات این محصولات در طی زمان مورد مطالعه با نوسانات زیادی همراه بوده است بطوریکه تا قبل از سال ۸۵ در برخی از محصولات میزان واردات بسیار پایین بود و یا در برخی از محصولات کشور به خود کفایی رسیده بود. اما از سال ۸۵ میزان واردات، حتی در محصولاتی که نیاز به واردات نداشتند، افزایش چشمگیری داشت. بیشترین رشد صادرات چه از نظر مقدار و یا ارزش متعلق به سال ۸۴ نسبت به سال ۸۳ و حتی سالهای قبل و بعد می باشد. جولایی و جیران (۱۳۸۷) با کنار هم قراردادن شاخصهای مزیت نسبی و خودکفایی برای محصول گندم، راهبرد تولید مناسب را برای این محصول پیشنهاد کردند. در این تحقیق برای محاسبه مزیت نسبی از روش ماتریس تحلیل سیاستی استفاده شده و پس از بررسی وضعیت گندم از لحاظ خودکفایی و محاسبه ضریب خودکفایی، راهبرد مناسب برای کشت این محصول ارائه شده است. در این تحقیق شاخص DRC محاسبه شده برای گندم آبی برابر ۰/۷۳ و برای گندم دیم ۰/۷۲ به دست آمد که حاکی از وجود مزیت نسبی برای تولید گندم در کشور است. نتایج شاخصهای حمایتی نیز حمایت دولت از تولید این محصول را نشان می دهد. نتایج ضریب خودکفایی نیز نمایان می سازد که در سالهای اخیر حمایت از محصول گندم باعث افزایش ضریب خودکفایی این محصول و رسیدن به مرز خودکفایی شده است. بنابراین در خصوص تولید گندم سیاست خودکفایی و مزیت نسبی در تقابل با یکدیگر نیستند و توسعه تولید گندم در صورت امکان تا مرز خودکفایی و همچنین صادرات محصول پیشنهاد می شود.

صمدی (۱۳۸۳) منابع بی‌ثباتی ارزش صادرات ۲۶ محصول کشاورزی و منابع بی‌ثباتی ارزش واردات ۲۲ محصول کشاورزی با استفاده از فرم تعدیل یافته شاخص بی‌ثباتی کوپاک، پیشنهادی پال و پال (۱۹۹۸) به بی‌ثباتی قیمت، بی‌ثباتی مقدار و بی‌ثباتی تاثیر متقابل قیمت و مقدار به صورت ضربی را مورد بررسی قرار داده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که برخی از محصولات از یک درجه بالای رقابت‌پذیری در بازار های خارجی برخوردارند و در این کالاها بی‌ثباتی تاثیر متقابل اثر تقویتی بر بی‌ثباتی ارزش صادرات اعمال می‌کند. همچنین برخی دیگر از محصولات جانشین نزدیک در بازار داخلی ندارند. قانون تقاضا در مورد کلیه کالاهای ذکر شده صادق نیست و ضریب همبستگی بین قیمت و مقدار این کالاها مثبت است. دامنه نوسان شاخص بی‌ثباتی تاثیر متقابل قیمت و مقدار و ارزش صادرات محصولات کشاورزی بیش از بی‌ثباتی ارزش و تاثیر متقابل قیمت و مقدار واردات این محصولات بوده اما دامنه نوسان شاخص‌های بی‌ثباتی قیمت و مقدار واردات بیش از صادرات محصولات کشاورزی بوده است پیشنهاد می‌گردد لذا در سیاست‌های متنوع سازی صادرات به کالاهای دارای درجه بالای رقابت‌پذیری اهمیت خاصی داده شود و ساختار تولید داخلی برخی از محصولات به گونه ای تغییر داده شود که بتوان جایگزین واردات کرد.

پروپزین و کریمی تبار (۱۳۸۳) با استفاده از یک مدل سیستمی دینامیکی، چگونگی توسعه صادرات محصولات کشاورزی را مورد بررسی قرار دادند. سیاست‌هایی، مانند افزایش قیمت محصولات کشاورزی، افزایش نرخ ارز و ترکیبی از این دو سیاست، در مدل مورد آزمون قرار می‌گیرند. اثرات این سیاستها بر متغیرهایی نظیر صادرات و واردات محصولات کشاورزی، شاخص ICOR، نسبت سرمایه گذاری به ارزش افزوده و ضریب خودکفایی ارزیابی می‌گردند. در واقع، ثابت خواهد شد، سیاست‌هایی که عموماً برای فعال کردن بخشهای مختلف اقتصاد توصیه می‌شوند، می‌توانند نتایج مثبتی در بخش کشاورزی نیز به بار آورند.

بیشترین مطالعات انجام شده در این حوزه، در سطح ملی و بین‌المللی، مربوط به مطالعه در زمینه امنیت غذایی می‌باشد. وجه تمایز این مطالعه با سایر تحقیقات در این است که در این مطالعه سعی شده با بررسی روند تولید، واردات و صادرات، ده محصول اساسی کشاورزی تاثیر آن بر ضریب خودکفایی که اصلی ترین شاخص ارزیابی امنیت غذایی می‌باشد مورد بررسی قرار گیرد.

فصل سوم: روش تحقیق

۱-۳ مقدمه

یکی از مهمترین مسائلی که چارچوب تحقیق و ابزار مورد استفاده در آن را مشخص می نماید، روش تحقیق است. انتخاب روش تحقیق بستگی به اهداف و ماهیت موضوع پژوهش و امکانات اجرایی دارد. به دیگر سخن هدف از انتخاب روش تحقیق آن است که محقق مشخص نماید چه شیوه و روشی را در پیش گیرد تا او را هرچه دقیق تر، آسان تر، سریع تر و ارزان تر در دستیابی به پاسخ هایی برای پرسش های تحقیق مورد نظر کمک کند (حافظ نیا، ۱۳۸۷)

در این فصل ابتدا نوع پژوهش را مشخص کرده و سپس به بررسی روش تحقیق می پردازیم.

۲-۳ نوع پژوهش

با توجه به اهداف این پژوهش که به تحلیل واردات و صادرات محصولات اساسی و محاسبه ضریب خودکفایی می پردازد و با توجه به نتایج تحقیق که نشان دهنده نقش متغیرهای واردات و صادرات بر ضریب خودکفایی محصولات اساسی است، می توان گفت این تحقیق از نظر هدف از نوع توسعه ای می باشد. بر طبق تعریف، تحقیق توسعه ای عبارتست از کاری نظام مند، مبتنی بر دانش موجود حاصل از پژوهش و یا تجربه کاربردی که به منظور استفاده در تولید مواد، فرآورده ها، وسایل، ابزار، فرآیندها و روش های جدید یا بهبود آنها صورت می گیرد. (حافظ نیا، ۱۳۸۷)

۳-۳ روش و ماهیت پژوهش

بر اساس ماهیت و روش تحقیقات علمی این پژوهش را می توان از نوع توصیفی - تحلیلی دانست. زیرا هدف محقق ابتدا این است که می خواهد بداند پدیده، متغیر، شیء یا مطلب چگونه است و عبارت دیگر وضع موجود را بررسی می کند و به توصیف منظم و نظام دار وضعیت فعلی آن می پردازد و ویژگی ها و صفات آن را مطالعه و در صورت لزوم ارتباط بین متغیرها را بررسی می کند و در ادامه برای کسب اطلاع از وجود رابطه بین متغیرها، تحقیق همبستگی انجام می پذیرد، که هدفش الزاماً کشف رابطه علت و معلولی نیست، در این تحقیقات بر کشف وجود رابطه بین دو گروه از اطلاعات تاکید می شود و محقق می خواهد بداند که آیا بین دو متغیر یا دو گروه اطلاعات رابطه و همبستگی وجود دارد یا خیر، یعنی اینکه آیا تغییر در یکی با تغییر در دیگری همراه است یا خیر و اگر چنین ارتباطی وجود دارد از چه نوع و میزان آن چقدر است (حافظ نیا، ۱۳۸۷).

۳-۴ روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این تحقیق از اطلاعات سری زمانی برای یک دوره ده ساله (۱۳۹۲-۱۳۸۳) جهت تحلیل متغیرهای واردات، صادرات و تولید استفاده گردیده است. روش های تجزیه و تحلیل آماری در این پژوهش برای اهداف ارائه شده ابتدا تحلیل روند مقدار واردات، صادرات و تولید محصولات اساسی در دوره یاد شده است و سپس نقش این متغیرها بر ضریب خودکفایی محصولات اساسی مورد بررسی قرار می گیرد. محصولات اساسی که در این پژوهش مورد مطالعه قرار میگیرند شامل: گندم، برنج، شکر، سیب زمینی، دانه های روغنی، گوشت قرمز، گوشت مرغ، تخم مرغ، شیر، آبزیان است.

در این پژوهش از روش مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ایی استفاده شده است. با استفاده از کتاب‌ها، گزارش‌ها، مقاله‌ها، خبرنامه‌ها و مراجعه به سایت‌های مرتبط اینترنتی همانند فائو، وزارت جهاد کشاورزی (معاونت زراعت، معاونت تولیدات امور دام، سازمان شیلات، موسسه پژوهش های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، انجمن‌های تخصصی محصولات کشاورزی، مراکز تحقیقاتی تخصصی محصولات کشاورزی)، بانک مرکزی، گمرک جمهوری اسلامی ایران، مرکز آمار ایران، اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی و... اطلاعات مورد نظر اخذ گردیده است. نرم افزار مورد استفاده در این پژوهش به منظور تجزیه و تحلیل داده های آماری، نرم افزار *office* می باشد.

۳-۵ محاسبه ضریب خودکفایی

تامین نیاز اساسی محصولات کشاورزی از منابع تولید داخلی را خودکفایی در امر کشاورزی گویند. یکی از شاخص‌های مورد استفاده در امنیت غذایی محاسبه ضریب خودکفایی است، که نسبت تولید به مجموع تولید و واردات منهای صادرات است.

جهت محاسبه ضریب خودکفایی از روش ذیل استفاده شده است:

$$۱۰۰ \times (\text{صادرات} - (\text{تولید داخلی} + \text{واردات}) / \text{تولید داخلی}) = \text{ضریب خودکفایی}$$

$$\text{مصرف} = (\text{تولید داخلی} + \text{واردات}) - \text{صادرات}$$

- ❖ در این روش فرض شده که موجودی انبار در سال‌های مختلف یکسان است
 - ❖ محاسبه ضریب خودکفایی با این روش، نسبی می‌باشد. چنانچه آمار موجودی انبار و ضایعات محصولات در دسترس باشد ضریب خودکفایی به صورت دقیق‌تر محاسبه خواهد شد.
- با توجه به رابطه بین واردات، تولید و صادرات با ضریب خودکفایی، تغییرات این متغیرها بر ضریب خودکفایی اثر خواهد داشت.

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل نتایج

۴-۱ مقدمه

تجزیه و تحلیل داده‌ها به عنوان یک فرآیند علمی، یکی از مجموعه فعالیت‌های اساسی هر کار تحقیقی است. بعد از گردآوری داده‌ها، محقق باید داده‌های گردآوری شده را با استفاده از روش‌های آماری مناسب تجزیه و تحلیل کند. بعد از تجزیه و تحلیل داده‌ها محقق می‌تواند به سؤالات و فرضیه‌های تحقیق پاسخ دهد. به عبارت دیگر هدف تجزیه و تحلیل داده‌ها، استفاده از آن برای پاسخ دادن به سؤالات تحقیق می‌باشد. در مرحله تجزیه و تحلیل نکته مهم این است که محقق باید اطلاعات و داده‌ها را در مسیر هدف تحقیق، پاسخگویی به سؤال یا سؤالات تحقیق و نیز ارزیابی فرضیه‌های خود جهت داده و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. نتایج تحقیق در دو بخش توصیفی و ارائه روش‌های سری زمانی آورده خواهد شد (حافظ نیا، ۱۳۸۷).

۴-۲ تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌ها

در این بخش به ارائه آمار توصیفی، نمودارها و جداول ویژگی‌های آماری داده‌های جمع‌آوری شده برای هر یک از متغیرها پرداخته می‌شود. در این راستا ابتدا به معرفی متغیرهای اصلی تحقیق پرداخته سپس با استفاده از نرم افزار office برای دوره زمانی ۱۳۹۲-۱۳۸۳، تجزیه و تحلیل بطور جداگانه محاسبه خواهد شد.

۴-۳ بررسی رفتار متغیرهای اصلی

۴-۳-۱ واردات

بر اساس تعریف گمرک جمهوری اسلامی ایران واردات به معنی ورود کالا (یا خدمات) از یک کشور به قلمرو گمرکی یک کشور دیگر است که بابت آن ارز کشور مبدأ، یا کشور مقصد یا کشور ثالث بین فروشنده و خریدار تبادل گردد. در بازرگانی خارجی واردات بر پنج نوع است که عبارتند از واردات قطعی، واردات موقت، کالای مرجوعی، ترانزیت داخلی و ترانزیت خارجی (سازمان گمرک ج.ا.ا).

۴-۳-۲ صادرات

صادرات در لغت به معنای انتقال کالا یا ارسال و فرستادن کالا از جایی به جای دیگر چه در داخل کشور و یا از داخل به خارج کشور، که در این گزارش منظور از صادرات خروج کالا از قلمرو گمرکی کشور موردنظر

است. صادرات از نظر خروج کالا از کشور به دو دسته تقسیم میشود: صادرات قطعی و صادرات موقت (سازمان گمرک ج.ا.).

۴-۳-۳- ضریب خودکفایی

شاخصی است که درصد تولید داخلی را نسبت به مصرف محاسبه می‌کند. این شاخص از طریق رابطه زیر محاسبه می‌شود: (عبادی و همکاران، ۱۳۸۸)

$$۱۰۰ \times (\text{صادرات} - (\text{تولید داخلی} + \text{واردات}) / \text{تولید داخلی}) = \text{ضریب خودکفایی}$$

۴-۳-۴ محصولات اساسی

محصولات اساسی در دو بخش زراعی و دامی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. محصولات مورد مطالعه زراعی مانند: گندم، برنج، سیب زمینی، شکر و دانه های روغنی و محصولات مورد مطالعه دامی شامل: گوشت قرمز، گوشت سفید، تخم مرغ، شیرو آبزیان می باشد.

۴-۳-۴-۱ گندم

گندم یکی از اصلی ترین و مهمترین گیاه زراعی در جهان محسوب می شود. گندم از نظر اینکه مهم ترین منبع غذایی برای انسان می باشد حائز اهمیت است. برخلاف سایر غلات، گندم را می توان از طرق مختلف از جمله در تهیه نان، بیسکویت، شیرینی، کیک، پاستا، ماکارونی و... مورد مصرف قرار داد. از سبوس و کاه آن نیز به عنوان خوراک دام استفاده می کنند. همچنین در برخی صنایع از گندم استفاده می گردد. انواع مختلف گندم برای مصارف مختلف مورد استفاده قرار می گیرند. مثلاً گندم های نرم بهاره یا پاییزه برای مصرف در صنایع بیسکویت سازی، شیرینی پزی و کیک پزی مناسب هستند. در حالی که گندم های سخت پاییزه و بهاره در نانوائی استفاده بیشتری دارند. به دلیل سهم بالای فراورده های گندم در الگوی غذایی و تامین ۴۰ الی ۴۵ درصد کالری و حدود ۵۰ درصد پروتئین مورد نیاز روزانه هر فرد لذا بیشترین سهم مصرف گندم در کشور متعلق به مصرف خانوار است (عبادی، سعیدنیا، ۱۳۸۸).

• تولید

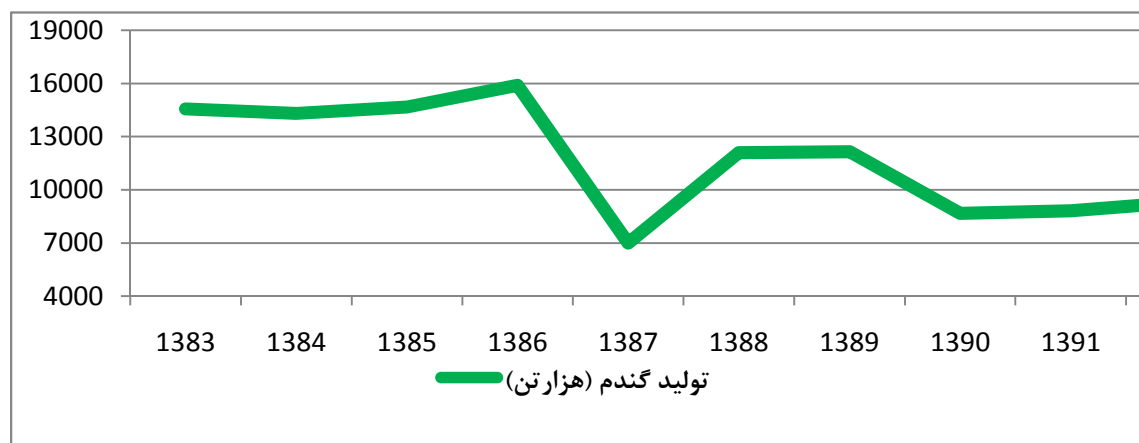
آمارها نشان می دهد که میزان تولید گندم در طی سالهای مختلف یکسان و تدریجی نبوده و در برخی از سال ها تولید تحت تاثیر عوامل اقلیمی بخصوص خشکسالی، با نوساناتی مواجه بوده است. میانگین تولید

سالانه طی دوره ۷۳-۶۹ (برنامه اول) برابر ۹/۷ میلیون تن و طی دوره ۷۸-۷۴ (برنامه دوم) متوسط تولید سالانه ۱۰/۳۵ میلیون تن بوده است. در سال های ۷۸-۸۰ به دلیل سه سال خشکسالی متوالی و شدید شاخص تولید کاهش و متوسط به ۸/۷ میلیون تن رسید. در طی سال های ۸۶-۸۱ به دلیل اجرای طرح خودکفایی گندم توفیق چشمگیری در تولید این محصول استراتژی به دست آمد، بطوریکه در سال ۸۶ بالاترین میزان تولید با مقدار ۱۵۸۸۷ هزار تن حاصل گردید. (معاونت زراعت، وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۳)

جدول ۴-۱- مقدار تولید گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید گندم (هزار تن)	۱۴۵۶۸	۱۴۳۰۸	۱۴۶۶۴	۱۵۸۸۷	۷۰۰۰	۱۲۰۹۳	۱۲۱۴۳	۸۶۷۸	۸۸۱۶	۹۳۰۴

مأخذ: معاونت زراعت، وزارت جهاد کشاورزی، موسسه پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

نمودار ۴-۱- روند تولید گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: معاونت زراعت، وزارت جهاد کشاورزی، موسسه پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی)

همانگونه که جدول ۱ و نمودار ۱ نشان می دهد از سال ۸۷ الی ۹۲ به دلیل توقف طرح و عدم استمرار حمایت از تولید متاسفانه روند افزایشی تولید ادامه نیافت و میزان تولید تا پایان سال ۹۲ همواره پایین تر از میزان تولید در طی سال های ۸۳ تا ۸۶ بوده است.

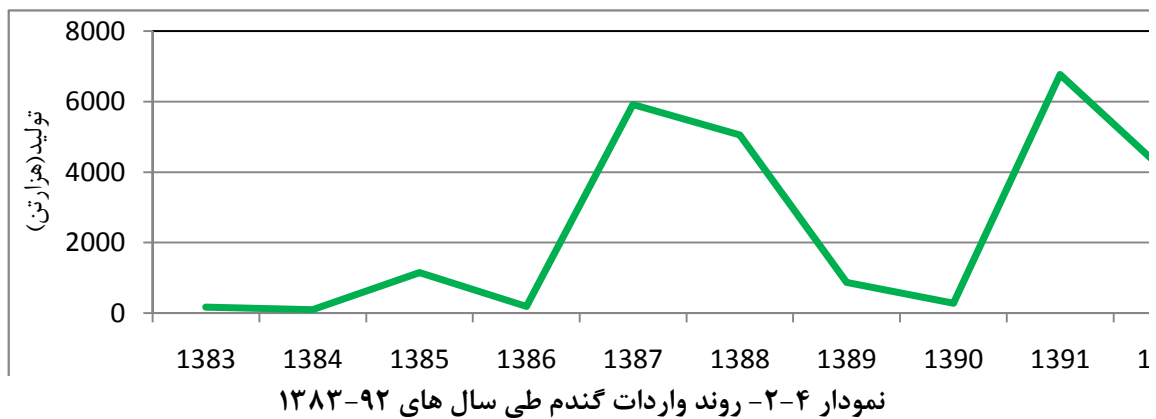
• واردات

محصول گندم مهمترین محصول استراتژی در کشور است. از آنجاییکه مقدار تولید داخلی تامین کننده مصرف داخل نیست لذا هر ساله واردات به میزان نیاز صورت می گیرد. بیشتر واردات بصورت دانه گندم سخت می باشد. واردات گندم نیز متأثر از میزان تولید همواره در نوسان است. کمترین میزان واردات با ۱۰۵ هزارتن در سال ۸۴ و بالاترین میزان واردات نیز در سال ۹۱ با ۶۷۷۱ هزار تن بوده است.

جدول ۴-۲- مقدار واردات گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات گندم (هزار تن)	۱۷۰	۱۰۵	۱۱۵۲	۱۸۹	۵۹۱۹	۵۰۶۰	۸۶۹	۲۸۲	۶۷۷۱	۳۹۶۸

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

(مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

• صادرات

گندم جزء محصولاتی است که برای جبران کمبود تولید داخل واردات هم دارد. ۸۶ یکی از اثرات مثبت طرح خودکفایی گندم تولید ۱۵ میلیون تن گندم در سال ۸۶ بوده بطوریکه در این سال نه تنها کمترین میزان واردات گندم در گمرک به ثبت رسید بلکه برای اولین بار گندم به برخی از کشورها صادر گردید. اولین محموله صادراتی گندم ایران در شهریورماه سال ۸۶ به مقدار ۴۰ هزار تن به کشور عمان صورت گرفت. کل صادرات صورت گرفته در سال ۸۶ برابر با ۵۴۳ هزار تن می باشد. در سال ۸۹ نیز به مقدار ۵۷۴ هزار تن گندم صادر گردیده است. بجز در سال های ۸۶ و ۸۹ در سال های دیگر صادرات گندم انجام نشده یا اینکه به

مقدار بسیار ناچیز بوده است (گمرک ج.ا.ا، ۱۳۸۶). جدول ۳-۴ و ۴-۴ کشورهای واردکننده گندم ایران را در سال های ۸۶ و ۸۹ نشان می دهد.

جدول ۳-۴- مقدار صادرات گندم به تفکیک کشورهای واردکننده در سال ۱۳۸۶

گندم سخت (تن) - ۱۳۸۶					
۱۰۰۰۰	بحرین	۸۳۲۷۵	امارات متحده عربی	۵۸۱۶	آذربایجان
۴۰۰۰۰	بنگلادش	۳۰۰۰۰	انگلستان	۶۰۴	ارمنستان
۲۸۸۵	ترکیه	۱۰۲۹۹	ایتالیا	۹۰۱۶	افغانستان
۱۳۲۲۲۷	هند	۵۶۹۴	کویت	۱۳۰۹۲	عراق
		۰.۲۱	عربستان سعودی	۱۹۹۴۵۵	عمان

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

جدول ۴-۴- مقدار صادرات گندم به تفکیک کشورهای واردکننده در سال ۱۳۸۹ (تن)

۴۷۴۴۹	بنگلادش	۰.۵	سوئد	۱۸۵۴	ویتنام
۶۵۸۵۰	عمان	۷۱۱۷۴	آذربایجان	۳۴۰۶۲	یمن
۱۰۲۲۳	ارمنستان	۲۷۳۴۳۰	امارات متحده عربی	۴۷۴۷۹	هند
۱۱۷۵	مالزی	۲۰۲۸۷	سری لانکا	۱۳	عراق

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

• ضریب خودکفایی

با توجه به اهمیت این محصول در سبد غذایی خانوار و با توجه به افزایش روز افزون جمعیت، اهمیت دستیابی به خودکفایی این محصول راهبردی روز به روز افزایش می یابد. بر اساس آمارهای موجود، بیشترین درصد ضریب خودکفایی گندم در سال ۸۴ با میزان ۹۹.۳ درصد و کمترین آن مربوط به سال ۸۷ با میزان ۵۴.۲ درصد می باشد. بیشترین سهم واردات مربوط به سال ۸۷ و کمترین سهم آن مربوط به سال ۸۴ می باشد.

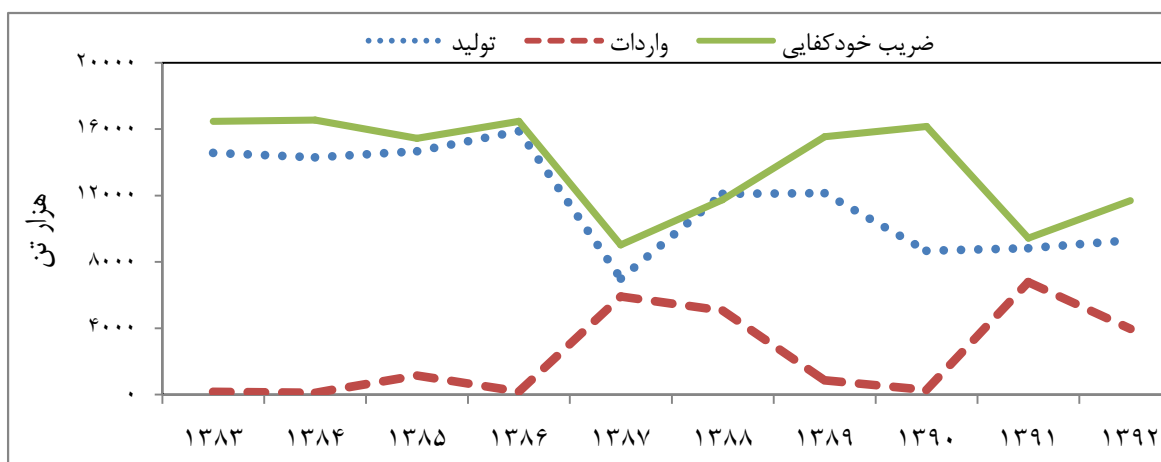
جدول ۴-۵- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی گندم	۹۸.۸	۹۹.۳	۹۲.۷	۹۸.۸	۵۴.۲	۷۰.۵	۹۳.۳	۹۶.۹	۵۶.۶	۷۰.۱
سهم واردات در ضریب خودکفایی گندم	۱.۲	۰.۷	۷.۳	۱.۲	۴۵.۸	۲۹.۵	۷	۳.۲	۴۳.۴	۲۹.۹

مأخذ: یافته های تحقیق

مقایسه بین میزان تولید و واردات حاکی از آن است که در سال ۸۶ که تولید بیشترین مقدار را دارد سهم واردات بسیار کم و ضریب خودکفایی بیشترین درصد را دارد. در سال ۸۷ کاهش مقدار تولید و افزایش بی رویه واردات، سهم واردات بیشترین درصد را دارا است و ضریب خودکفایی نیز کمترین درصد را در دوره مورد بررسی دارا است. هرچه مقدار تولید داخلی افزایش یابد و به تبع آن مقدار واردات کاهش یابد، ضریب خودکفایی از درصد بالاتری برخوردار است.

نمودار ۴-۳- مقدار تولید، واردات، صادرات و درصد ضریب خودکفایی گندم طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق)

۴-۳-۲ برنج

برنج ماده غذایی بسیار مهمی در امنیت غذایی جهان و ایران است که با توجه به جایگاه آن در تامین غذا و کالری مورد نیاز مردم، نقش مهمی بعد از گندم در سبد غذایی خانوار دارد. تولید این محصول از لحاظ

جغرافیایی در مناطق غربی و شرقی آسیا متمرکز شده است به نحوی که حدود ۹۰ درصد تولید جهانی برنج در این منطقه صورت می گیرد.

در ایران نیز برنج پس از گندم دومین غذای اصلی مردم به حساب می آید. به همین دلیل، برنج در کشور ما جزء کالاهای اساسی مصرفی محسوب می شود. (عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸)

• تولید

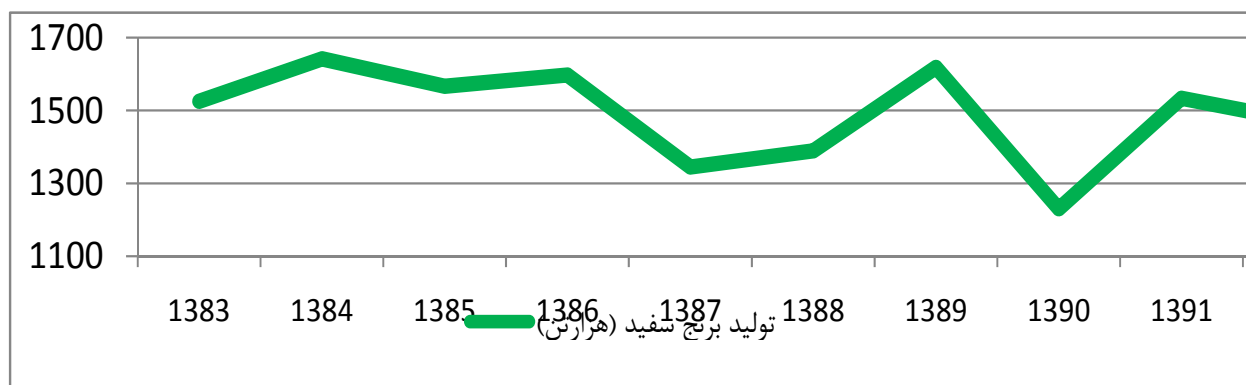
برنج در پنج استان کشور کشت می شود. میزان تولید انواع شلتوک کشور حدود ۳ میلیون تن برآورد شده که ۴۶.۲ درصد آن در استان مازندران و ۲۴.۲ درصد در استان گیلان کشت می شود. این دو استان در مجموع ۷۰.۴ درصد از شلتوک کشور را تولید می کنند. سه استان خوزستان، گلستان و فارس به ترتیب ۹.۹، ۷.۸ و ۵.۹ درصد سهم در تولید شلتوک کشور را به خود اختصاص داده اند. (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۹۳)

آمارهای موجود نشان می دهد که تولید برنج در کشور همواره با نوسان مواجه است. افزایش واردات در سال ۸۵ و بروز خشکسالی در سال ۸۶ تاثیر منفی بر روند تولید برنج داشت. میزان تولید با کاهش آثار خشکسالی بهبود نیافت بطوریکه کمترین میزان تولید مربوط به سال ۹۰ با مقدار ۱۲۳۰ هزار تن است. بیشترین مقدار تولید در سال ۸۴ با میزان ۱۷۷۸ هزار تن می باشد.

جدول ۴-۶- مقدار تولید برنج سفید طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید برنج (هزار تن)	۱۶۵۲	۱۷۷۸	۱۶۹۷	۱۷۳۱	۱۳۴۵	۱۳۸۹	۱۶۱۸	۱۲۳۰	۱۵۳۴	۱۴۶۹

مأخذ: آمارنامه کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی

نمودار ۴-۴- روند تولید برنج سفید طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: آمارنامه کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی

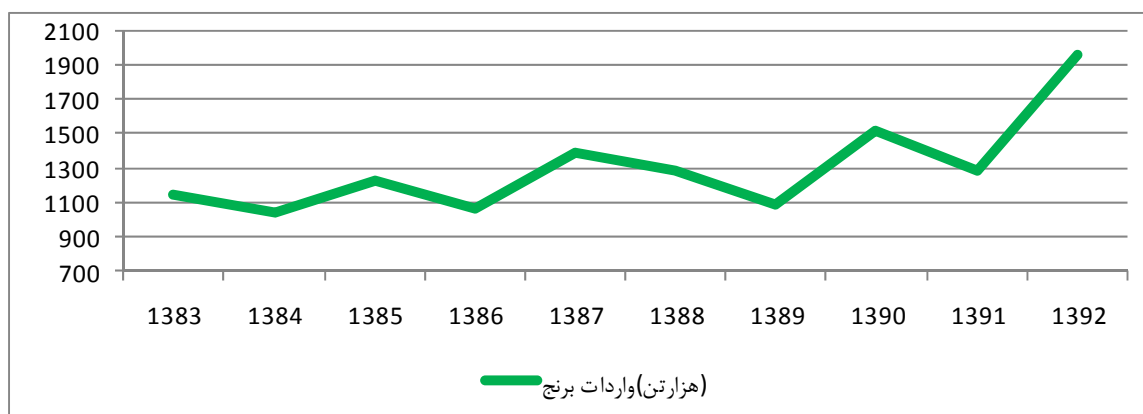
• واردات

بررسی آمار گمرک واردات برنج در طی سالهای ۱۳۸۳ الی ۱۳۹۲ بیانگر آن است که میزان واردات این محصول نیز همانند تولید آن با نوسان کاهشی و افزایشی مواجه بوده است. بطوریکه از میزان ۱۱۴۲ هزار تن در سال ۸۳ به ۱۹۵۶ هزار تن در سال ۹۲ رسیده است. بیشترین میزان واردات مربوط به سال ۹۲ با مقدار ۱۹۵۶ هزار تن و کمترین آن در سال ۸۴ با مقدار ۱۰۴۴ هزار تن می باشد.

جدول ۴-۷- مقدار واردات برنج طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات برنج (هزار تن)	۱۱۴۲	۱۰۴۴	۱۲۲۰	۱۰۶۲	۱۳۸۴	۱۲۸۷	۱۰۸۳	۱۵۱۳	۱۲۸۹	۱۹۵۶

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۴-۵- روند واردات برنج طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

• صادرات

برنج نیز همانند گندم یک محصول وارداتی محسوب میشود ولی براساس آمارهای رسمی گمرک هر سال مقداری برنج صادر می گردد. صادرات برنج بصورت برنج نیمه سفید شده یا کامل سفید شده، شلتوک (Paddy) و خرده برنج می باشد. بیشترین میزان صادرات به کشور عراق به میزان ۴۳۳۹ تن در سال ۹۰ می باشد.

جدول ۴-۸- مقدار صادرات برنج سفید طی سال های ۹۱-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
میزان صادرات برنج (تن)	۱۴۷	۱۱۱۷	۲۰۲۲	۲۶۱۲	۱۰۵۴	۷۹۰	۹۵	۴۳۵۹	۱۲۰

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۴-۶- روند صادرات برنج سفید طی سال های ۹۱-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

• ضریب خودکفایی

اگرچه اهمیت خودکفایی در محصول برنج همواره مطرح بوده است اما این مساله به اندازه گندم مورد توجه نبوده است. آمار نشان می دهد در سال های ۸۴ و ۸۶ که مقدار واردات کمتر از سالهای دیگر است ضریب خودکفایی افزایش و به ترتیب ۶۳ و ۶۲ درصدی باشد. کمترین میزان ضریب خودکفایی مربوط به سال ۹۲ به میزان ۴۲.۹ درصد می باشد.

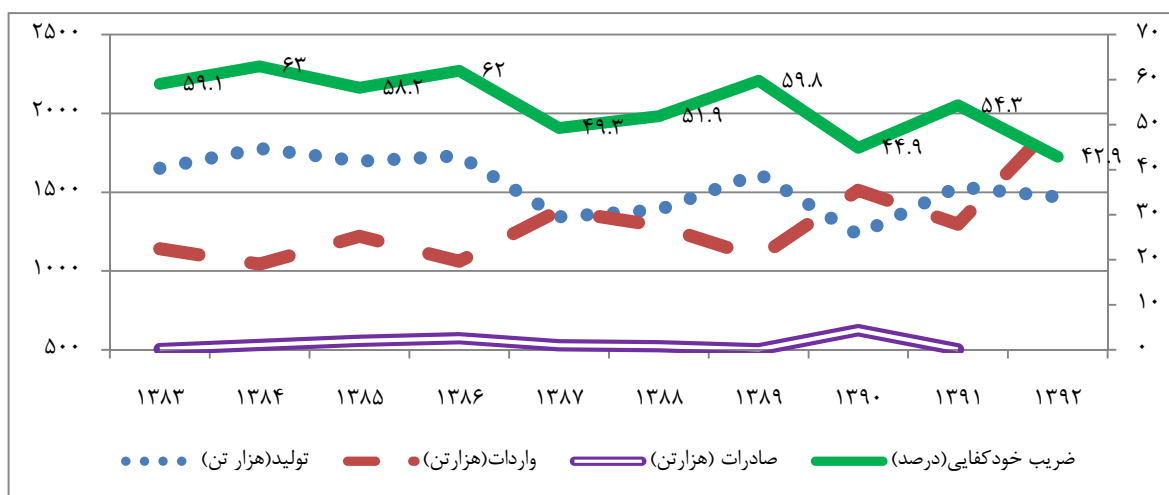
جدول ۴-۹- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی برنج سفید طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۵۹.۱	۶۳	۵۸.۲	۶۲	۴۹.۳	۵۱.۹	۵۹.۸	۴۴.۹	۵۴.۳	۴۲.۹
سهم واردات در ضریب خودکفایی برنج	۴۰.۹	۳۷	۴۱.۹	۳۸.۱	۵۰.۷	۴۸.۱	۴۰.۲	۵۵.۲	۴۵.۷	۵۷.۱

مأخذ: یافته های تحقیق

مقایسه بین میزان تولید، واردات و صادرات حاکی از آن است که بیشترین میزان تولید در سال های ۸۴ و ۸۶ می باشد. از طرف دیگر در این سال ها میزان واردات کمترین مقدار را در طی دوره مطالعه دارد. جدول ۴-۹ نشان می دهد که هر چه سهم واردات کمتر باشد درصد ضریب خودکفایی بیشتر خواهد بود.

نمودار ۴-۷- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی برنج سفید طی سالیان ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق)

۴-۳-۳-۴ سیب زمینی

سازمان خواربار و کشاورزی (فائو) سیب زمینی را به عنوان یک محصول کشاورزی اشتغالزا و تامین کننده امنیت غذایی در دنیا معرفی کرده است. بر اساس آمار سازمان خواربار و کشاورزی بیش از ۸۰۰ میلیون نفر در کشورهای در حال توسعه از طریق پرورش سیب زمینی امرار معاش می کنند. سیب زمینی از نظر ارزش غذایی در مقام چهارم پس از گندم، برنج و ذرت قرار دارد. مهم ترین ماده اصلی موجود در سیب زمینی نشاسته است که معمولاً ۹ تا ۲۵ درصد سیب زمینی را تشکیل می دهد، از این رو برای تامین انرژی ماده مفیدی است. سیب زمینی نسبت به غلات کمتر تحت تاثیر آفات قرار می گیرد و پرورش آن آسان تر است.

در حال حاضر هر ساله در حدود ۳۳۰ میلیون تن سیب زمینی در سراسر جهان تولید می شود. چین، هند و روسیه بزرگ ترین تولیدکنندگان سیب زمینی هستند. در جهان ۲۰ کشور حدود ۸۰ درصد کل سیب زمینی دنیا را تولید می کنند که کشور ایران در ردیف چهاردهم این رده بندی قرار گرفته است (شمشادی، ۱۳۹۳).

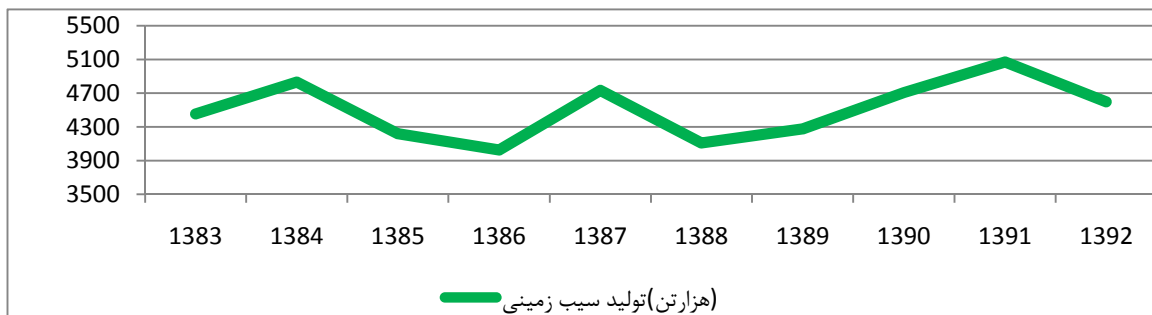
• تولید

سیب زمینی تقریباً در تمام نواحی ایران و تا ارتفاع حدود ۲۵۰۰ متر از سطح دریا، بسته به عرض جغرافیایی، کشت می‌شود. در نواحی سرد کشور، وجود حداقل ۱۰۰ روز بدون یخبندان برای تولید سیب زمینی کفایت می‌کند. در نواحی بسیار گرم کشور نیز، دمای پاییز و زمستان آنقدر ملایم می‌باشد که تولید سیب زمینی در آنجا امکان پذیر است. بر اساس آمارهای موجود تولید سیب زمینی حدود ۴.۵ میلیون تن می‌باشد. بیشترین میزان تولید مربوط به سال ۹۱ به مقدار ۵۰۶۹ هزارتن و کمترین آن در سال ۸۶ به مقدار ۴۰۲۶ هزار تن بوده است.

جدول ۴-۱۰- مقدار تولید سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید سیب زمینی (هزار تن)	۴۴۵۳	۴۸۳۰	۴۲۱۸	۴۰۲۶	۴۷۳۳	۴۱۰۹	۴۲۷۵	۴۷۰۸	۵۰۶۹	۴۵۹۷

مأخذ: آمارنامه کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی

نمودار ۴-۸- روند تولید سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: آمارنامه کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی)

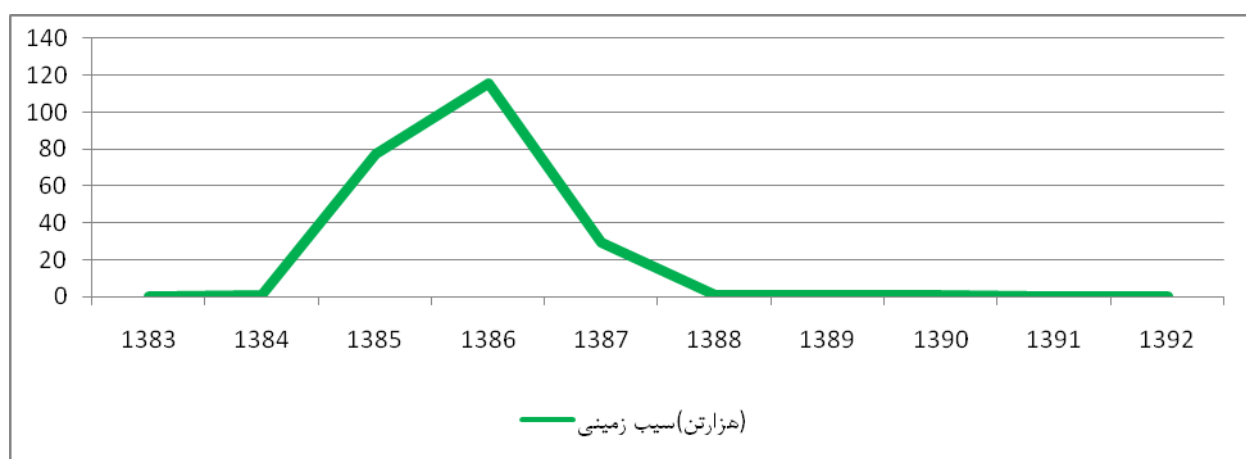
• واردات

سیب زمینی برخلاف گندم و برنج کالای وارداتی محسوب نمی‌شود. براساس آمارهای تولید وزارت جهاد کشاورزی میزان تولید سیب زمینی بطور کامل نیاز داخل کشور را برطرف می‌کند. واردات سیب زمینی بیشتر بصورت بذر سیب زمینی، سیب زمینی یخ زده، تازه یا سرد کرده است. بیشترین سهم واردات مربوط به بذر سیب زمینی می‌باشد. (گمرک ج.ا.، ۱۳۹۳)

جدول ۴-۱۱- مقدار واردات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات سیب زمینی (هزار تن)	۳.۹	۱	۷۸	۱۱۵	۲۹	۰.۷	۰.۷	۰.۶	۰.۲	۰.۰۲۵

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۴-۹- روند واردات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

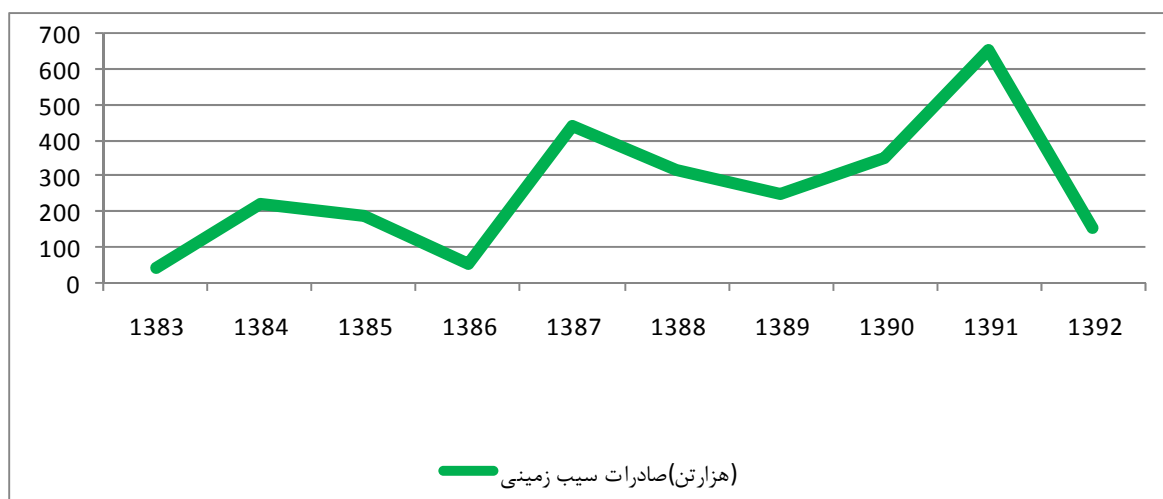
• صادرات

براساس آمارهای تولید وزارت جهاد کشاورزی مقدار تولید سیب زمینی بیش از نیاز داخل می باشد، لذا هر سال سیب زمینی بصورت تازه، یخ زده و یا سردشده صادر می گردد. بیشترین مقدار صادرات مربوط به سال ۹۱ به مقدار ۶۵۵ هزار تن و کمترین مقدار مربوط به سال ۸۳ به مقدار ۴۱ هزار تن می باشد (گمرک ج.ا.ا، ۱۳۹۳).

جدول ۴-۱۲- مقدار صادرات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان صادرات سیب زمینی (هزار تن)	۴۱	۲۲۱	۱۸۹	۵۱	۴۴۲	۳۱۶	۲۴۷	۳۵۳	۶۵۵	۱۵۱

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۴-۱۰- روند صادرات سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

• ضریب خودکفایی

عدم نیاز به واردات سیب زمینی به دلیل تولید بیش از نیاز داخلی سبب شده است که ضریب خود کفایی این محصول، بجز سال ۸۶ که کمترین میزان تولید را دارا بوده، در طی دوره مطالعه بیشتر از صد درصد باشد. بیشترین درصد ضریب خودکفایی مربوط به سال ۹۱ به مقدار ۱۱۴ درصد و کمترین آن به مقدار ۹۸ درصد مربوط به سال ۸۶ می باشد.

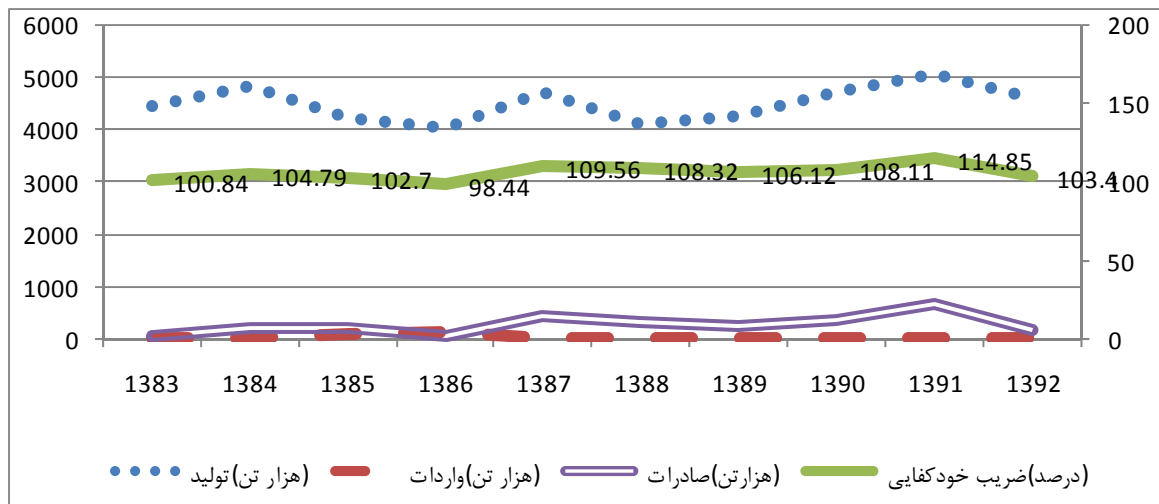
جدول ۴-۱۳- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۱۰۰.۸۴	۱۰۴.۷۹	۱۰۲.۷	۹۸.۴۴	۱۰۹.۵۶	۱۰۸.۳۲	۱۰۶.۱۲	۱۰۸.۱۱	۱۱۴.۸۵	۱۰۳.۴
سهم واردات در ضریب خودکفایی سیب زمینی	۰.۱	۰	۱.۹	۲.۸	۰.۷	۰	۰	۰	۰	۰

مأخذ: یافته های تحقیق

همانگونه که در جدول ۴-۱۳ نشان داده شده است سهم واردات در ضریب خودکفایی سیب زمینی بسیار ناچیز می باشد. لذا با توجه به امار های تولید و واردات و درصد خودکفایی می توان اذعان داشت که در تولید محصول سیب زمینی کشور به خودکفایی رسیده است.

نمودار ۴-۱۱- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی سیب زمینی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق)

۴-۳-۴-۴ شکر

شکر یکی از کالاهای بین المللی و راهبردی است که جایگاه خاصی در سیاست های بازرگانی و اجتماعی و اقتصاد کلان کشورها دارد. این کالای اساسی در صنعت مواد غذایی جهان اهمیت ویژه ای دارد و تامین کننده بخشی از مواد اولیه این صنایع و سایر صنایع همچون صنعت سوخت و الکل است. شکر علاوه بر اهمیتی که در سبد مصرفی خانوارها و صنایع کشورها دارد از منظر سیاسی و اقتصادی نیز حایز اهمیت بوده و به عنوان یک کالای راهبردی مطرح است (سلیمان دهی، ۱۳۸۹).

شکر از دو محصول نیشکر و چغندر قند تولید می شود. نیشکر بیشتر در مناطق استوایی و نیمه استوایی و چغندر قند بیشتر در مناطق معتدل به عمل می آید. در بین ۱۱۸ کشور تولید کننده شکر در جهان تنها ۹ کشور و از جمله ایران هم از چغندر قند و هم نیشکر، شکر تولید می کنند، ۳۸ کشور به تنهایی از چغندر قند و ۷۱ کشور نیز فقط از نیشکر شکر خود را تولید می کنند. در سال ۱۹۰۰ حدود ۶۰ درصد کل تولید شکر در جهان از چغندر قند به دست می آمد در حال حاضر فقط ۲۵ درصد شکر تولیدی از چغندر قند حاصل می شود. پیش بینی می شود روند موجود در جهت کاهش سهم شکر چغندری ادامه یابد، بطوریکه تا پایان قرن، تجارت بین المللی شکر چغندری کاملاً محدود شود و سهم اندک تولید شکر چغندری تنها به مصرف داخلی کشورها برسد. دلیل آن نیز پایین بودن عملکرد در هکتار چغندر قند نسبت به نیشکر و همچنین بالا بودن هزینه تولید شکر چغندری نسبت به تولید شکر نیشکری می باشد (میانگین هزینه تولید شکر چغندری تقریباً ۲ برابر میانگین هزینه تولید شکر نیشکری است). (حسینی، ۱۳۸۵).

• تولید

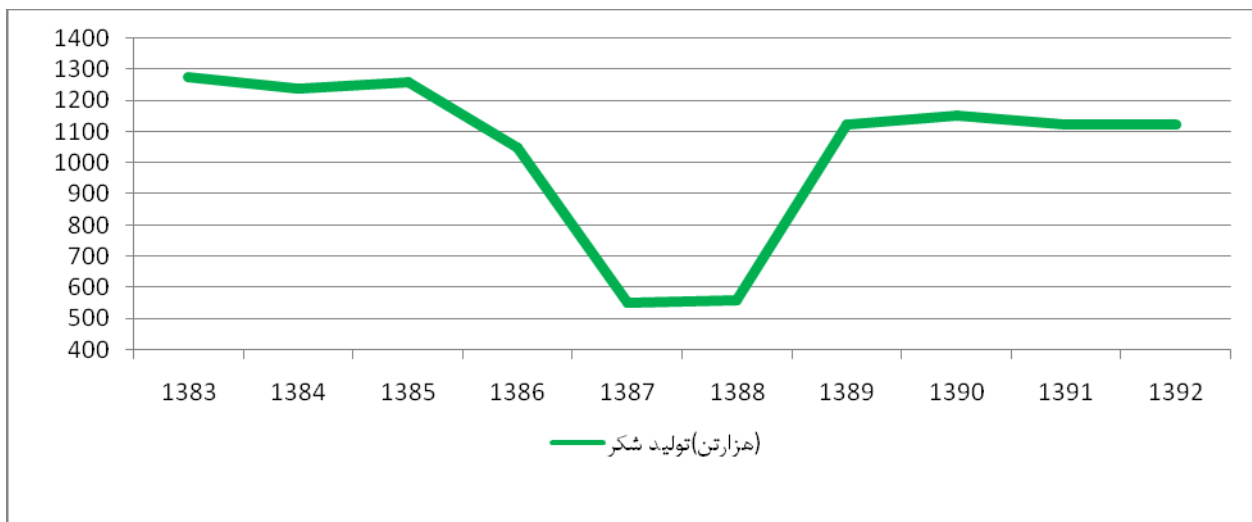
با توجه به وضعیت آب و هوایی کشور عمده تولید شکر در ایران از چغندر قند می باشد. شکر تولیدی کشور در ۳۴ کارخانه چغندری و ۵ کارخانه نیشگری تولید می گردد. از دهه ۷۰ تولید شکر روندی افزایشی داشته میتوان گفت بخش عمده افزایش تولید شکر در سال های اخیر مربوط به بهره برداری از واحدهای جدید تولید شکر از نیشگر است. این امر سبب گردیده در حالی که در سال ۱۳۷۰ تولید شکر از چغندر قند ۸۱ درصد و از نیشگر ۱۹ درصد بود، در سال های اخیر تولید شکر از چغندر قند و نیشگر سهمی بینابینی از هر دو محصول یافته است. (کاظم نژاد، ۱۳۸۹)

بیشترین مقدار تولید نیز مربوط به سال ۱۳۸۵ با مقدار ۱۲۵۸ هزار تن می باشد. در سال ۱۳۸۵ به دلیل واردات بی رویه میزان تولید شکر به شدت کاهش یافت است. کمترین مقدار تولید مربوط به سال ۸۷ با مقدار ۵۵۲ هزار تن می باشد.

جدول ۴-۱۴- مقدار تولید شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید شکر (هزار تن)	۱۱۹۳	۱۲۳۸	۱۲۵۸	۱۰۵۰	۵۵۲	۵۵۸	۱۱۲۴	۱۱۵۰	۱۱۲۴	۱۱۲۲

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه های قند و شکر ایران

نمودار ۴-۱۲- روند تولید شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه های قند و شکر ایران

• واردات

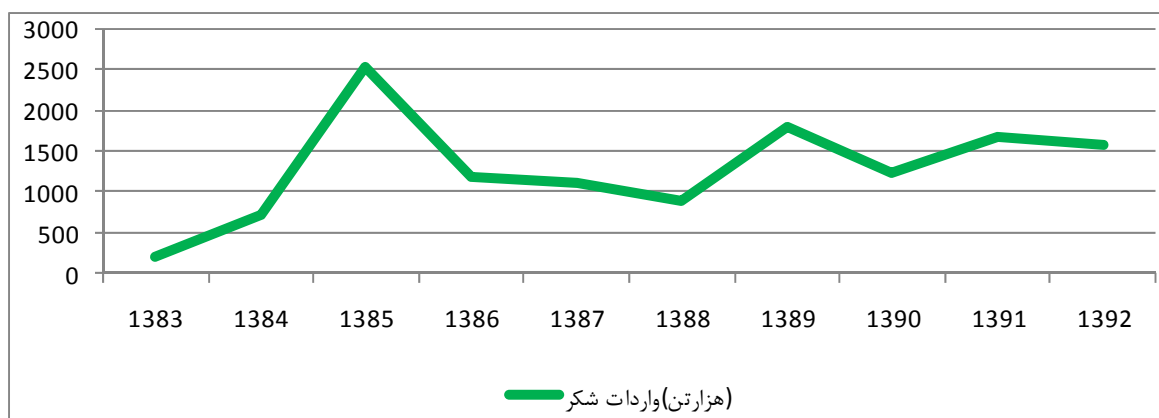
با توجه به اینکه شکر تولیدی در کشور کمتر از مقدار مصرف مورد نیاز است لذا هر ساله بخشی از نیاز از طریق واردات جبران می گردد. براساس اطلاعات دریافتی از گمرک جمهوری اسلامی ایران واردات شکر بیشتر بصورت شکر خام می باشد و پس از مرحله تصفیه در کارخانه های قند بصورت شکر سفید در بازارهای داخلی عرضه می گردد. میزان واردات در سال های مختلف دارای نوسان بوده است به طوری که بیشترین میزان واردات در سال ۱۳۸۵ برابر ۲۵۲۷ هزار تن بوده و کمترین میزان واردات در سال ۱۳۸۳ برابر ۲۰۳ هزار تن است.

سال ۱۳۸۵ را می توان نقطه عطف در صنعت قند و شکر ایران تصور کرد. براساس آمارهای به دست آمده میزان تولید چغندر قند در سال ۱۳۸۵ بیشترین میزان تولید را در تاریخ صنعت شکر نشان می دهد و در این سال بالاترین میزان واردات شکر با حداقل میزان تعرفه به ثبت رسیده است. شایان ذکر است تا قبل از سال ۸۵ همواره تولید شکر بیشتر از میزان واردات بود ولی با واردات بی رویه در این سال تا به امروز میزان واردات از تولید داخل بیشتر است.

جدول ۴-۱۵- مقدار واردات شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات شکر (هزار تن)	۲۰۳	۷۰۷	۲۵۲۷	۱۱۷۰	۱۱۰۱	۸۷۷	۱۸۰۵	۱۲۳۴	۱۶۸۰	۱۵۷۹

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه های قند و شکر ایران

نمودار ۴-۱۳- روند واردات شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: انجمن صنفی کارخانه های قند و شکر ایران

• صادرات

شکر در ایران کالای صادراتی محسوب نمی شود. شکر برای ایران عمدتاً کالایی وارداتی است. با این وجود براساس گزارش رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران شکر بصورت قندو شکر تصفیه شده در برخی از سال ها صادر شده است.

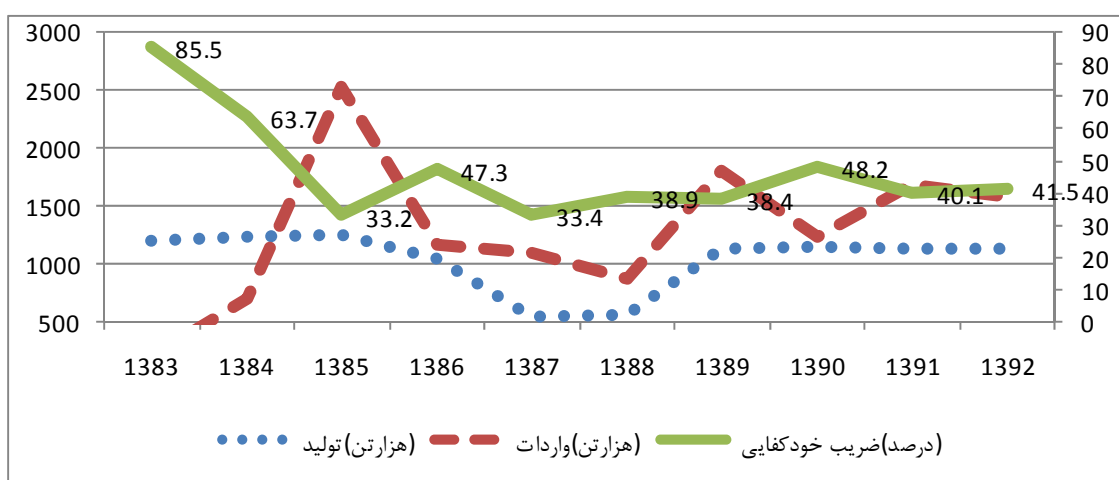
• ضریب خود کفایی

سهم تولید شکر داخلی در خودکفایی این محصول به دلیل تغییر سیاست های حمایت از تولید داخلی و سیاست های تجارت بسیار متغیر بوده است. با افزایش تولید شکر و حصول تولیدات واحدهای جدید نیشکری احداث شده در خوزستان در دو سال آخر برنامه سوم، خودکفایی در این محصول از 80 درصد نیز فراتر رفت. متأسفانه در سال 85 با افزایش بی رویه واردات و کاهش تولید، ضریب خودکفایی از 85 درصد در سال 83 به 63 درصد در سال 84 و 33 درصد در سال 85 رسیده است. استمرار و سیر صعودی واردات شکر طی سالهای 89 لغایت 92 موجب کاهش خودکفایی تا حدود 40 درصد در این محصول گردیده است. (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی، 1393)

جدول ۴-۱۶- ضریب خودکفایی شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ (درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۸۵.۵	۶۳.۷	۳۳.۲	۴۷.۳	۳۳.۴	۳۸.۹	۳۸.۴	۴۸.۲	۴۰.۱	۴۱.۵
سهم واردات در ضریب خودکفایی	۱۴.۵	۳۶.۴	۶۶.۸	۵۲.۷	۶۶.۷	۶۱.۲	۶۱.۶	۵۱.۸	۵۹.۹	۵۸.۵

مأخذ: یافته های تحقیق

نمودار ۴-۱۶- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی شکر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق

۴-۳-۴-۵ دانه های روغنی

روغن‌ها و چربی‌ها پس از کربوهیدرات‌ها به عنوان دومین منبع انرژی در تغذیه انسان از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند که در راستای برقراری امنیت غذایی در هر کشور به میزان مورد نیاز در حد متعادل در الگوی مصرف باید در دسترس همگان قرار گیرد. دانه‌های روغنی از محصولات با ارزش بخش کشاورزی به شمار می‌رود که به عنوان ماده اولیه صنایع روغن‌کشی و تامین‌کننده نیازهای چربی، پروتئینی و ویتامین در حیات موجودات زنده نقش اساسی ایفا می‌کند. علاوه بر آن دانه‌های روغنی به دلیل کاربردهای فراوان در تغذیه انسان، کنجاله آن در تغذیه دام و طیور و مصارف متعدد دیگر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. (دهشیری، ع، سلیمانی، ا، ۱۳۸۷) شایان ذکر است بیش از ۳۱ درصد از روغن‌نباتی جهان از دانه سویا تهیه می‌گردد. نارگیل با ۲۶ درصد در مقام دوم، کلزا با ۱۱ درصد در مقام سوم، آفتابگردان با ۸ درصد در مقام چهارم و پنبه دانه با ۳ درصد در مقام پنجم قرار دارند. (وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱)

توجه به توسعه کشت دانه‌های روغنی در کشور از سال ۱۳۴۰ با توسعه کشت پنبه آغاز شد و در سال ۱۳۴۶ با تاسیس شرکت توسعه کشت دانه‌های روغنی، زراعت آفتابگردان و سویا در کشور توسعه یافت. سطوح زیر کشت و تولید دانه‌های روغنی در سال‌های اولیه افزایش قابل توجهی داشت و در ادامه دچار نوسان‌های زیادی شد. کندشدن رشد تولید دانه‌های روغنی و افزایش سریع سرانه مصرف روغن نباتی در کشور سبب شد درصد خودکفایی در این کالاهای اساسی از ۷۶.۱ درصد در سال ۱۳۴۰ به کمتر از ۱۰ درصد در سال ۱۳۷۸ برسد. در اوایل دهه ۱۳۷۰، وزارت کشاورزی سابق موضوع افزایش تولید دانه‌های روغنی را به صورت جدی در برنامه کار خود قرار داد و طرح توسعه کشت دانه‌های روغنی را بر محوریت کشت کلزا تهیه کرد. در سال ۱۳۸۲ طرحی تحت عنوان طرح تامین منابع روغن نباتی کشور توسط وزارت جهاد کشاورزی تهیه و اجرا شد که با توجه به نقاط ضعف این طرح و همچنین ضعف در اجرای آن با شکست مواجه شد. بعد از سال ۱۳۸۴ و با تغییر رویکرد دولت به تنظیم بازار متکی به واردات تولید دانه‌های روغنی در کشور تضعیف شد و علاوه بر آن با توجه به اینکه از سال ۱۳۸۸ به بعد واردات مستقیم روغن خام بر واردات دانه‌های روغنی ارجحیت پیدا کرد واردات کنجاله نیز افزایش یافت، کارخانه‌های روغن‌کشی با کمبود مواد اولیه مواجه شدند. از طرفی بعد از سال ۱۳۸۲ به بهانه کاهش تولید روغن پنبه دانه، واردکننده‌ها اقدام به وارد کردن روغن پالم که دارای آثار سوء بر سلامت انسان است نمودند تا جایی که در سال ۱۳۹۲ حدود ۴۰ درصد از مصرف روغن ایران به پالم اختصاص پیدا کرده است. (دهشیری، ع، سلیمانی، ا، ۱۳۸۷) در حال حاضر میزان وابستگی کشور به واردات روغن خام، دانه‌های روغنی و کنجاله افزایش چشمگیری داشته و تنها توان تولید ۸ درصد از روغن موردنیاز در کشور وجود دارد.

• تولید

در ایران علیرغم وجود اراضی وسیع قابل کشت و زمینهای نسبتاً زیادی که برای تولید دانه‌های روغنی وجود دارد، هنوز هم بیش از ۹۰ درصد از روغن مورد نیاز از خارج وارد می‌شود. مقدار تولید دانه های روغنی متاثر از مسائل حاکم بر محدوده تولید و برنامه های اقتصادی و بازرگانی بوده است. در گذشته دانه سویا و آفتابگردان بعنوان دانه روغنی معمول در کشور کشت می شد. ولی به دلیل عملکرد پایین و عدم تامین نیاز کشور به روغن، کشت این محصولات توسعه چندانی پیدا نکرد. با معرفی و کشت دانه روغنی کلزا سطح زیر کشت و تولید دانه های روغنی افزایش یافت. در حال حاضر تولید دانه روغنی کلزا به عنوان محصول محوری در میان محصولات صنعتی رتبه اول را به خود اختصاص داده است و در رتبه های بعدی کشت سویا و سایر دانه های روغنی قرار دارد. (مستوفی، ۱۳۸۷)

آمارها نشان می‌دهد که سطح کشت کلزا در سال های اول (کشت دانه روغنی کلزا از سال ۱۳۷۳ در کشور شروع شد) با رشد خوبی مواجه بوده است بطوریکه در سال زراعی ۱۳۸۵-۱۳۸۴ سطوح زیر کشت آن به حدود ۱۹۰ هزار هکتار و تولید دانه به حدود ۳۱۵ هزار تن رسید. بر اساس آمارهای وزارت جهاد کشاورزی رشد توسعه کشت این محصول در سال زراعی ۱۳۸۶-۱۳۸۵ متوقف و در سال زراعی ۱۳۸۷-۱۳۸۶ سطوح زیر کشت آن به شدت کاهش یافته بطوریکه میزان تولید دانه کلزا از ۳۵۷ هزار تن در سال ۸۶ به ۱۸۰ هزار تن در سال ۸۷ رسید. (دهشیری، ع، سلیمانی، ا، ۱۳۸۷)

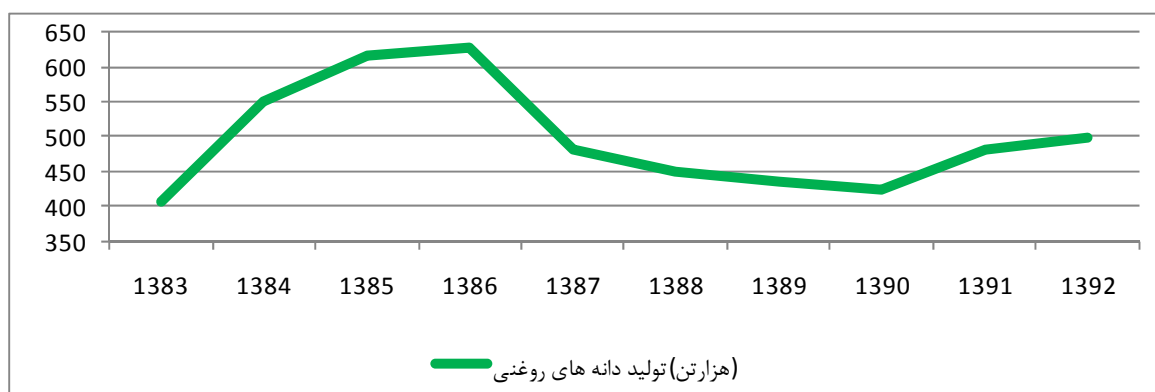
عمده‌ترین دانه‌های روغنی که در ایران تولید می‌شوند عبارتند از سویا، کلزا، آفتابگردان، پنبه دانه، گلرنگ و دانه زیتون که برخی از این دانه‌ها در تولید روغن خام و علوفه برای مصارف انسانی و حیوانی از اهمیت بیشتری برخوردارند ولیکن از نظر تغذیه‌ای روغن و کنجاله، دانه روغنی سویا و کلزا در اولویت قرار دارند. (وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱)

مطالعات انجام شده نشان دهنده با استفاده از اراضی آیش و اجرای سیستم‌های جدید آبیاری، تجهیز و نوسازی اراضی و انجام پروژه‌های اصلاح خاک نظیر زهکشی، می‌توان میزان تولید را افزایش داد. گرچه بعضی از دانه‌های روغنی از جمله سویا و آفتابگردان به علت ویژگی‌های خاص خود به ویژه تابستانه بودن و عدم توانایی رقابت با محصول پردرآمدی مانند ذرت، چغندر قند، سیب‌زمینی و صیفی در حال حاضر توسعه کمتری دارند اما محصولاتی مثل کلزا و گلرنگ زمینه بسیار خوبی برای توسعه سطح زیر کشت دارند. (وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱)

جدول ۴-۱۷- مقدار تولید دانه کلزا، سویا و سایر دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳ (هزار تن)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید کلزا	۱۲۶	۲۳۴	۳۱۵	۳۵۷	۱۸۰	۱۵۰	۱۴۶	۱۶۱	۱۴۲	۱۷۵
میزان تولید سویا	۲۱۸	۱۹۸	۱۸۵	۱۷۹	۱۸۰	۱۷۲	۱۵۷	۱۱۶	۱۶۸	۱۵۱
میزان تولید سایر دانه های روغنی	۶۱	۱۱۸	۱۱۵	۹۲	۱۲۰	۱۲۷	۱۳۱	۱۴۷	۱۷۰	۱۷۱
جمع	۴۰۵	۵۵۰	۶۱۵	۶۲۸	۴۸۰	۴۴۹	۴۳۴	۴۲۴	۴۸۰	۴۹۷

مأخذ: آمارنامه کشاورزی

نمودار ۴-۱۵- روند تولید دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: آمارنامه کشاورزی

جدول ۴-۱۸ ضریب تبدیل دانه روغنی به روغن و کنجاله را نشان می دهد. مطابق جدول دانه سویا

بیشترین درصد تبدیل به کنجاله و دانه آفتابگردان و دانه کلزا بیشترین درصد تبدیل به روغن خام را دارد.

جدول ۴-۱۸- ضریب تبدیل دانه های روغنی به روغن خام و کنجاله (درصد)

دانه	روغن خام	کنجاله	افت	جمع
سویا	۱۸	۷۵	۵	۹۸
آفتابگردان	۴۳	۴۲	۵	۹۰
کلزا	۴۰	۵۲	۸	۱۰۰
گلرنگ	۳۵	۶۰	۵	۱۰۰
پنبه*	۱۴	۵۵	۱۰	۷۹

* ۱۲ درصد محصول به صورت پوسته و ۹ درصد به صورت لنتر ۱ و ۲ استحصال می شود

مأخذ: وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱

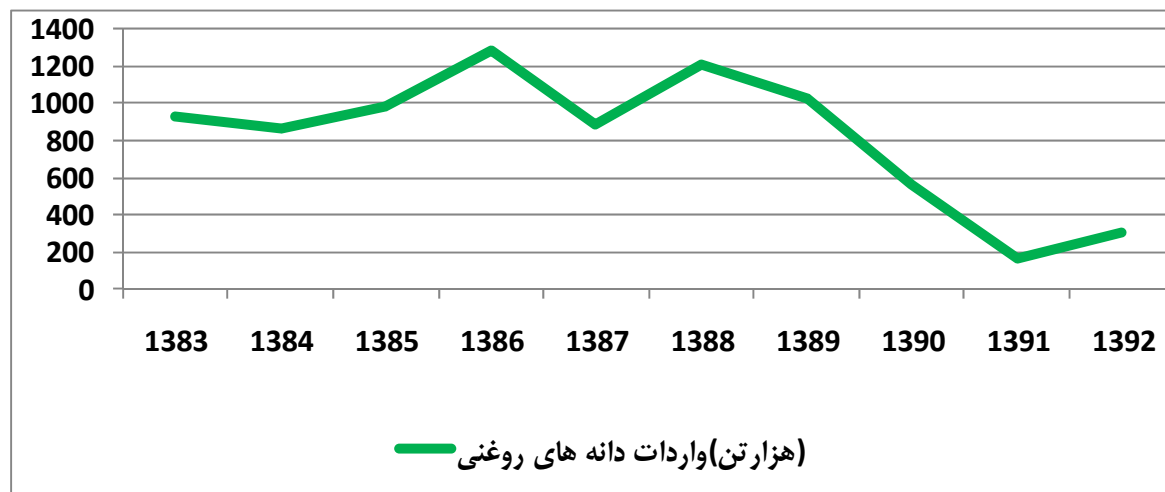
• واردات

روغن یکی از ارکان تامین امنیت غذایی کشور و سبد غذایی خانوارها به شمار می‌آید که وابستگی زیادی به واردات دارد. در ایران دانه های روغنی به عنوان یک کالای وارداتی محسوب می‌گردد که واردات آن اغلب بصورت دانه های روغنی، روغن تصفیه شده و خام و یابصورت کنجاله می باشد. براساس آمار گمرک بیش از ۹۰ درصد نیاز ۱/۵ میلیون تنی به روغن خام کشور از طریق واردات تامین می شود. از کل میزان واردات ۱/۲ میلیون تن آن به صورت روغن خام و حدود ۲۰۰ هزار تن از محل ورود دانه های روغنی تامین می شود. بیشترین میزان واردات مربوط به سال ۸۶ با مقدار ۱۲۸۶ هزارتن و کمترین آن مربوط به سال ۹۱ با ۱۶۶ هزار تن می باشد.

جدول ۴-۱۹- مقدار واردات دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات دانه های روغنی (هزار تن)	۹۲۶	۸۵۶	۹۷۸	۱۲۸۹	۸۸۷	۱۲۰۸	۱۰۲۷	۵۶۷	۱۶۶	۳۰۰

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۴-۱۶- روند واردات دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران)

• صادرات

با توجه به اینکه تولید داخل تامین کننده نیاز مصرف داخلی نمی باشد و براساس آمار گمرک بیش از ۹۰ درصد این محصول بصور مختلف مانند دانه روغنی، روغن تصفیه شده، تصفیه نشده و کنجاله وارد میگردد لذا این محصول به عنوان یک محصول وارداتی محسوب و صادراتی برای آن انجام نمی شود.

• ضریب خودکفایی

دانه‌های روغنی بعد از غلات دومین منبع تولید انرژی در تغذیه انسان است و از طرفی کنجاله حاصل از فرایند صنعتی آن نیز به لحاظ سرشار بودن از پروتئین یکی از اقلام مهم تغذیه دام، طیور و آبزیان به شمار می‌رود. با وجود اهمیتی که تولید دانه‌های روغنی، از نظر کشاورزی، صنعتی، بازرگانی و نیز تأمین امنیت غذایی دارد اقدام موثری در زمینه خودکفایی صورت نگرفته است. هر چند وزارت جهاد کشاورزی با تدوین طرح جامع ده ساله از ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۳ تحت عنوان "طرح تأمین منابع روغن‌نباتی کشور" تلاش می‌کند برنامه‌ریزی هدفمندی را برای توسعه کشت و افزایش تولید دانه‌های روغنی اجرا کند، اما این طرح نیز نتوانسته است نیازهای بخش را بهبود بخشد و با اهداف پیش‌بینی شده فاصله زیادی دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۷، مستوفی، ۱۳۸۷، وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱).

با توجه به طرح جامع ده ساله خودکفایی در تولید دانه‌های روغنی، تولید آن نه تنها افزایشی نداشته بلکه اقدامات به عمل آمده تاکنون هرگز پاسخگوی تأمین نیاز کشور نبوده و تلاش‌هایی هم که در این راستا باید متوجه افزایش تولید می‌شد معطوف به تأمین روغن از طریق واردات شده است. در حالی که اگر کشت دانه‌های روغنی جدی گرفته می‌شد شاید با هدفگذاری که پیش‌بینی شده بود تولید دانه‌های روغنی امسال به مرز یک میلیون تن می‌رسید (وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱).

هنوز هم پس از گذشت سال‌ها از مطرح شدن بحث طرح خودکفایی در تأمین منابع روغن‌نباتی، ۹۵ درصد آن، چه به صورت دانه‌های روغنی، چه به صورت روغن خام از خارج وارد می‌شود (وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱).

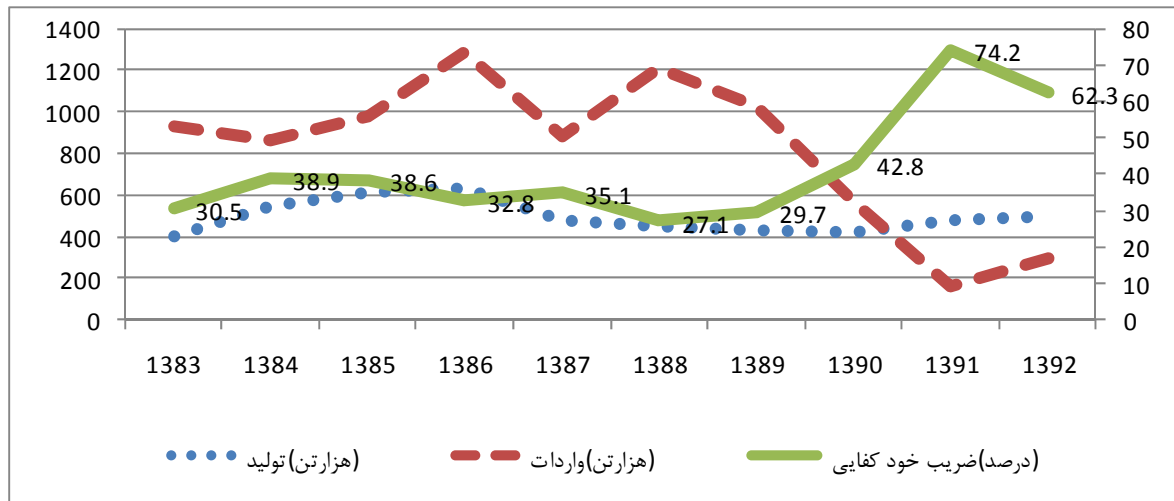
پایین بودن ضریب خودکفایی تأمین روغن‌نباتی در ایران و ارزبری فراوان واردات روغن خام و کنجاله یکی از مشکلات عمده در اقتصاد کشور است که با شناسایی مناطق مستعد جهت کشت دانه‌های روغنی و برنامه‌ریزی صحیح در این زمینه می‌توان این ضریب را بهبود و مشکلات به وجود آمده را کاهش داد (احمدوند و نجفی‌پور، ۱۳۸۲).

در محاسبه ضریب خودکفایی مجموع تولید و مجموع واردات دانه های روغنی سویا، کلزا و سایر دانه های روغنی لحاظ شده است جدول ۴-۲۰ سهم واردات در ضریب خودکفایی و درصد ضریب خودکفایی دانه های روغنی را نشان می دهد.

جدول ۴-۲۰- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۳۰.۵	۳۸.۹	۳۸.۶	۳۲.۸	۳۵.۱	۲۷.۱	۲۹.۷	۴۲.۸	۷۴.۲	۶۲.۳
سهم واردات در ضریب خودکفایی	۶۹.۵	۶۱.۱	۶۱.۴	۶۷.۲	۶۴.۹	۷۲.۹	۷۰.۳	۵۷.۲	۲۵.۸	۳۷.۷

مأخذ: یافته های تحقیق

نمودار ۴-۱۷- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی دانه های روغنی طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق)

• گوشت

گوشت به بافت های حیوانی اطلاق می شود که برای مصرف غذایی مناسب باشند. به عبارتی گوشت مجموعه ای از بافت های عضلانی، چربی، پیوندی و استخوانی است که از لاشه ی حیوانات یا دام های گوشتی به دست می آید.

گوشت به عنوان یکی از مواد غذایی به چندین دسته کلی تقسیم شده است. بزرگ ترین دسته بر حسب حجم مصرف، گوشت قرمز است. گوشت گاو، گوسفند، گوساله متداول ترین نوع گوشت های قرمز مصرفی هستند. با این همه گوشت اسب، بز، شتر و خرگوش نیز به مصرف خوراک انسان می رسند.

گوشت طیور که به پرندگان اهلی اطلاق می شود، از نظر مصرف در دسته دوم قرار دارند و شامل مرغ، بوقلمون، مرغابی و غاز می شوند.

غذاهای دریایی از نظر مصرف، در دسته سوم قرار دارند و اهم آنها را ماهیان تشکیل می دهند. میگو نیز در این دسته قرار می گیرد.

دسته چهارم به گوشت شکارها که غیراهلی هستند و با شکار به دست می آید، اختصاص دارد؛ مثل گوشت آهو. (وزارت صنعت، تجارت، ۱۳۹۳)

۴-۳-۴-۶ گوشت قرمز

گوشت قرمز یکی از پر مصرف ترین گوشت ها در ایران هست. این گوشت فواید بسیاری دارد و منبع غنی از پروتئین می باشد. نخوردن این گوشت باعث بروز مشکلات و اختلالاتی در فرد می شود، اما خوردن بیش از اندازه ی این گوشت نیز باعث بروز بیماری های خطرناک خواهد شد.

از لحاظ میزان پروتئین، پروتئین انواع گوشت نسبت به پروتئین گیاهی بیشتر است، زیرا پروتئین گوشت دارای مقدار زیادی از اسید آمینه های ضروری مورد نیاز بدن است. هر ۱۰۰ گرم گوشت قرمز خام حدود ۲۵-۲۰ گرم پروتئین دارد. پروتئین گوشت گاو و گوسفند قابلیت هضم خوبی دارند که حدود ۹۴ درصد آن جذب می شود این رقم برای حبوبات ۷۸ درصد و در گندم کامل ۸۶ درصد است. همچنین مقدار زیادی از چربی حیوانی در بافت گوشت حیوانات قرار گرفته است که منبع مهم انرژی برای بدن به شمار می روند. گوشت یکی از منابع سرشار از انواع ویتامین های B است که مقداری از این ویتامین ها در اثر حرارت از بین می روند. مواد معدنی موجود در گوشت یکی از عوامل موثر در ارزش غذایی گوشت هستند که به صورت ترکیبات آلی و املاح معدنی از جمله آهن، روی، سدیم، کلر، منیزیم و... نیز دیده می شوند (عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸).

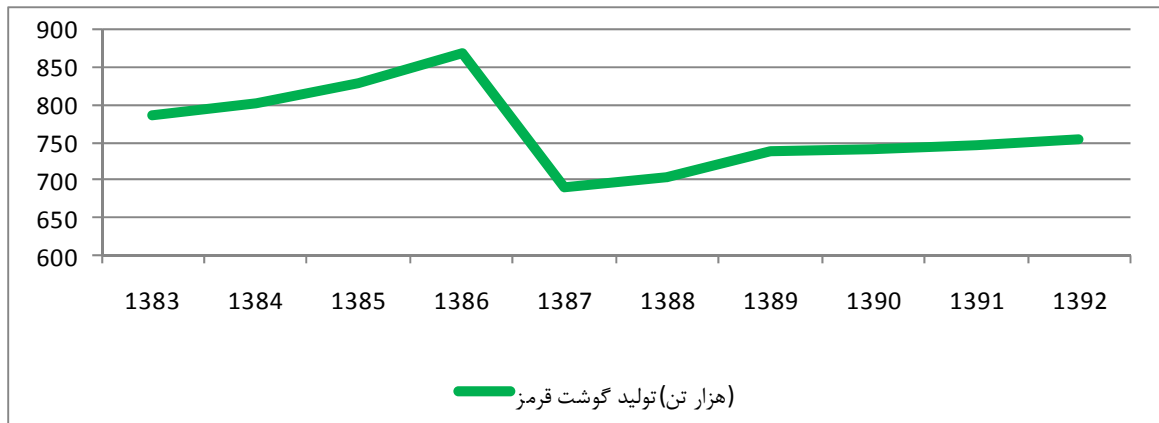
• تولید

بیشترین مصرف گوشت قرمز در کشور مربوط به گوشت گاو، گوسفند، گوساله می باشد. براساس آمار معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی تولید گوشت قرمز از سال ۸۳ الی ۹۲ دارای نوسان افزایشی و کاهشی است. بطوریکه مقدار تولید از ۷۸۵ هزار تن در سال ۸۳، به ۸۶۷ هزار تن در سال ۸۶ رسیده است. به دلیل خشکسالی در سال ۸۷ مقدار تولید به ۶۹۱ هزار تن کاهش یافت. از سال ۸۸ تا سال ۹۲ مقدار تولید افزایش یافته بطوریکه در سال ۹۲ این میزان به ۷۵۵ هزار تن رسیده است. جدول ۴-۲۱ مقدار تولید در دوره مطالعه را نشان می دهد.

جدول ۴-۲۱- مقدار تولید گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید گوشت قرمز (هزار تن)	۷۸۵	۸۰۲	۹۲۸	۸۶۷	۶۹۱	۷۰۳	۷۳۸	۷۴۱	۷۴۶	۷۵۵

مأخذ: معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی

نمودار ۴-۱۸- روند تولید گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی)

• واردات

تولید گوشت قرمز در داخل کشور تقریباً به مقدار نیاز مصرف است. مقدار واردات گوشت قرمز بجز از سال ۸۸ الی ۹۱ در بقیه سالهای دوره کمتر از ۱۰۰ هزار تن است. واردات گوشت قرمز بیشتر بصورت گوشت بی استخوان، راسته، سردست، سینه، ران و لاشه یا شقه یخ زده گاو، گوشت گوساله، گوشت گوسفند با استخوان، لاشه و شقه بره، یخ زده، تازه یا سرد کرده می باشد (گمرک ج.ا.ا). آمارهای گمرک نشان می دهد که بیشترین میزان واردات در بخش دام مربوط به واردات خوراک دام (ذرت، جو، کنجاله سویا، گندم دامی) است. باتوجه به اطلاعات جدول ۴-۲۲ میزان واردات طی دوره (۹۲-۱۳۸۳) به طور متوسط ۳۳۱۵ هزار تن ذرت، ۸۹۳ هزار تن جو و ۲۱۹۷ هزار تن کنجاله سویا وارد کشور شده است. در طی دوره فوق میزان واردات ذرت از ۲۰۰۰ هزار تن در سال ۸۳ به ۴۰۲۶ هزار تن در سال ۹۲ افزایش یافته است مقدار واردات کنجاله از ۱۷۵۲.۲ هزار تن در سال ۸۳ به ۳۱۳۹ هزار تن در سال ۹۲ افزایش یافته است.

جدول ۴-۲۲- مقدار واردات نهاده های دامی (علوفه) طی سال های (۹۲-۸۳) (هزار تن)

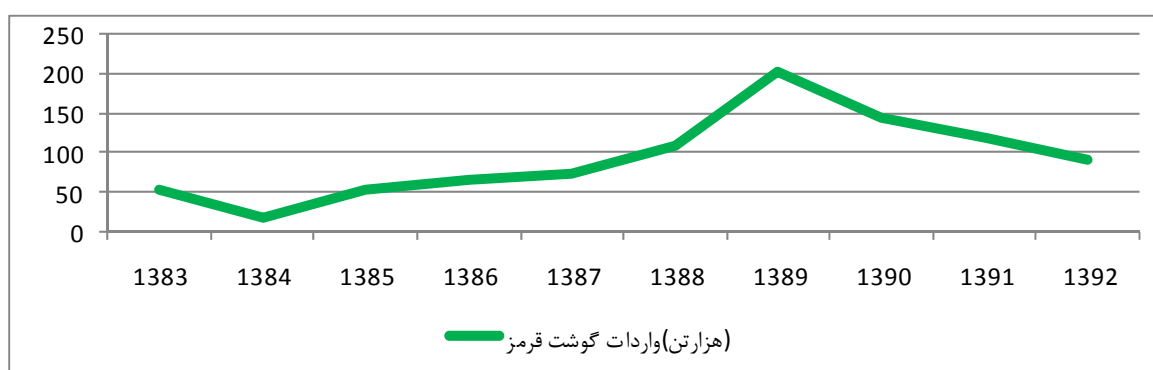
سال	ذرت	جو	کنجاله سویا	گندم دامی
۱۳۸۳	۲۰۰۰	۷۱۱	۱۷۵۲.۲	۰
۱۳۸۴	۲۱۱۴	۱۲۰۹	۱۰۳۶.۶	۰
۱۳۸۵	۲۹۰۹	۳۷۵	۱۷۷۱.۴	۱۵۰
۱۳۸۶	۲۶۸۳	۱۹۷	۲۱۸۴.۴	۲۹
۱۳۸۷	۳۳۹۷	۱۳۳۴	۱۹۱۱.۹	۱۶۹
۱۳۸۸	۳۸۵۴	۱۲۹۶	۲۴۳۲.۱	۳۷۹
۱۳۸۹	۳۹۳۴	۳۷۱	۲۹۲۲.۹	۱۰۴
۱۳۹۰	۳۳۲۴	۱۱۳۱	۲۰۶۵.۹	۶۹
۱۳۹۱	۴۹۱۸	۱۶۵۲	۲۷۵۶.۱	۱۸
۱۳۹۲	۴۰۲۶	۶۶۱	۳۱۳۹	۰

مأخذ: گمرک ایران (استخراج از معاونت امور دام)

جدول ۴-۲۳- مقدار واردات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات گوشت قرمز (هزار تن)	۵۲	۱۷	۵۲	۶۵	۷۳	۱۰۹	۲۰۲	۱۴۳	۱۱۸	۹۰

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

نمودار ۴-۱۹- روند واردات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک ج.ا.ا)

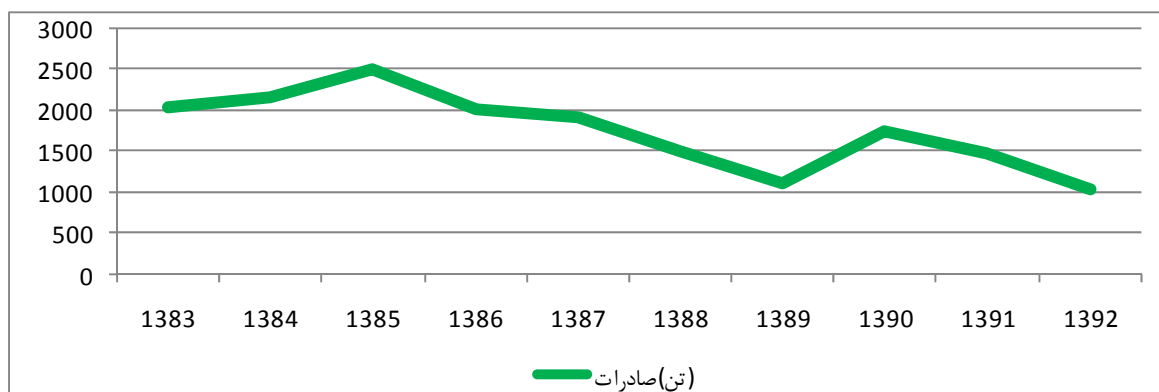
• صادرات

میزان صادرات گوشت قرمز در ایران بسیار پایین است. صادرات گوشت قرمز بیشتر بصورت احشاء خوراکی حیوانات می باشد (گمرک ج.ا.ا). در موقع ایام حج نیز صادرات گوشت قرمز که آن هم بیشتر به صورت دام زنده است صورت می گیرد. این میزان صادرات تامین کننده بخشی از نیاز حجاج بوده و مقدار کمی از آن نیز به کشورهای حوزه خلیج فارس صادر می شود، در واقع بالابودن هزینه های تولید دامپروری در ایران از جمله تولید سنتی، عدم استفاده مناسب از فناوری در تولید، هزینه بالای خوراک و همچنین عدم کارایی نظام توزیع و فروش، از عمده ترین علل پایین بودن صادرات گوشت قرمز ایران بوده است. (چراغی، ۱۳۸۹)

جدول ۴-۲۴- مقدار صادرات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان صادرات گوشت قرمز (تن)	۲۰۴۳	۲۱۴۵	۲۵۰۷	۲۰۱۹	۱۹۰۹	۱۵۰۶	۱۱۱۵	۱۷۳۳	۱۴۷۸	۱۰۴۰

مأخذ: گمرک ایران ج.ا.ا

نمودار ۴-۲۰- مقدار صادرات گوشت قرمز طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک ایران ج.ا.ا)

• ضریب خودکفایی

بررسی های صورت گرفته نشان می دهد ضریب خودکفایی گوشت قرمز باتوجه به شرایط فعلی تولید و مصرف آن در ایران بسیار بالا است بطوریکه می توان بیان داشت که در تولید گوشت قرمز خودکفا شده ایم. نکته حائز اهمیت این است که ضریب خودکفایی محاسبه شده فقط مربوط به تولید گوشت قرمز است و خوراک دام که بخش عمده هزینه تولید را در بردارد را شامل نمیگردد. باتوجه به نقش پراهمیت علوفه وارداتی

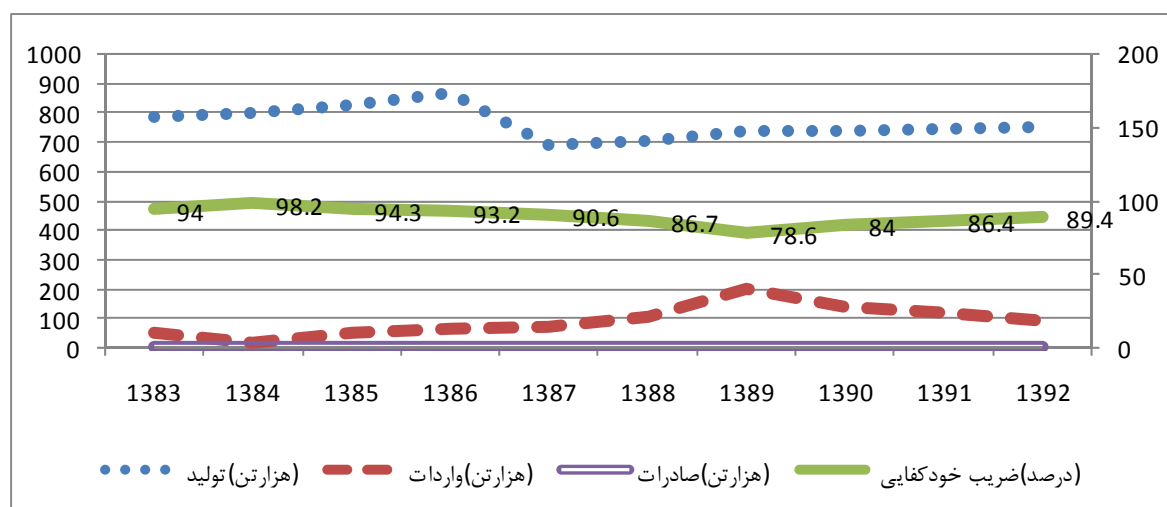
در تولید، اگر میزان و قیمت علوفه وارداتی تغییر یابد، تولید گوشت قرمز و به تبع آن ضریب خودکفایی نیز متأثر از این تغییر خواهد بود.

جدول ۴-۲۵ سهم واردات در ضریب خودکفایی و درصد ضریب خودکفایی گوشت قرمز را نشان می‌دهد. نتایج حاصل از محاسبه ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی بیانگر آن است که در سالهای ابتدایی دوره مطالعه سهم واردات کم بوده و ضریب خودکفایی بیش از ۹۰ درصد می‌باشد سهم واردات در سالهای پایانی دوره افزایش داشته که نتیجه آن کاهش ضریب خودکفایی است.

جدول ۴-۲۵- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۹۴	۹۸.۲	۹۴.۳	۹۳.۲	۹۰.۶	۸۶.۷	۷۸.۶	۸۴	۸۶.۴	۸۹.۴
سهم واردات در ضریب خودکفایی	۶.۲	۲.۱	۶	۷	۹.۶	۱۳.۴	۲۱.۵	۱۶.۲	۱۳.۸	۱۰.۷

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نمودار ۴-۲۱- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی گوشت قرمز طی سال‌های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته‌های تحقیق

۴-۳-۴ گوشت سفید

صنعت طیور یکی از صنایع پیشرو در بخش کشاورزی است که به اعتقاد برخی از کارشناسان این صنعت در صورت استفاده از تمامی پتانسیل‌های آن می‌تواند جایگاه ویژه‌ای را در اقتصاد کشور و امنیت غذایی داشته باشد. گوشت سفید یا گوشت طیور به پرندگان اهلی اطلاق می‌شود و از نظر مصرف در دسته دوم بعد

از گوشت قرمز قرار دارند که شامل مرغ، بوقلمون، مرغابی، غاز و اردک می شوند. بیشترین میزان مصرف در کشور را گوشت مرغ و بوقلمون دارد. لذا به همین دلیل در این گزارش تنها تولید، واردات و صادرات و ضریب خودکفایی گوشت مرغ مورد بررسی قرار می گیرد.

گوشت مرغ از نظر تغذیه انسانی منبع مناسب و خوبی از لحاظ آهن، فسفر، پروتئین و ویتامین D محسوب میشود. این گوشت از نظر پروتئین و اسیدهای آمینه ضروری نسبت به گوشتهای دیگر کمبودی ندارد با این تفاوت که میزان کلسترول گوشت مرغ کم بوده و بافت های رابط موجود در آن کم می باشد و همین امر سبب بالارفتن ارزش غذایی آن می شود و از نظر هضم برگوشت سایر دامها ترجیح داده میشود. گوشت مرغ دارای ۲۰۰ کالری انرژی میباشد که درصد پروتئین آن ۲۰ درصد و درصد چربی آن ۶.۱۲ می باشد که از نظر پروتئین در مقایسه با سایر گوشت ها و از نظر چربی به استثنای گوشت ماهی، دارای پائین ترین میزان چربی در مقایسه با سایر گوشت ها را دارا می باشد بر اساس مطالعات بدست آمده گوشت مرغ بدلیل دارا بودن مقدار پروتئین لازم برای پیشگیری از پوکی استخوان در افراد سالمند مناسب است. همچنین مرغ منبع بسیار خوبی از ویتامین B_۳ نیز است. مصرف منظم غذاهای غنی از ویتامین B_۳ مانند گوشت مرغ از بروز بیماری آلزایمر و سایر بیماریهای شناختی مرتبط با افزایش سن جلوگیری به عمل می آورد.

مرغ فقط منبع غنی از ویتامین B_۳ نیست، بلکه منبع خوبی از ویتامین B_۶ نیز می باشد. این ترکیب خوب ویتامین B، مرغ را به عنوان یک غذای مفید برای تامین انرژی سوخت و ساز (متابولیسم) بدن معرفی می کند، زیرا این دو ویتامین در واکنش های سوخت و ساز بدن نقش دارند.

علاوه بر عملکرد ویتامین B_۳ (نیاسین) در DNA این ویتامین برای تبدیل پروتئین ها، چربی ها و کربوهیدراتهای بدن به انرژی، ضروری و لازم می باشد. نیاسین به کنترل قند خون کمک می کند و فعالیتهای هورمون انسولین را تنظیم می کند. ویتامین B_۶ برای تجزیه و ترکیب کربوهیدراتهای بدن (قند و شایسته) ضروری میباشد به خصوص برای تجزیه فرم ذخیره ای قندها در سلول های ماهیچه ای و کبد که گلیکوژن نام دارد.

• تولید

تولید گوشت مرغ در ایران از ۱۱۵۲ هزار تن سال ۱۳۸۳ به بیش از ۱۹۶۷ هزار تن در سال ۱۳۹۲ رسیده است. افزایش تولید گوشت مرغ در ایران مرهون افزایش تقاضای داخلی (تغییر فرهنگ تغذیه ای، رشد روز افزون جمعیت و افزایش درآمد سرانه)، بالا بودن قیمت کالاهای جانشین (ارزان تر بودن گوشت در مقایسه با سایر گوشت ها)، سالم بودن گوشت مرغ در مقایسه با گوشت قرمز، محدودیت تولید گوشت در کشور با توجه

به محدودیت منابع آبی و تخریب مراتع، بازگشت سریع سرمایه در صنعت طیور نسبت به سایر فعالیت‌های دامی و افت کم لاشه پس از کشتار در این صنعت است. همین امر موجب شده است تا گوشت مرغ از حالت لوکس خارج شده و به عنوان کالای اساسی در سبد خانوارها قرار گیرد. ایران در تولید گوشت مرغ به مرز خودکفایی رسیده است و تولید داخلی بیش از مصرف داخلی است. (وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱)

بررسی تولید سالانه گوشت مرغ حاکی از روند افزایشی آن طی دوره است، اما با وجود این سیر افزایشی در تولید سالانه، نوسان‌های در تولید ماهانه گوشت مرغ مشاهده می‌شود. دلیل این امر به ماهیت تولید محصول‌های کشاورزی و تأثیرپذیری آن‌ها از شرایط آب و هوایی برمی‌گردد. تولید اغلب محصول‌های کشاورزی، یک فصل زراعی حدود یک سال به طول می‌انجامد؛ اما تولید گوشت مرغ به دلیل کوتاه بودن طول دوره تولید از این ویژگی برخوردار نیست. بعلاوه در مورد گوشت مرغ به دلیل اینکه مرگذار امکان کنترل شرایط محیطی را دارد باید این نوسان‌ها کمتر باشد ولی فقدان سیستم‌های مناسب تولید در ایران موجب شده است که در مورد این محصول نیز شرایط محیطی و آب و هوایی بر تولید بسیار تأثیرگذار باشد در ماه‌های خرداد، تیر، مرداد، شهریور و مهر هیچ‌گاه بیشترین تولید گوشت مرغ وجود نداشته است. این امر نشان می‌دهد که از اواخر بهار (آغاز فصل گرما) تولید گوشت مرغ کاهش یافته و از اوایل پاییز (شروع فصل سرما) دوباره روند صعودی تولید آغاز می‌شود. بنابراین نزول و صعود تولید نشأت گرفته از فصل گرما و سرما است که مصرف و تقاضا را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین عوامل دیگری همچون نوسان‌های اعیاد، ماه مبارک رمضان و غیره بر تقاضای محصول تأثیرگذار هستند. (وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۱)

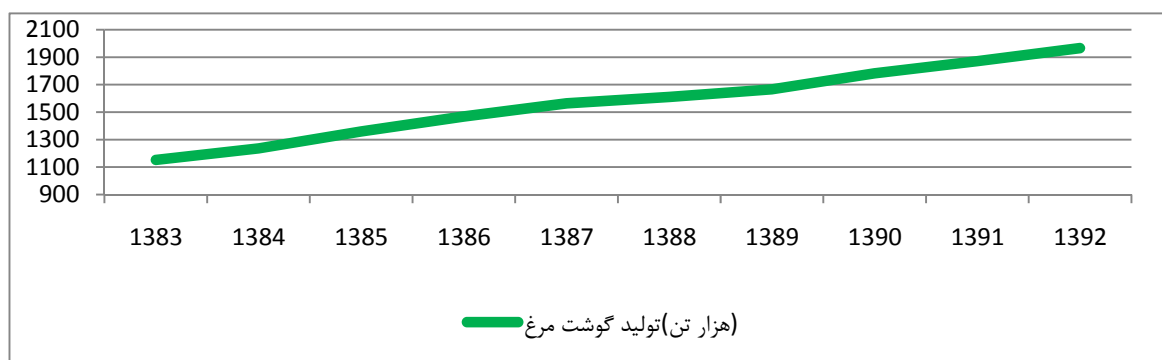
جدول ۴-۲۶ میزان تولید گوشت مرغ را در طی سال‌های ۹۲-۸۳ نشان می‌دهد. مقدار تولید گوشت

مرغ از ۱۱۵۲ هزارتن در سال ۸۳ به ۱۹۶۷ هزار تن در سال ۹۲ رسیده است.

جدول ۴-۲۶- مقدار تولید گوشت مرغ طی سال‌های ۹۲-۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید گوشت مرغ (هزار تن)	۱۱۵۲	۱۲۳۷	۱۳۶۰	۱۴۶۸	۱۵۶۵	۱۶۱۰	۱۶۶۶	۱۷۸۳	۱۸۷۱	۱۹۶۷

مأخذ: معاونت امور دام، وزارت جهاد کشاورزی

نمودار ۴-۲۲- روند تولید گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: معاونت امور دام، وزارت جهاد کشاورزی)

• واردات

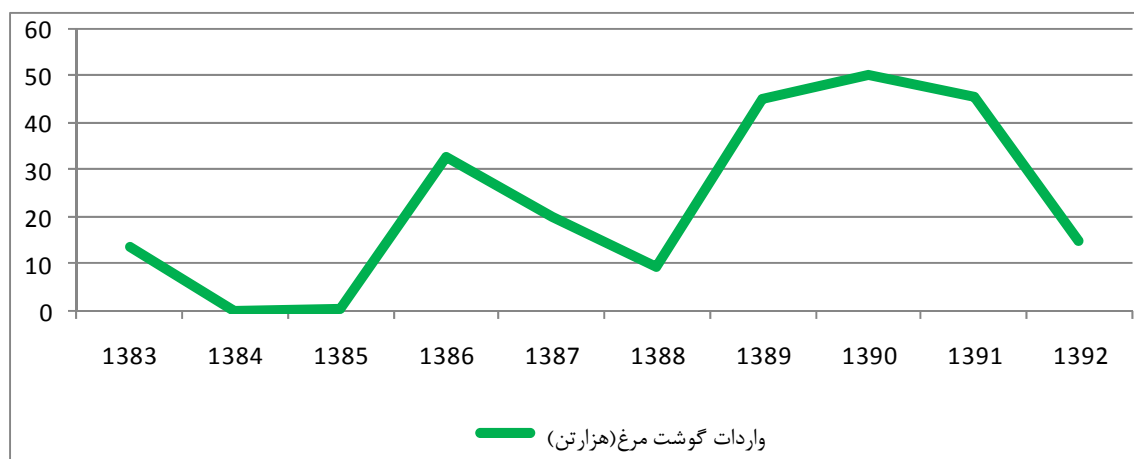
در خصوص تولید گوشت مرغ وابستگی جدی به واردات وجود ندارد. آنچه که حائز اهمیت است وابستگی تولید این محصولات به واردات خوراک طیور است. همانگونه که در جدول ۴-۲۲ نشان داده شده این وابستگی بخصوص در سال های اخیر از روند افزایشی برخوردار بوده است. افزایش وابستگی کشور به واردات ذرت، کنجاله و جو می تواند تولید و در نهایت خودکفایی در گوشت مرغ را تحت تاثیر قرار دهد.

واردات گوشت مرغ اغلب به صورت جوجه کامل (درسته)، گوشت مرغ و خروس یخ زده، تازه یا سرد کرده می باشد. (گمرک ج.ا.ا) جدول ۴-۲۷ و نمودار ۴-۲۲ میزان واردات را در دوره مطالعه نشان می دهد. بر اساس آمار های موجود در سال های اول دوره مقدار واردات بسیار ناچیز است ولی از سال ۸۶ تا سال ۹۲ مقدار واردات با نوسان مواجه بوده است. بجز سال ۸۴ که واردات انجام نشده، کمترین میزان واردات مربوط به سال ۸۳ با مقدار ۱۳.۶ هزار تن و بیشترین آن مربوط به سال ۹۰ با مقدار ۵۰.۲ هزار تن است.

جدول ۴-۲۷- مقدار واردات گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات گوشت مرغ (هزار تن)	۱۳.۶	۰	۰.۵۲۶	۳۲.۶	۱۹.۸	۹.۴	۴۵.۱	۵۰.۲	۴۵.۵	۱۴.۸

مأخذ: گمرک ایران ج.ا.ا

نمودار ۴-۲۳- روند واردات گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک ایران ج.ا.ا)

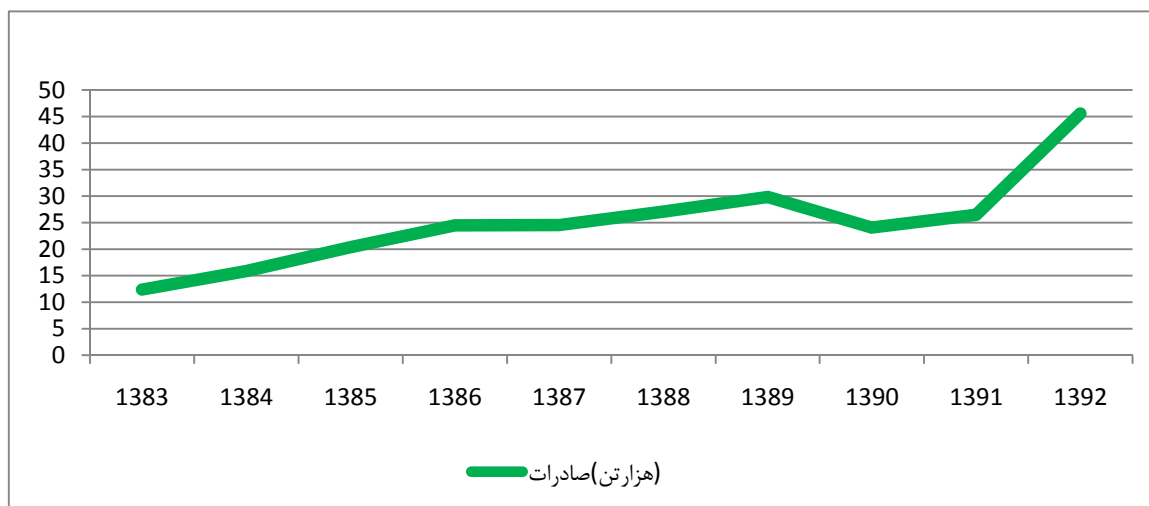
• صادرات

گوشت مرغ جزء کالاهایی محسوب می شود که میزان تولید آن از نیاز داخلی کشور بالاتر است لذا هر سال مازاد نیاز داخلی به کشورهای همسایه صادر می گردد. صادرات گوشت مرغ اغلب بصورت جوجه کامل (درسته)، گوشت مرغ و خروس یخ زده؛ سایر قطعات و اجزا یخ زده به غیر از خمیر آن می باشد (گمرک ج.ا.ا). بیشترین مقدار صادرات مربوط به سال ۹۲ به میزان ۴۵ هزارتن و کمترین مقدار آن مربوط به سال ۸۳ با ۱۲ هزارتن می باشد.

جدول ۴-۲۸- مقدار صادرات گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان صادرات گوشت مرغ (هزار تن)	۱۲.۴	۱۵.۹	۲۰.۴	۲۴.۵	۲۴.۶	۲۷.۱	۲۹.۹	۲۴.۱	۲۶.۵	۴۵.۶

مأخذ: گمرک ایران ج.ا.ا

نمودار ۴-۲۴- روند صادرات گوشت مرغ طی سال‌های ۱۳۸۳-۹۲

(مأخذ: گمرک ایران ج.ا.)

• ضریب خودکفایی

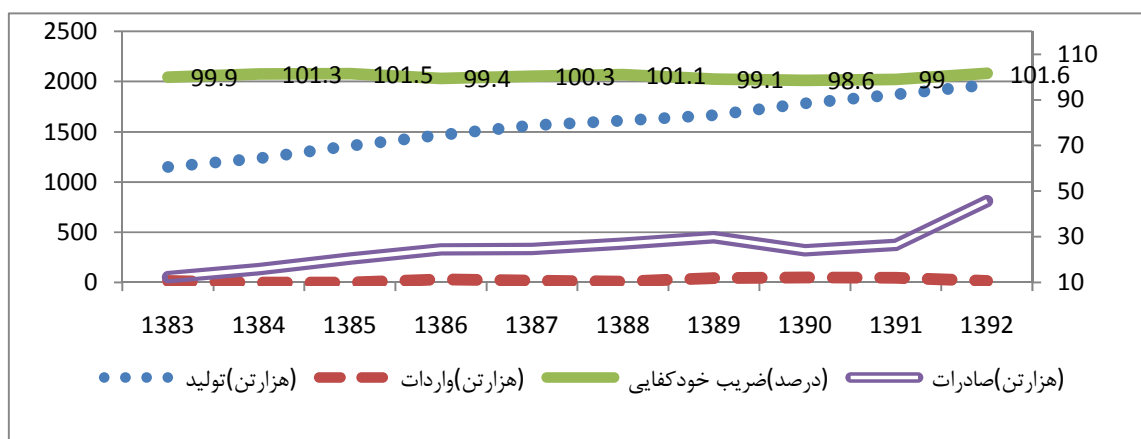
بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد میانگین ضریب خودکفایی در گوشت مرغ ۱۰۰ درصد است. این در حالی است که با توجه به آمارهای موجود در معاونت تولیدات دام وزارت جهاد کشاورزی در خصوص ظرفیت مرغداری‌ها هنوز بسیاری از واحدهای تولیدکننده گوشت مرغ با ظرفیت واقعی خود تولید نمی‌کنند. در صورت تحقق این امر ایران نه تنها شاهد خودکفایی کامل در تولید گوشت مرغ خواهد بود؛ بلکه امکان صادرات رقم قابل توجهی نیز فراهم خواهد شد.

نکته حائز اهمیت این است که همانند بخش دام، بخش طیور هم وابستگی شدیدی به نهاده‌های وارداتی خوراک طیور (ذرت و کنجاله و...) دارد. (جدول ۴-۲۲) ضریب خودکفایی محاسبه شده فقط مربوط به تولید گوشت مرغ است و مقدار نهاده‌های وارداتی خوراک طیور (ذرت و کنجاله و...) که بخش عمده هزینه تولید را در بردارد را شامل نمی‌گردد. لذا هر گونه تغییر در مقدار و قیمت نهاده‌های وارداتی بر تولید گوشت مرغ و به تبع آن ضریب خودکفایی اثر خواهد داشت.

جدول ۴-۲۹- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۹۹.۹	۱۰۱.۳	۱۰۱.۵	۹۹.۴	۱۰۰.۳	۱۰۱.۱	۹۹.۱	۹۸.۶	۹۹	۱۰۱.۶
سهم واردات در ضریب خودکفایی	۱.۲	۰	۰	۲.۲	۱.۳	۰.۶	۲.۷	۲.۸	۲.۴	۰.۸

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نمودار ۴-۲۵- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی گوشت مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق)

۴-۳-۴ تخم مرغ

تخم مرغ غذای بسیار مغذی است که سهم مهمی در ارتقاء سلامتی و داشتن یک رژیم متعادل ایفا می کند. پروتئین تخم مرغ بالاترین کیفیت را دارا است و مقدار مناسبی از آمینواسیدها را برای بدن فراهم می کند. تخم مرغ سرشار از منابع طبیعی مغذی است. به دلیل تنوع در این مواد، سهم بسیار بالایی را در افزایش دریافت مواد مغذی روزانه جمعیت دارا هستند. مصرف کنندگان این ماده غذایی، ویتامین های A، E، B₁₂ و فولات بیشتری را نسبت به افرادی که از این ماده غذایی استفاده نمی کنند دارا هستند. (عبادی و سعید نیا، ۱۳۸۸)

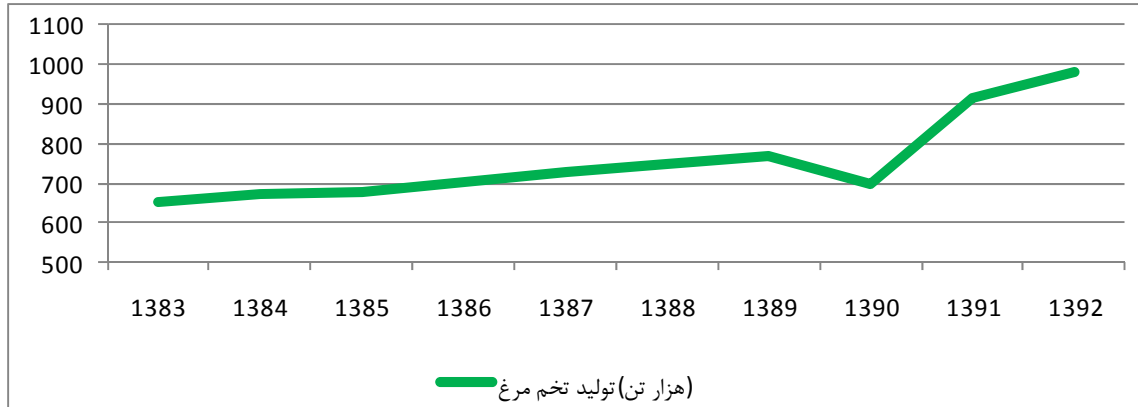
• تولید

با توسعه و گسترش مرغداری های پرورش مرغ گوشتی، واحدهای تولیدی مرغ تخم گذار و پولت نیز توسعه یافته است بطوریکه در تولید تخم مرغ کشور به خودکفایی رسیده است. بجز در سال ۹۰ که به دلیل بیماری انفلوآنزای مرغی تولید با کاهش چشمگیری مواجه شده بود، روند تولید تخم مرغ افزایشی است. میزان تولید تخم مرغ در ابتدای دوره مطالعه برابر با ۶۵۵ هزار تن می باشد که در سال ۹۲ این میزان به ۸۹۳ هزار تن رسیده است.

جدول ۴-۳۰- مقدار تولید تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید تخم مرغ (هزار تن)	۶۵۵	۶۷۱	۶۷۷	۷۰۳	۷۲۷	۷۵۱	۷۶۷	۷۰۰	۹۱۳	۸۹۳

مأخذ: معاونت امور دام، وزارت جهاد کشاورزی

نمودار ۴-۲۶- روند تولید تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: معاونت امور دام، وزارت جهاد کشاورزی)

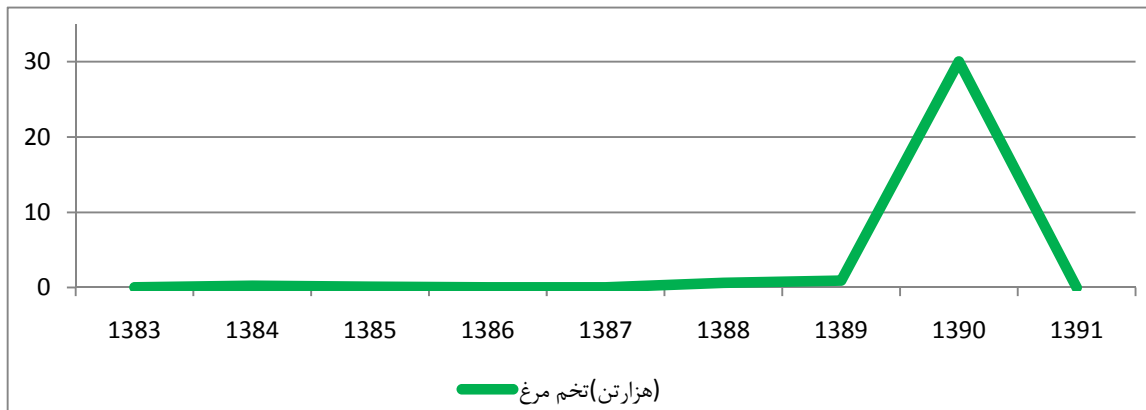
• واردات

براساس آمارهای تولید و مصرف، مقدار تولیدشده تخم مرغ در هر سال می‌تواند تمامی نیازهای مصرف داخل را تامین کند لذا محصول تخم مرغ کالای وارداتی محسوب نمی‌شود. به استثناء سال ۹۰ به دلیل شیوع بیماری انفلوانزای مرغی تولید کاهش یافته و برای جبران آن به میزان ۲۵ هزار تن واردات صورت گرفته است ولی در مابقی سال ها میزان واردات صفر می باشد.

جدول ۴-۳۱- مقدار واردات تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات تخم مرغ (هزار تن)	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰.۲	۲۵.۵	۱.۷

(مأخذ: معاونت امور دام، وزارت جهاد کشاورزی)

نمودار ۴-۲۷- مقدار واردات تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک ایران ج.۱)

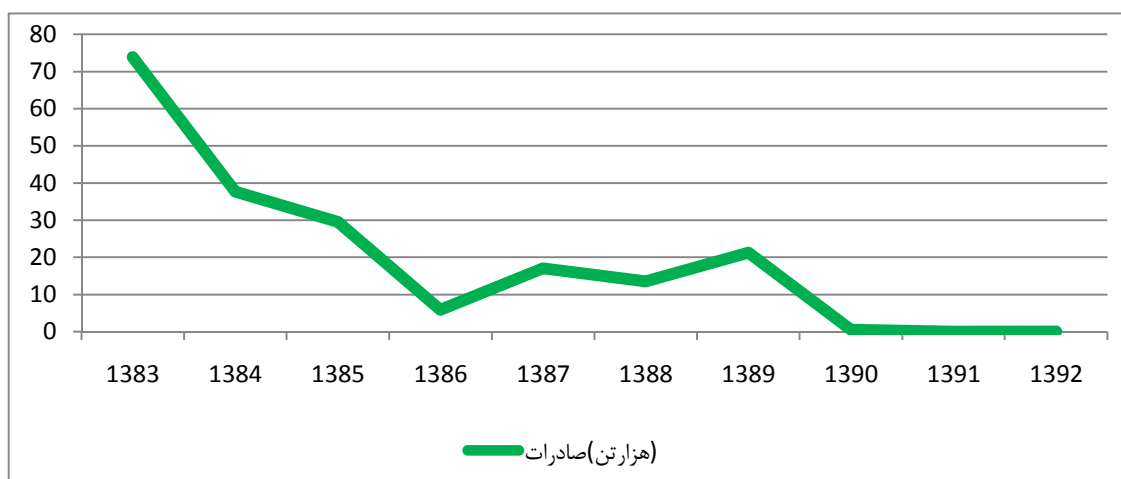
• صادرات

بررسی عملکرد تولید نشان می‌دهد که کشور در تولید تخم مرغ، دارای ظرفیت‌های بالقوه وسیع بوده و این بخش قادر است علاوه بر نیاز داخلی بخشی از تولید را به کشورهای منطقه صادر نماید. صادرات تخم مرغ بصورت تخم مرغ تازه و تخم مرغ نطفه‌دار صورت می‌گیرد. البته مقدار تخم مرغ صادر شده بسیار کم است ولی با سرمایه‌گذاری مناسب و استفاده از تمامی ظرفیت‌های موجود در این صنعت می‌توان میزان صادرات را افزایش داد.

جدول ۴-۳۲- مقدار صادرات تخم مرغ طی سال‌های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان صادرات تخم مرغ (هزار تن)	۷۳	۳۷	۲۹	۵	۱۷	۱۳	۲۱	۰.۵۷۴	۰	۰

مأخذ: گمرک ایران ج.ا.

نمودار ۴-۲۸- مقدار واردات تخم مرغ طی سال‌های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک ایران ج.ا.)

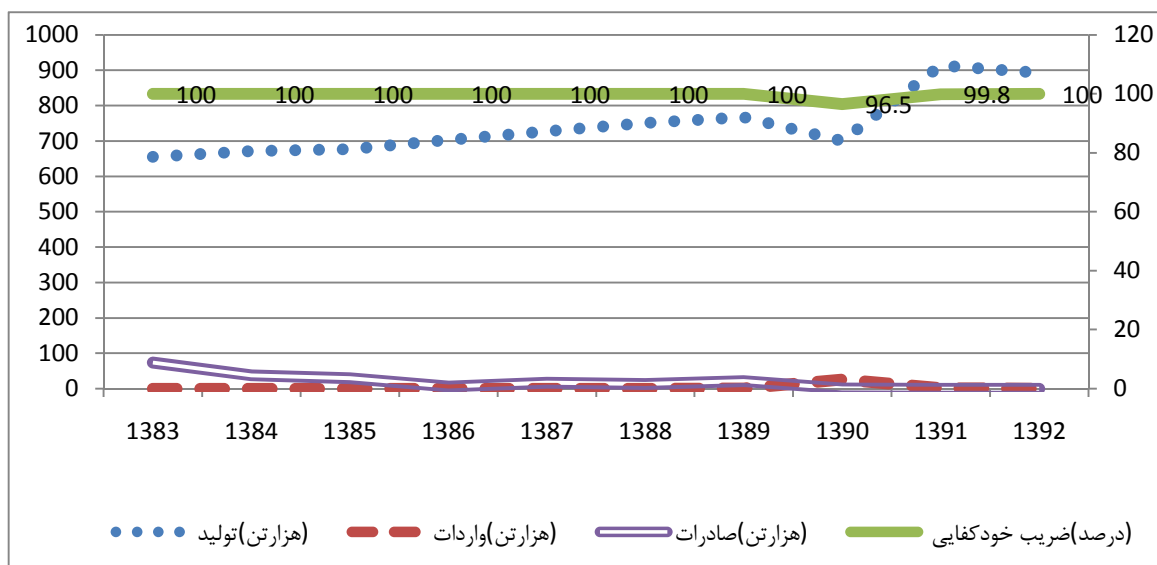
• ضریب خودکفایی

با توجه به آمارهای موجود تولید، واردات و صادرات، ضریب خودکفایی برای محصول تخم مرغ در سالهای مورد مطالعه (بجز سال ۹۰ و ۹۱ به دلیل بیماری انفلوانزای مرغی) ۱۰۰ درصد می‌باشد. این نشان دهنده آن است که کشور در این محصول به خودکفایی رسیده است.

جدول ۴-۳۳- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۹۶.۵	۹۹.۸	۱۰۰
سهم واردات در ضریب خودکفایی	۳.۵	۰.۲	.

مأخذ: یافته های تحقیق

نمودار ۴-۲۹- مقدار تولید، واردات، صادرات و ضریب خودکفایی تخم مرغ طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق

۴-۳-۴ شیر و فراورده های آن

شیر با ارزش ترین مواد غذایی است و تقریباً تمامی مواد لازم برای رشد و ادامه زندگی انسان را داراست. اهمیت آن به خصوص در مورد تغذیه و رشد کودکان مشهود است. شیر تنها ماده غذایی است که می تواند به طور متعادل بیشترین نیازهای غذایی انسان را تأمین کند. پروتئین شیر تمام اسید آمینه های مورد نیاز بدن را داراست. میزان مصرف سرانه لبنیات در یک کشور از نظر تغذیه و بهداشت، نشانه ای از بهبود وضع اجتماعی، سلامت افراد، پیشرفت اقتصادی و بهداشت آن جامعه است. (عبادی و سعید نیا، ۱۳۸۸)

شیر و فراورده های آن بعد از نان و میوه و سبزی ها (از لحاظ وزنی) در سبد غذایی خانوارها و بعنوان موثرترین ماده غذایی در تأمین نیازهای غذایی و پروتئین خانوارها از اهمیت ویژه ای برخوردار است، مصرف

شیر و لبنیات تاثیرات عمیقی در سلامتی و کیفیت زندگی جامعه دارد و عامل حیاتی در رژیم غذایی خانوارها محسوب می‌شود. (پالوج و همکاران، ۱۳۹۳)

کل شیر تولیدشده در کشور از انواع گونه‌های دام‌های گاو بومی، گاو دورگ، گاو اصیل، گاو میش، گوسفند و بز می‌باشد. تولید شیر گوسفند و بز عمدتاً در مناطق عشایری و روستایی صورت می‌گیرد و استانهای خراسان رضوی، فارس، آذربایجان شرقی و غربی، لرستان و کرمان به دلیل برخورداری از مراتع و جمعیت عشایری و روستایی مرکز تولید شیر دام سبک (گوسفند و بز) هستند. هم‌چنین محل استقرار گاو‌داری‌های صنعتی و نیمه صنعتی عمدتاً در حاشیه شهرهای بزرگ قرار دارند به همین جهت استان‌های تهران، اصفهان، خراسان رضوی، آذربایجان شرقی و قزوین جزء مراکز عمده تولید شیر گاو اصیل می‌باشند. مراکز عمده پرورش گاو بومی و تولید شیر عمدتاً در استانهای شمالی و شمال غربی مانند مازندران، گیلان، آذربایجان غربی و شرقی متمرکز است. این استانها به جهت برخورداری از مراتع مناسب مرکز پرورش این گونه دامی شده‌اند. هم‌چنین استانهای آذربایجان غربی و شرقی، اردبیل، خوزستان و گیلان مرکز تولید شیر گاو میش تلقی می‌شوند. در نهایت مراکز عمده تولید شیر کشور استانهای اصفهان، تهران، خراسان رضوی و آذربایجان شرقی هستند. ضمن اینکه مراکز فرآوری شیر عمدتاً در حاشیه شهرهای بزرگ قرار دارند و این امر عمدتاً به دلیل سهولت در دسترسی به بازار می‌باشد.

در بین شیرهای انواع گونه‌های دامی، شیر گاو میش دارای بیشترین ترکیبات چربی، انرژی و کلسیم می‌باشد. شیر گاو دارای کمترین درصد آب است. شیر گوسفند دارای بیشترین پروتئین، کربوهیدرات، قند و کلسترول است. شیر بز دارای بیشترین آب و کمترین کلسترول و کمترین انرژی است. (پالوج و همکاران، ۱۳۹۳)

• تولید

محدوده و پراکنش مناطق تولید شیر به وسعت کشور است. تولید این محصول در تمامی مناطق شهری و روستایی کشور انجام می‌شود. عوامل و دلایل گوناگونی بر حجم و میزان تولید این محصول و چگونگی پراکنش تولید در مناطق مختلف کشور تاثیر دارد که عمده‌ترین دلایل آن عبارتند از اقلیم و شرایط آب و هوایی، تراکم جمعیت، بازار مصرف، دسترسی به بازار نهاده‌ها، بارانه‌های پرداختی، وجود صنایع تبدیلی.

هر ساله میزان تولید شیر و فرآورده‌های لبنی با توجه به شرایط مختلف از جمله اقلیم، اقتصاد و سیاست گذاری، نوسانات مختلفی را شاهد بوده است، به طوری که در سال ۱۳۸۶ به دلیل بهبود شرایط اقلیمی و افزایش تولید علوفه و افزایش توان مراتع، با افزایش نسبی تولید در این سال مواجه بوده است. در جدول ۴-

۳۴ مقدار تولید شیر خام نشان داده شده است. در سال ۸۷ تولید شیر خام به شدت کاهش یافت که علت اصلی آن افزایش قیمت خوراک دام به دلایل افزایش قیمت، کاهش تولید جو به علت خشکسالی و عدم واردات به موقع آن در سال‌های ۸۶ و ۸۷ به جهت افزایش شدید قیمت‌های جهانی محصول می‌باشد.

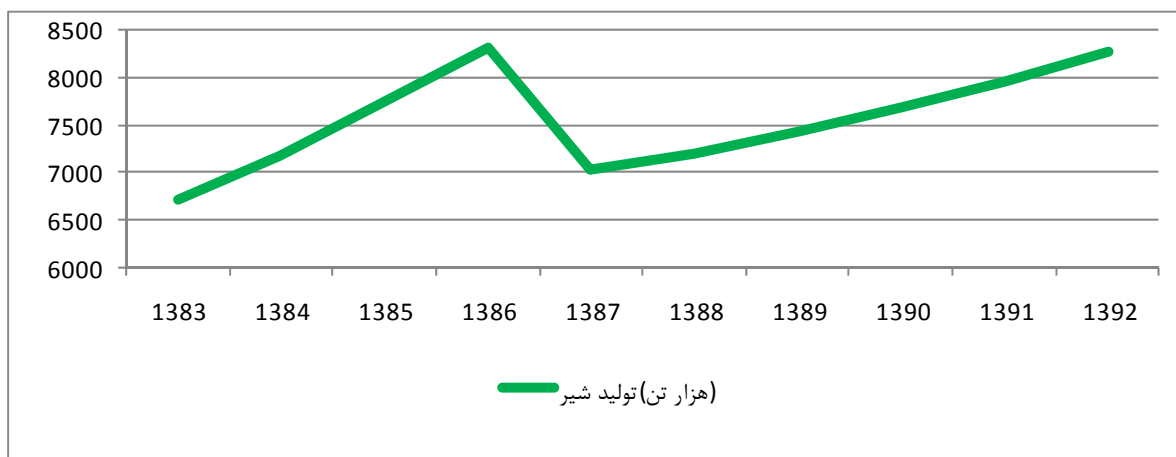
براساس آمارهای معاونت تولیدات دام وزارت جهاد کشاورزی، کشور در تولید شیر و محصولات لبنی، دارای ظرفیت‌های بالقوه وسیع بوده و این بخش قادر است علاوه بر نیاز داخلی بخشی از تولید را به کشورهای منطقه صادر نماید.

شیر علاوه بر مصرف آن بصورت خام و غنی شده بصورت فرآورده‌های لبنی مانند پنیر، ماست، خامه، دوغ، بستنی، کشک، نوشیدنی‌هایی بر پایه شیر و لبنیات، شیر خشک، دسر و... نیز تولید و مصرف می‌شود. براساس آمارهای معاونت امور دام بیشترین بخش شیر تولیدی را شیر انواع گاو (گاو اصیل، گاو دورگ، گاو بومی) تشکیل می‌دهد.

جدول ۴-۳۴- مقدار تولید شیر طی سال‌های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید شیر خام (هزار تن)	۶۷۲۰	۷۱۷۹	۷۷۴۱	۸۳۱۲	۷۰۲۴	۷۲۰۳	۷۴۳۷	۷۶۸۵	۷۹۵۱	۸۲۶۸

مأخذ: معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی

نمودار ۴-۳۰- روند تولید شیر طی سال‌های ۹۲-۱۳۸۳

مأخذ: معاونت امور دام وزارت جهاد کشاورزی

• واردات

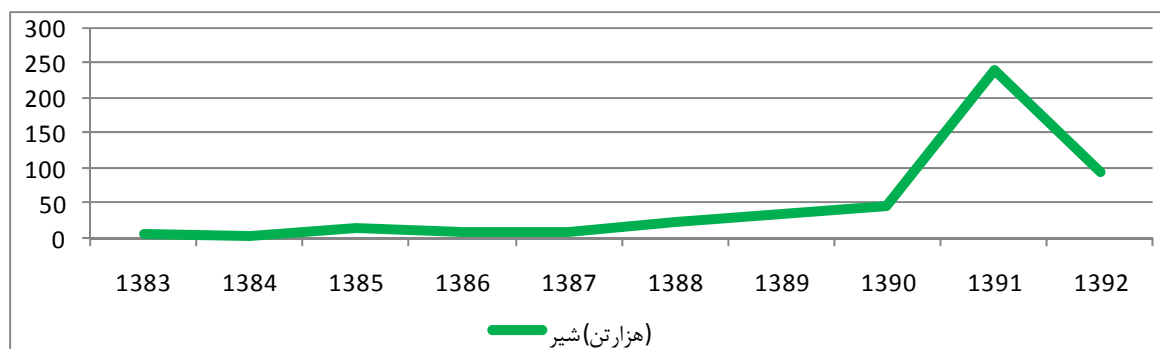
محصول شیر به جهت ماهیت و فسادپذیری آن به صورت خام و مایع قابلیت تجارت نداشته و واردات و صادرات آن در حجم گسترده امکان پذیر نیست، لذا تجارت آن عمدتاً به صورت فرآوری شده و در قالب محصولات جنبی مانند پودر شیر خشک، پنیر، کره صورت می گیرد براساس آمار گمرک واردات شیر اغلب به صورت پنیر، شیر خشک صنعتی، کره پاستوریزه، شیر و خامه شیر پودر شده می باشد. با اجرای برنامه های توسعه و توجه ویژه به تولید محصولات لبنی در داخل کشور و بسط و گسترش صنایع جانبی این فرآورده ها واردات محصولات لبنی سیر نزولی به خود گرفت، به طوری که واردات پنیر از ۹۳ هزار تن در سال ۱۳۷۰ به ۷ هزار تن در سال ۱۳۷۷ کاهش یافته و واردات آن از سال ۱۳۷۸ تقریباً به صفر رسید (مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۸۴). در بین محصولات لبنی فقط انواع کره پاستوریزه از سهم بالای واردات برخوردار است. ایران با واردات بیش از ۶۱ هزار تن کره در سال ۱۳۸۹ جزء ده کشور عمده واردکننده کره می باشد (FAO). کره بصورت بسته بندی شده وارد می گردد لذا مقدار واردات آن با واردات شیر محاسبه نمی گردد. برای محاسبه مقدار واردات شیر لازم است فرآورده های شیر بر اساس ضرایب تبدیل استاندارد به شیر تبدیل شوند. براساس آمارهای FAO ضریب تبدیل پنیر به شیر ۴.۴ و برای شیر خشک صنعتی به شیر خام ۱۰ می باشد.

جدول ۴-۳۵- مقدار واردات شیر و فرآورده های آن طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات شیر (هزار تن)	۴.۵	۳	۱۳.۲	۷.۸	۸.۷	۲۳.۳	۳۳.۵	۴۵.۸	۲۳۸.۷	۹۴.۷

* ضرایب تبدیل اعمال شده است.

مأخذ: گمرک ج.ا.

نمودار ۴-۳۱- روند واردات شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: گمرک ج.ا.)

جدول ۴-۳۶- مقدار واردات کره پاستوریزه طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات کره (هزار تن)	۳۰.۷	۳۹.۱	۳۷.۳	۳۸.۷	۵۳.۵	۵۲	۶۱	۳۹.۹	۵۰	۵۱.۸

مأخذ: گمرک ج.ا.

• صادرات

صادرات شیر و فراورده های لبنی) حدود ۲کشور از سال ۱۹۹۶) مقارن ۱۳۷۵ با صادرات شیر خشک آغاز شده است. شرکت سهامی شیر کشور از تولیدکنندگان و صادرکنندگان عمده شیر خشک کشور محسوب می شود(مرکز پژوهش های مجلس، ۱۳۸۴). صادرات شیر نیز همانند واردات آن بیشتر بصورت فراورده های شیر مانند پنیر، خامه شیر، ماست و دوغ می باشد. در بین فراورده های شیر نیز پنیر و فراورده های پنیر بیشترین سهم صادرات را دارا است. برای محاسبه مقدار صادرات شیر لازم است فراورده های شیر براساس ضرایب تبدیل استاندارد به شیر تبدیل شوند. براساس آمارهای FAO ضریب تبدیل پنیر به شیر ۴.۴ و برای شیر خشک صنعتی به شیر خام ۱۰ می باشد.

جدول ۴-۳۷- مقدار صادرات شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان صادرات شیر (هزار تن)	۲	۲۴.۷	۸۵.۲	۱۴۸.۶	۱۶۴.۴	۱۷۶.۵	۳۴۹.۷	۴۰۶.۱	۴۱۶.۱	۵۰۲.۵

مأخذ: گمرک ج.ا.

جدول ۴-۳۸- مقدار صادرات کره پاستوریزه طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان صادرات کره (هزار تن)	۰.۰۸۸	۰.۰۹۱	۰.۴۸۲	۰.۳۴۹	۰.۶۲۷	۱.۲	۱.۳	۱.۶	۱.۱	۰.۰۰۹

مأخذ: گمرک ج.ا.

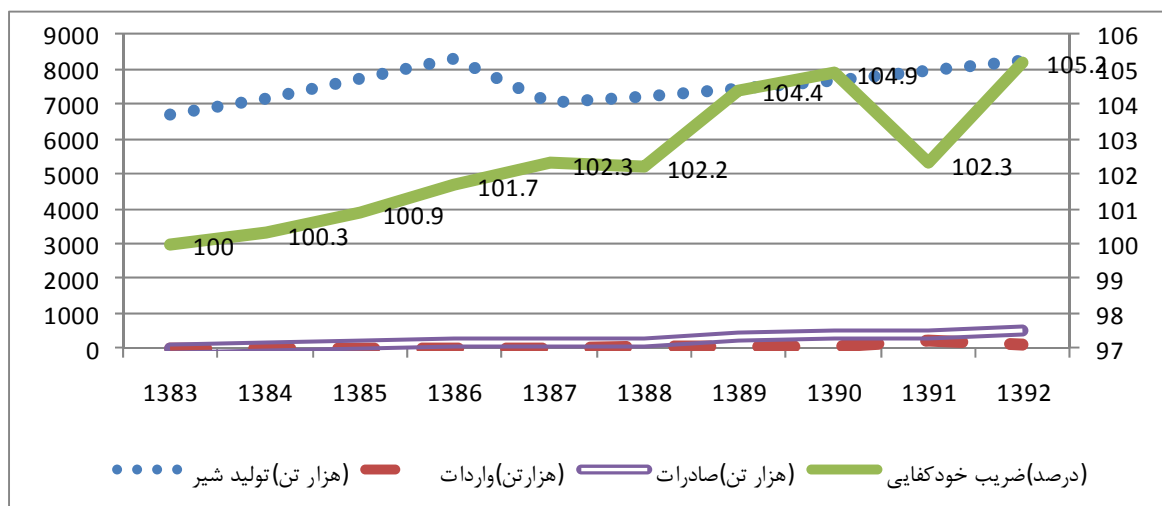
• ضریب خودکفایی

در شرایط حاضر امکان بسترسازی مناسب برای استفاده از ظرفیت های موجود کشور برای نیل به خودکفایی در عرصه تولید محصولات لبنی وجود دارد. جمهوری اسلامی ایران در دو دهه اخیر در تولید پنیر به خودکفایی رسیده است و دارای پتانسیل های بسیار بالا در تولید و خودکفایی شیر خشک می باشند اما همواره بخشی از نیاز خود به کره دامی را از طریق واردات تامین می نماید (پالوج و همکاران، ۱۳۹۳).

جدول ۴-۳۸- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۱۰۰	۱۰۰.۳	۱۰۰.۹	۱۰۱.۷	۱۰۲.۳	۱۰۲.۲	۱۰۴.۴	۱۰۴.۹	۱۰۲.۳	۱۰۵.۲
سهم واردات در ضریب خودکفایی	۰.۱	۰	۰.۲	۰.۱	۰.۱	۰.۳	۰.۵	۰.۶	۳.۱	۱.۲

مأخذ: یافته های تحقیق

نمودار ۴-۳۲- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی شیر طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: آمارنامه کشاورزی، گمرک ج.ا.ا، یافته های تحقیق)

۴-۳-۴-۱۰ آبزیان

ماهی دارای ارزش تغذیه ای بسیار بالایی است و اکثر مواد مغذی مفید و ضروری برای انسان را به تنهایی داراست. ولی ویژگی ماهی که آن را بین سایر مواد غذایی حائز اهمیت ساخته است نوع چربی موجود در آن است. ماهی و محصولات دریایی با وجود آن که جزء مواد غذایی حیوانی محسوب می شوند ولی از نظر ترکیب چربی با سایر مواد حیوانی متفاوت هستند. چربی موجود در مواد غذایی حیوانی به طور عمده حاوی ترکیباتی

به نام اسیدهای چرب اشباع شده‌اند که این ترکیبات موجب بالا رفتن کلسترول و سایر چربی‌های نامطلوب خون می‌شوند. بنابراین افراط در مصرف چربی‌های حیوانی، سلامت قلب و عروق را به خطر انداخته و در نهایت منجر به سکت‌های قلبی و مغزی می‌شود. ولی ماهی و آبزیان با وجود آن که از دسته مواد غذایی حیوانی هستند نوع چربی موجود در آنها مشابه مواد گیاهی است و از اسیدهای چرب اشباع نشده به نام امگا ۳ تشکیل شده است که اثرات بسیار مهمی در سلامت انسان به عهده دارد و در پیشگیری از بسیاری از بیماری‌ها نقش مهم و سازنده‌ای دارد. ماهی‌ها به‌خصوص ماهی‌های آب سرد و چربی دار نظیر سالمون، ساردین، ماهی تن و قزل آلا منابع خوبی از امگا ۳ محسوب می‌شوند و بدن را در برابر بیماری‌های قلبی محافظت می‌نمایند. ماهی یکی از منابع خوب آهن است همچنین حاوی مقدار قابل توجهی ویتامین‌های گروه B می‌باشد که در تنظیم فعالیت سلول‌های عصبی و سلامت سیستم عصبی تاثیر دارند. ماده مغذی دیگری که در ماهی به مقدار کافی وجود دارد، روی می‌باشد که در رشد کودکان و نوجوانان تاثیر به‌سزایی دارد. ماهی‌ها به سه دسته ماهی آب آزاد، ماهی آب شور و صدفداران تقسیم می‌شوند که ارزش غذایی آنها مختصری با هم تفاوت دارد. ماهی‌های آب آزاد منیزیم، فسفر، آهن و مس را به خوبی تأمین می‌کنند. در ماهی‌های آب شور و در صدف داران ید و کبالت به میزان لازم وجود دارد. فلئوئور که در سلامتی و استحکام دندان‌ها موثر است و ید که در تکامل سیستم عصبی نقش دارد و همچنین فسفر در ماهی‌ها موجود می‌باشد. (عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸)

میزان استفاده از پروتئین‌های دریایی در ایران تحت تاثیر عوامل مختلف اجتماعی، اقتصادی، قومی و جغرافیایی می‌باشد. جایگاه و ضرورت مصرف آبزیان در برنامه غذایی مردم ایران از اهمیت لازم برخوردار نیست. با توجه به منابع آبی گسترده و ذخایر متنوع آبزیان در ایران، توجه به این ماده غذایی با ارزش در حد کافی نبوده، به طوری که میزان مصرف این ماده غذایی نسبت به سایر کشورها قابل مقایسه نمی‌باشد.

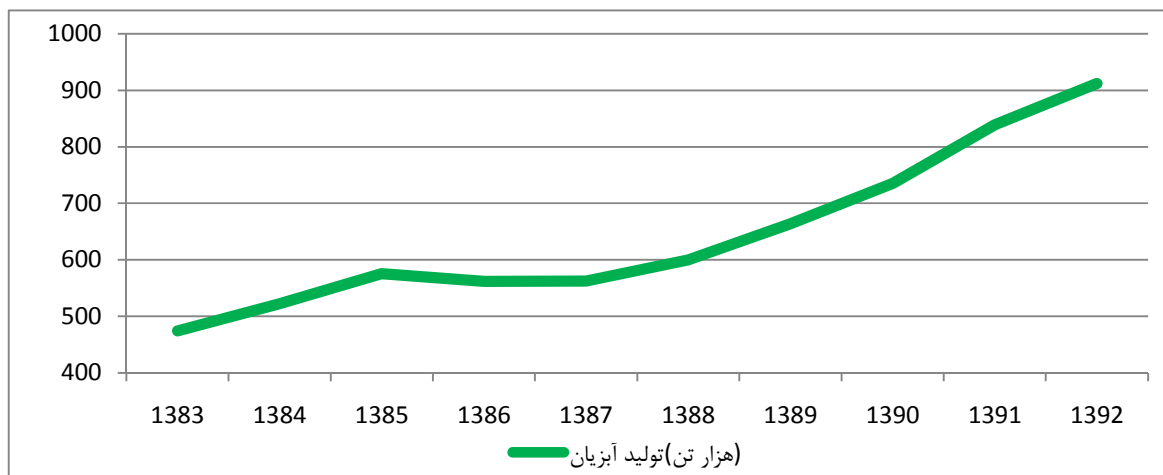
• تولید

تولید آبزیان به صورت تولید ماهی در آبهای آزاد (آبهای شمال و جنوب) و پرورشی می‌باشد. صید و پرورش در آبهای شمال بیشتر بصورت ماهیان استخوانی، ماهیان خاویاری و کیلکا و در آبهای جنوب بیشتر بصورت ماهیان گروه سطح زیان درشت، سطح زیان ریز، کفزیان، میگو و میکتوفیده است. براساس آمارهای تولید سازمان شیلات ایران روند تولید (صید و آبی پروری) همواره افزایشی است. بطوریکه میزان تولید از ۴۷۴ هزار تن در سال ۸۳ به ۹۱۲ هزار تن در سال ۹۲ رسیده است. (سازمان شیلات ایران، ۱۳۹۳)

جدول ۴-۳۹- مقدار تولید آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان تولید آبزیان (هزار تن)	۴۷۴	۵۲۲	۵۷۵	۵۶۲	۵۶۲	۵۹۹	۶۶۳	۷۳۵	۸۳۸	۹۱۲

مأخذ: سازمان شیلات ایران

نمودار ۴-۳۳- روند تولید آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: سازمان شیلات ایران)

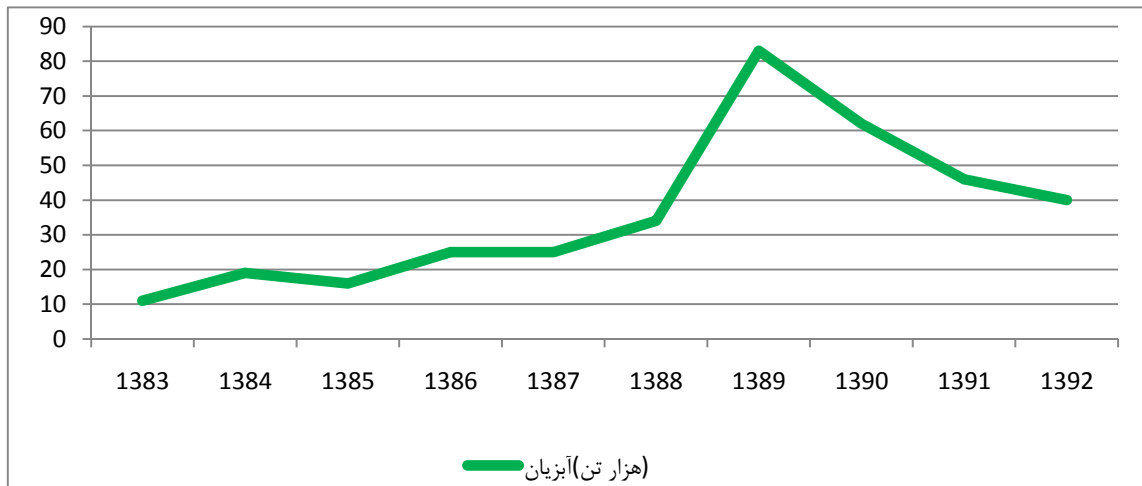
• واردات

با توجه به ظرفیت بالای تولید آبزیان در کشور می توان با سرمایه گذاری های مناسب مقدار واردات را بسیار کاهش داد. همانطور که در جدول ۴-۴۰ ملاحظه می گردد مقدار واردات آبزیان از ۱۱ هزار تن در سال ۸۳ به ۴۰ هزار تن در سال ۹۲ رسیده است. واردات آبزیان بصورت واردات انواع ماهی های تن، ماهی تیلاپیا، ماهی لیستائو یا بونیت با شکم را ه را ه، انواع ماهی هیک، بلو مکرل، بلو وایتینگ، کاد، قزل آلا از نوع تخم چشم زده، فیله یخ زده ماهی، انواع ماهیهای آزاد اقیانوس اطلس، آرام و دانوب و شاه ماهی می باشد.

جدول ۴-۴۰- مقدار واردات آبزیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان واردات آبزیان (هزار تن)	۱۱	۱۹	۱۵	۲۴	۲۵	۳۴	۸۳	۶۲	۴۶	۴۰

مأخذ: سازمان شیلات ایران

نمودار ۴-۳۴- روند واردات آبیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: سازمان شیلات ایران)

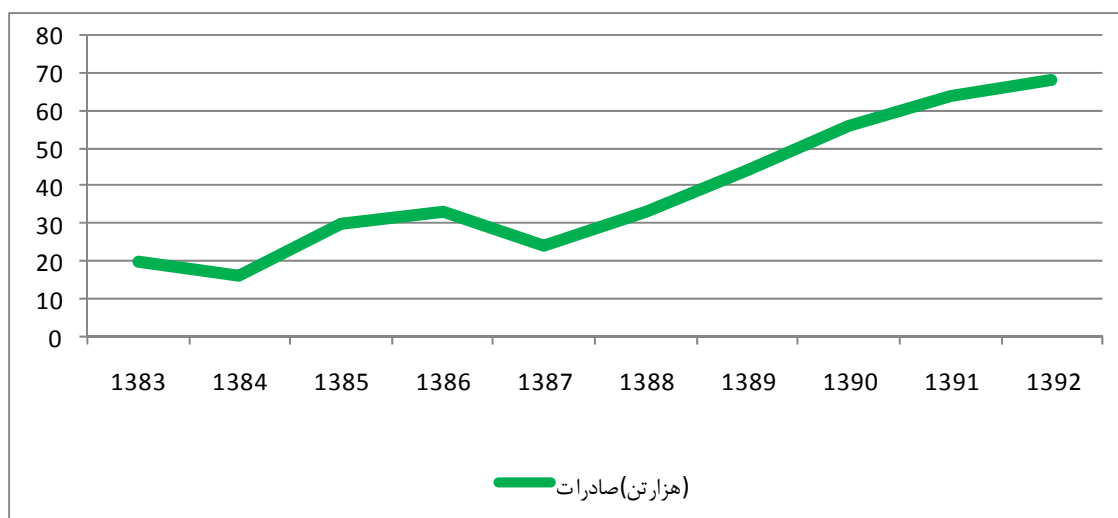
• صادرات

دو محصول اصلی صادراتی کشور در این بخش خویار و میگو می‌باشد. علاوه بر آن ماهی کپور، انواع حلوا ماهیان، کفشک ماهیان، انواع ماهی آزاد و قزل آلا، خرچنگ صخره ای و سایر خرچنگ های دریائی آب شیرین یا خاردار، خرچنگ دم کوتاه، لابستر دریائی، انواع ماهی های تن نیز به کشورهای مختلف صادر می-گردد. در جدول ۴-۴۱ مقدار کل صادرات آبیان نشان داده شده است. همانگونه که در جدول مشاهده می گردد مقدار صادرات از ۲۰ هزار تن در سال ۸۳ به ۶۸ هزارتن در سال ۹۲ رسیده است.

جدول ۴-۴۱- مقدار صادرات آبیان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
میزان صادرات آبیان (هزار تن)	۲۰	۱۶	۳۰	۳۳	۲۴	۳۳	۴۴	۵۶	۶۴	۶۸

مأخذ: سازمان شیلات ایران

نمودار ۴-۳۵- روند واردات آبریان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: سازمان شیلات ایران)

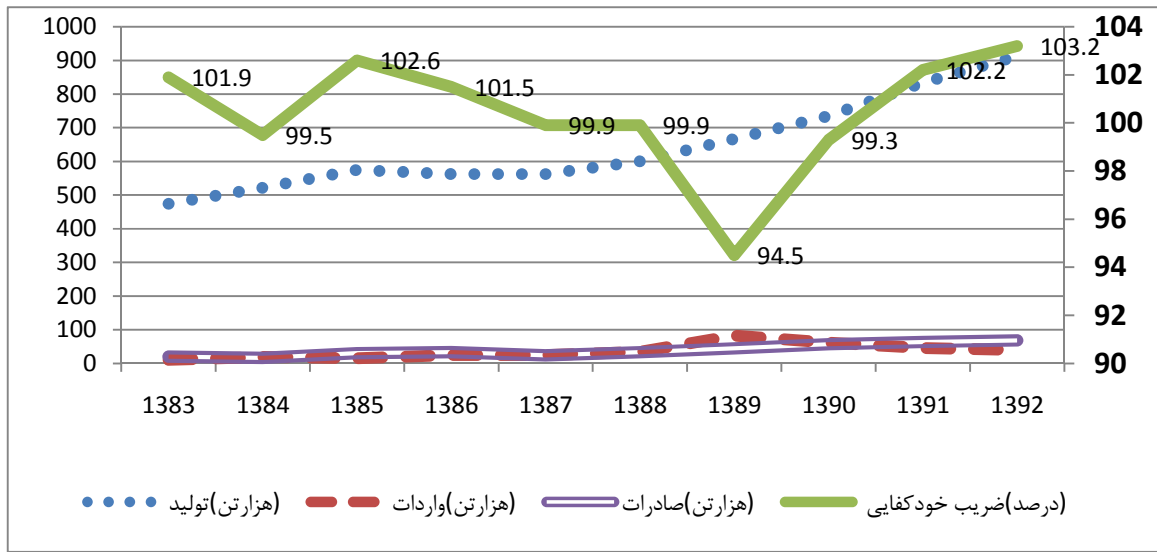
• ضریب خودکفایی

با وجود اینکه ضریب خودکفایی در بخش آبریان نزدیک به صد و گاهی از این رقم هم فراتر رفته است ولی متأسفانه مصرف سرانه ماهی در کشور بسیار پایین و نزدیک به نصف مصرف سرانه جهان می باشد. بالا بودن ضریب خودکفایی حاکی از این است که مقدار تولید آبریان در کشور کفاف نیاز داخل را دارد ولیکن الگوی مصرف آبریان صحیح نمی باشد. در سال ۹۲ سرانه مصرف آبریان به ۸.۵ کیلوگرم رسید که علیرغم افزایش تولید هنوز هم مصرف سرانه آبریان در کشور از نصف متوسط جهانی کمتر است (سازمان شیلات، ۱۳۹۳).

جدول ۴-۴۲- ضریب خودکفایی و سهم واردات در ضریب خودکفایی (درصد)

سال	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲
ضریب خودکفایی	۱۰۱.۹	۹۹.۵	۱۰۲.۶	۱۰۱.۵	۹۹.۹	۹۹.۹	۹۴.۵	۹۹.۳	۱۰۲.۲	۱۰۳.۲
سهم واردات در ضریب خودکفایی	۲.۴	۳.۷	۲.۸	۴.۵	۴.۴	۵.۷	۱۱.۸	۸.۴	۵.۶	۴.۵

مأخذ: یافته های تحقیق

نمودار ۴-۳۶- مقدار تولید، واردات و ضریب خودکفایی آبریان طی سال های ۹۲-۱۳۸۳

(مأخذ: سازمان شیلات ایران، یافته های تحقیق)

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

نتیجه گیری

همانگونه که در فصل های گذشته نیز اشاره گردید در هر سه مولفه امنیت غذایی؛ موجودی غذا، دسترسی به غذا و استفاده از غذا؛ تهدیدها و فرصتهایی در رابطه با امنیت غذایی در کشور وجود دارد. آمارها حاکی از شکاف زیاد بین مقادیر فعلی عرضه سرانه مواد غذایی با سطح مطلوبشان است.

نتایج حاصله از محاسبه ضریب خودکفایی محصولات اساسی کشاورزی حاکی از آن است که در برخی از محصولات مانند دانه های روغنی، میزان تولید و ضریب خودکفایی بسیار پایین و وابستگی شدیدی به واردات وجود دارد. در برخی از محصولات اساسی بخصوص محصولات دامی ضریب خودکفایی بیش از صد درصد می باشد ولی نکته حائز اهمیت این است تولید این محصولات وابستگی شدیدی به خوراک دام و طیور دارد که در این مقوله وابستگی زیادی به واردات است.

با وجود اینکه ضریب خودکفایی در بخش آبزیان نزدیک به صد و گاهی از این رقم هم فراتر رفته است ولی متأسفانه مصرف سرانه ماهی در کشور بسیار پایین و نزدیک به نصف مصرف سرانه جهان می باشد. بالا بودن ضریب خودکفایی حاکی از این است که مقدار تولید آبزیان در کشور کفاف نیاز داخل را دارد ولیکن الگوی مصرف در جامعه صحیح نمی باشد.

در محصولات زراعی مورد مطالعه (گندم، برنج و سیب زمینی) با وجود خودکفایی در محصول گندم در سال ۸۳ به دلیل عدم مدیریت، خودکفایی پایدار نبوده و در سال های اخیر مجدداً واردات گندم انجام شده است. در خصوص محصول برنج نیز واردات بدون در نظر گرفتن زمان برداشت محصول، لطمات جبران ناپذیری را به تولید و تولیدکنندگان وارد نمود. و ضریب خودکفایی این محصول نیز با کاهش مواجه گردید. در خصوص محصول سیب زمینی نیز بجز در سال های ۸۵ و ۸۶ که واردات انجام شده است در مابقی سالها واردات بسیار ناچیز است. بدون در نظر گرفتن سایر عوامل مانند کود، سم و... می توان اذعان داشت در تولید سیب زمینی کشور به خودکفایی رسیده است.

پیشنهادات

با توجه به اینکه در سالهای گذشته بحث خودکفایی در برخی از محصولات اساسی در قالب طرح جامع مطرح بوده ولی به دلایلی این طرح ها اجرا نشده اند. توجه و بازنگری این طرح ها می تواند گامی موثر در

افزایش تولید، افزایش ضریب خودکفایی محصولات اساسی، کاهش وابستگی به واردات و در نهایت تقویت امنیت غذایی و رشد اقتصادی بخش داشته باشد.

شواهد نشان می‌دهند که با توجه به قابلیت‌های تولیدی کشور در صورت تحقق الزاماتی چون توسعه روستایی، توسعه کشاورزی از جمله افزایش عملکرد محصولات در واحد سطح، کاهش واردات محصولات اساسی استراتژیک غذایی موردنیاز جامعه از طریق افزایش تولید از منابع داخلی، افزایش بازده آب و خاک، کاهش ضایعات تولیدی، اصلاح الگوی تغذیه کشور امکان رسیدن به یک امنیت غذایی پایدار در سطح کلان وجود دارد.

منابع

۱. احمدوند، م، نجفپور، ذ. محاسبه و تحلیل شاخصهای فیزیکی مزیت نسبی تولید دانه های روغنی در ایران در سال ۱۳۸۲ فصلنامه پژوهشها و سیاستهای اقتصادی. ۳۷ و ۳۸: ۱۵-۵
۲. اسماعیلی فر، ا. ۱۳۹۲. نقش و جایگاه امنیت غذایی در امنیت ملی. کنفرانس بین المللی اقتصاد در شرایط تحریم. ۱۳ صفحه
۳. امامی، م، تاج الدین خوزانی، ه، باخدا، ح، حدادی، ه. (۱۳۹۲). برآورد نقش سیاست های خودکفایی محصولات اساسی در ایران در بروز گرسنگی پنهان. کنفرانس علوم کشاورزی و محیط زیست
۴. انجمن صنفی صنایع روغنکشی ایران. ۱۳۹۳. مراجعه به سایت اطلاع رسانی به آدرس www.oilepa.com
۵. انجمن صنفی کارخانه های قند و شکر ایران. ۱۳۹۳. مراجعه به سایت اطلاع رسانی به آدرس www.isfs.i
۶. بانک مرکزی ایران. ۱۳۹۳. مراجعه به سایت اطلاع رسانی به آدرس www.cbi.ir
۷. بختیاری، ص، حقی، ز. ۱۳۸۲. بررسی امنیت غذایی و توسعه انسانی در کشورهای اسلامی. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۱: ۱-۵۰
۸. بخشی، م، صمدی، م، برادران نصیری، م. ۱۳۸۷. ترازایی جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای جنوب غربی براساس شاخصهای تبیین گر آسیب پذیری و امنیت غذایی. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۶۳: ۲۱-۵۰
۹. بی نام. ۱۳۹۳. طرح افزایش ضریب خوداتکایی گندم. وزارت جهاد کشاورزی، معاونت بهبود تولیدات گیاهی: ۲۰ صفحه
۱۰. بی نام. ۱۳۹۱. برنامه راهبردی روغن های خوراکی. وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۱۱. بی نام، ۱۳۹۳. گزارش امنیت غذایی محصولات اساسی کشاورزی. اتاق بازرگانی صنایع و معادن و کشاورزی، دفتر ساماندهی کشاورزی و آب: ۱۷۵ صفحه
۱۲. پالوج، م، جیران، ع. ۱۳۹۳. روند تولید و تجارت شیر در جهان و ایران. انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی: ۱۲ صفحه
۱۳. پرویزیان، ج، کریمی تبار، ع. ۱۳۸۳، یک مدل سیستمی دینامیکی برای مطالعه سیاست‌های حمایتی بخش کشاورزی در ایران، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۶۴: ۱۶۲-۱۲۷
۱۴. جولایی، ر، جیران، ع. ۱۳۸۷. مزیت نسبی یا خودکفایی مطالعه ای کاربردی در تعیین راهبرد تولید گندم در کشور. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۶۲: ۱۶۵-۱۴۷
۱۵. چراغی، د، قلی پور، س. ۱۳۸۹. مروری بر عمده ترین چالش‌های گوشت قرمز در ایران. فصلنامه بررسی‌های بازرگانی. شماره ۴۱: ۸۹-۱۱۰
۱۶. حافظ نیا، م. ۱۳۸۷، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت: ۴۱۸ صفحه
۱۷. حسینی، م. ۱۳۸۵. بازار شکر با تاکید بر سیاست‌های حمایتی. انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
۱۸. دهشیری، ع، سلیمانی، ا. ۱۳۸۷. وضعیت تولید دانه‌های روغنی در کشور. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر امور زیر بنایی: ۱۱ صفحه
۱۹. سازمان خواروبار جهانی. ۱۳۹۳. مراجعه به سایت اطلاع رسانی به آدرس www.fao.org
۲۰. سلیمانی سه دهی، م و همکاران، ۱۳۸۹، زنجیره تامین صنعت قند و شکر در ایران، انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
۲۱. شمشادی، ک، ۱۳۹۳. بررسی تجارت سیب زمینی بذری در ایران و جهان، انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی: ۱۷ صفحه
۲۲. صادقی، ح، سحابی، ب، صباغ کرمانی، م، قنبری، ع، حسن زاده، م. ۱۳۹۲. بررسی تاثیر کاهش قیمت جهانی کالاهای کشاورزی بر تراز بازرگانی بخش کشاورزی ایران. تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۲، ۴: ۴۸-
- ۱۱
۲۳. صمدی، ع. ۱۳۸۳. بی ثباتی تجارت (صادرات و واردات) محصولات کشاورزی در اقتصاد ایران (۷۸-۱۳۶۰): تجزیه شاخص بی ثباتی کوپاک. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۱۸: ۱۵۵-۱۴۱
۲۴. طوسی، م، آل نبی املشی، س. ۱۳۹۳. تولید و تجارت شکر در جهان و ایران. انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی: ۲۱ صفحه

۲۵. عبادی، ف، سعیدنیا، الف. ۱۳۸۸. ترازنامه غذایی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۵-۱۳۸۱): بررسی روند تولید و عرضه درشت مغذی‌ها و ریز مغذی‌های موجود در مواد غذایی. انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی: ۱۴۲ صفحه
۲۶. فتحی، ه، ۱۳۸۲، کشاورزی در جهان به سوی ۲۰۳۰-۲۰۱۵، انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی قریب، ح. ۱۳۹۱. چشم انداز امنیت غذایی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبرد، ۶۵: ۳۶۹-۳۴۵
۲۷. قربانزاده، ر. نظری، س. ۱۳۹۲. سالنامه آماری سازمان شیلات ایران ۱۳۹۱-۱۳۸۱. انتشارات سازمان شیلات ایران. ۶۴ صفحه
۲۸. قاسمی، ح. ۱۳۷۳. تعاریف و مبانی نظری امنیت غذایی، مجموعه مقالات ویژه نامه امنیت غذایی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه
۲۹. قاسمی، ح. ۱۳۸۲. امنیت غذایی و تغذیه و چالش‌های آینده در کشور. همایش کشاورزی و توسعه ملی: ۲۹ صفحه
۳۰. کاظم نژاد، م و همکاران، ۱۳۸۹، مزیت نسبی و شاخص‌های حمایتی مشتمل و صنایع وابسته به نیشکر در ایران. انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی
۳۱. کشاورز، ۱۳۸۷. تحلیلی بر میزان واردات و صادرات محصولات کشاورزی طی سال‌های ۸۱ لغایت ۸۶. انتشارات مجمع تشخیص مصلحت نظام مرکز تحقیقات استراتژیک: ۳۳ صفحه
۳۲. گمرک جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۹۳. مراجعه به سایت اطلاع رسانی به آدرس www.irica.gov.ir
۳۳. مستوفی خوشه مهر، س. ۱۳۸۷. بررسی بازار دانه‌های روغنی و فراورده‌های آن، انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی: ۵۰ صفحه
۳۴. مهرابی‌بشرآبادی، ح؛ موسوی محمدی، ح. ۱۳۸۸. بررسی اثر آزادسازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی ایران. فصلنامه روستا و توسعه، ۲: ۱۳-۱
۳۵. مهرابی‌بشرآبادی، ح، موسوی محمدی، ح. ۱۳۸۹. تاثیر حمایت‌های دولت از بخش کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای شهری در ایران. اقتصاد کشاورزی، ۱۶: ۳-۱
۳۶. نسیمی، ع. ۱۳۸۴. بررسی تطبیقی راهبردی از وضعیت تولید، مصرف سرانه، تجارت و قیمتگذاری شیر و فراورده‌های لبنی در جهان و ایران، با استفاده از روش‌شناسی تحلیلی (SWOT) مرکز پژوهش‌های مجلس، دفتر مطالعات زیربنایی امور مجلس: ۴۱ صفحه
37. Alias, F. Arshad, M., Kusairi and Tasrif. (2011). *Food security: Self sufficiency of rice in Malaysia*. National Conference on the Tenth Malaysia Plan: Transformation Towards a High Income Advanced Economy

38. Babatunda, R.B. (2010). Impact of off-farm income on food security and nutrition in Nigeria. *Journal of food policy* ,35: 303-311
39. Barrett, C. Food security and food assistance program. In *Handbook of Agricultural Economics*. (2002), 2-95.
40. Bashir, kh. Schilizzi, S. Pandit, R. (2012). The determinants of rural household food security on the Punjab, Pakistan: an econometric analysis. *School of agricultural and Resource Economics*.
41. Ohga, K. *World Food Security and Agricultural Trade*, Paper Presented in OECD Workshop, (1998).
42. Seung, R.Y. *Exporter's Market Power in Agricultural Import Markets in Korea*. Presentation for Selected Paper Session in American Agricultural Economics Association, 2001.